

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Ukrajina. Geopolitický rámec analýzy

Zhyldyz Kaarbaeva

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Ukrajina. Geopolitický rámec analýzy

Zhyldyz Kaarbaeva

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za vstřícné, trpělivé vedení a chápavý přístup, a také za cenné rady a připomínky, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce. Za podporu také děkuji všem, kdo mi tímto studium umožnili.

Obsah

1 ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
2 FUNDAMENTÁLNÍ (GLOBÁLNÍ) GEOPOLITIKA	10
2. 1 Vymezení geopolitiky	11
2. 1. 1 Kulturně-psychologický přístup	13
2. 1. 2 Konceptuální přístup	16
2. 2 R. Aron: Teorie mezinárodních vztahů	22
2. 2. 1 R. Aron: sociologická konceptualizace politiky	23
2. 2. 2 R. Aron: „historická“ konceptualizace politiky	28
II. PŘÍPADOVÁ STUDIE UKRAJINY (Praktická část)	32
3 UKRAJINA JAKO INDIKÁTOR VZTAHŮ MEZI ZÁPADEM A RUSKEM	32
3. 1 Politika: vnitřní a zahraniční tendence a faktory	32
3. 2 Aspekty ukrajinské identity „na pomezí“ mezi Západem a Východem	42
3. 3 Geopolitické aspekty Ukrajiny: „Rusko je ztraceno, Západ ještě není získán“	45
4 UKRAJINA: „EVROPSKÝ STÁT S ASIJSKOU PODSTATOU?“	50
4. 1 Geopolitická struktura Ukrajiny	50
4.1.1 Poměr Východ - Ukrajina	52
4. 1. 2 Poměr Západ - Ukrajina	58
4. 1. 2. 1 Poměr EU - Ukrajina	66

4. 2 Geopolitika Evropy.....	80
5 ZÁVĚR	83
6 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	87
6. 1. Literatura.....	87
6. 2 Elektronické zdroje	98
7 RESUMÉ	101
8 PŘÍLOHY	102

1 ÚVOD

Ukrajina je od roku 1991 nezávislou zemí a jako taková již musela určit i své geopolitické priority. Ukrajina především stála před volbou jedné ze dvou alternativ: buď svůj status ruského satelitu potvrdit („východní politika“), anebo potvrdit svou proevropskou orientaci („prozápadni politika“). Jedná se především o případné zapojení země do Evropské unie a Severoatlantické aliance.

Z pohledů některých ukrajinských činitelů a odborníků podle první alternativy by se jednalo o Ukrajině jako objektu, předmětu geopolitiky, podle druhé o jejím subjektu. Tehdejší ukrajinské vedení v čele s prezidentem L. M. Kravčukem se více překlánělo k druhé alternativě. Avšak z důvodu neúspěšných vnitrostátních ekonomických reforem a zejména obav z pravděpodobnosti vzniku další jaderné mocnosti nebyly nakonec prozápadní snahy Ukrajiny podpořeny, ne-li pozdrženy, Spojenými státy americkými a Ruskem. Již v té době se Ukrajina ocitla tváří v tvář těmto velmocem.

Dnes bychom spíše mluvili o Ukrajině mezi („na pomezí“) Západem a Východem. Právě na výzkum a analýzu těchto a dalších ukrajinských geopolitických aspektů se zaměřím v rámci dané práce.

Po rozpadu SSSR se Ukrajina, jako i některé další bývalé sovětské republiky, stala v rámci postsovětského prostoru nebo v porovnávacím vztahu k Moskvě periferním regionem.

Poté přišla „oranžová revoluce“, která byla přinejmenším diskutabilní v tom smyslu, zda k nějakým zásadním (politickým) změnám ve vývoji Ukrajiny uvnitř a navenek spolu s „nekomunistickým“ V. Juščenkem a „pronárodní“ J. Tymošenkovou, vůbec došlo. Zdálo se, že ačkoliv je Ukrajina chaoticky a „rozděleně“ svobodná, je západně orientovaná

a (ekonomicky) stále více spolupracující s Evropskou unií.

Můžeme hovořit o tom, že se za vlády V. Janukoviče politické směry začínají měnit? Objevuje se (zase) původní otázka, která je také otázkou smyslu existence ukrajinské státnosti a jejího zahraničně-politického zaměření.

Předkládaná práce není prognózou, ale snahou vymezit hlavní body ve vývoji ukrajinské vnitřní a zahraniční politiky tak, aby se prokázaly geopolitické aspekty a pojednat o současném (geo)politickém místě Ukrajiny v globální politice. Je třeba upozornit, že cílem předkládané práce není detailní analýza ukrajinské vnitřní a zahraniční politiky.

Při rozpracování daného tématu si je autorka vědoma, že není možné absolutně a přesně určit výše zmíněné (geo)politické místo Ukrajiny v současné celosvětové politice, a to především s ohledem na rozsah a proměnlivý charakter posledního a zároveň nejistého budoucího vývoje.

V rámci dané práce se budeme snažit zjistit a ukázat, proč je Ukrajina strategická jak pro Západ (EU, zejména NATO) tak pro Rusko, což je vedlejší hypotézou dané práce. Hlavní hypotézou práce je to, že v podstatě geopolitický rámec analýzy Ukrajiny nelze definovat jako nový.

Za předpokladu, že každý stát v kontextu svých zájmů usiluje svou činností (zejména zahraniční politikou, resp. geopolitickými strategiemi) o co nejpříznivější ovlivňování mezinárodních vztahů, a to v rámci předurčeného mocenského a geopolitického postavení, případ Ukrajiny se zdá velmi zajímavým a svým způsobem, rozporuplným. Proto se zaměřím na její případovou studii, která uvede do praktických souvislostí dané problematiky a také ilustruje její podstatu.

V rámci diplomové práce by měla zmíněná studie sloužit jako analytický nástroj a napomoci objasnit, že vývoj Ukrajiny se ve skutečnosti ubírá svým vlastním způsobem a směrem, což by se dalo považovat za projev určité ukrajinské konsolidace a že váhavá politika země není úplně výsledkem

kolísání mezi Západem a Ruskou federací, ale spíše způsobem, jehož prostřednictvím si Ukrajina zajišťuje své národní zájmy, což je další hypotézou této práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

2 FUNDAMENTÁLNÍ (GLOBÁLNÍ) GEOPOLITIKA

S jistým zjednodušením by se dalo říci, že geopolitika zkoumá vztah určitých prostorů a států, je určitou metodou vnímání a zkoumání politických reálií skrz geografické faktory. Po skončení období bipolarity se geopolitika v rámci postkomunistického prostoru nejvýrazněji prosadila v Rusku mezi odborníky, politiky a veřejností.¹ Ovšem výrazné geopolitické teorie vznikly i v jiných regionech, zejména ve Spojených státech amerických. Výchozím bodem pro americkou geopolitiku se stala tradiční geopolitika, která ovlivnila další vývoj studia geopolitiky a praktiku činitelů mezinárodní politiky v mnohých zemích.

Geopolitika umožňuje pochopení a uchopení mezinárodních vztahů, resp. mezinárodního (politického) dění, geopolitického uspořádání světa, finančních a hospodářských aspektů a specifik. Geopolitika umožňuje také určité prognózy, komplexní analýzy či interpretace událostí a vyznačení si místa v dynamickém světě („světovém řádu“) (Nartov, 2002). V následující kapitole se zaměřím na základní vymezení geopolitiky jako takové, resp. na její vymezení vůči politické geografii a geostrategii, a také na roli geopolitiky jako vědního oboru a její úlohu v mezinárodních vztazích.

¹ Srov. Nartov, 2002; Kolosov, Mironenko, 2002. Vzhledem k tématu práce jsem si zvolila i ruské autory v dané problematice nejen za porovnávacím účelem, ale i pro uchopení specifik etablování a vývoje geopolitiky, resp. geopolitiky jako vědního oboru, v postsovětském prostoru. Brali jsme v potaz i skutečnost, že geopolitika v rámci postkomunistického prostoru se nejvýrazněji prosadila po skončení studené války v Rusku (viz níže).

2. 1 Vymezení geopolitiky

Vzhledem k tomu, že vývoj geopolitiky² jako oboru pokračuje, v posledních desetiletích byla přehodnocena celá řada jejích kategorií, které by měly odpovídat (novým, stávajícím) podmínkám globálního vývoje: přechod od geopolitiky konfrontace k vzájemné závislosti, a to jak na globální, tak i na regionální úrovni. Geopolitika (tradiční) se tedy přesunula na komplexnější a složitější chápání prostoru: na (geo)prostor již nebylo nahlíženo jako na jeden z faktorů politických zájmů a chování určitého státu, ale jako na prostor transformující celý soubor vztahů mezi státy. Rostoucí (globální) vzájemná závislost přispívá k tomu, že stále větší význam v geopolitických analýzách získává charakter mezinárodních vztahů a jeho interakce s (geo)prostorem, což pro nás na druhou stranu není úplně novým aspektem, a (geo)prostor samotný, který již nebyl jenom polarizovaný kolem mocenských center, ale stával se více rozvrstvenějším (stratifikovanějším). Vedle geopolitiky samotné jsou také vědeckým a praktickým zájmem geopolitické analýzy, geopolitické strategie, geopolitické prognózy a otázka státních hranic, které by mohly ovlivnit regionální vývoj, geopolitické aspekty Světového oceánu a význam příhraničních regionů (Šagurin, 2008).

² Již samotný termín odkazuje na spojitost určitého prostoru („geo“) a politiky státu (ů) (*politikos*). Samotný termín je velice často používán v politické rétorice, aniž by se vědělo, které modely či koncepce tvoří jeho obsah. Dle Šagurina není správné vnímat geopolitiku výhradně jako ideologii rozšiřování životního prostoru a totéž v případě ignorování daného aspektu geopolitiky. Geopolitika tak vysvětluje zahraniční a vnitřní politiku státu z hlediska geografických faktorů: charakteru hranic, polohy, dostupnosti přírodních zdrojů, klimatu atd. (Šagurin, 2008).

Dle N. J. Spykmana geopolitika zkoumá pohyb síly a moci v geografickém prostoru, kde je geografie jedním z „nástrojů“ projekce války a státní teritorium *place d'armes*. Vzhledem k tomu, že geografická data (vlastnosti) jsou stálé (neměnné), geografie je nejzákladnějším faktorem zahraniční politiky státu. D. W. Meinig doplňuje Spykmanův „výhradně geografický pohled“ na (mezinárodní, zahraniční) politiku státu druhým hlavním (kulturním) faktorem, jímž je charakter člověka (kulturní) specifika konkrétní lidské společnosti, která jsou naopak proměnlivá, dynamická, a proto jednoznačně nelze hovořit o trvalém typu chování států (Kupka, 2001; srov. Spykman, 1938; Meinig, 1956).

V rámci dané práce budeme chápat geopolitiku jako vědní obor, který „se snaží vysvětlovat zákonitosti mezinárodních vztahů pomocí geografie a primárně se zabývá tématy na rozhraní mezi sociálním a přírodním prostředím člověka“ (Kupka, 2001).

Měli bychom brát ve vymezení geopolitiky v úvahu její mnohovýznamnost.³

Podle V. I. Staroverova by tyto nejednoznačné interpretace měly být rozlišovány a zobecněny do třech spíše historických přístupů použití pojetí geopolitiky:

- **geopolitika jako ideologická doktrína** pro „ofenzivní či defenzivní“ linii mezinárodní politiky (národní či „blokové“ zájmy v životním prostoru); v tomto pojmání je geopolitika známa již z antických dob;
- **geopolitika jako konkrétně-historický typ** mezinárodních vztahů mezi „starými světovými velmocemi“ z dob „přerozdělování“, a také praktickou strategií mezinárodní politiky „nově vzniklých národů a států“; státy, které vznikly až v buržoazní epoše a neměly možnost se zúčastnit tzv. první vlny „přerozdělování kolonií“, mohly ospravedlnit své expanze doktrínami životního prostoru;
- **geopolitika jako mezioborová disciplína** se svým specifickým objektem a metodologií výzkumu mezinárodních vztahů, fungováním a vývojem jednotlivých zemí, regionů a národů ve vztahu ke geografickému (zeměpisnému) prostoru; jako obor se etablovala na začátku 20. století (Staroverov, 2002)⁴.

V porovnání s V. I. Staroverovym, V. A. Kolosov a N. S. Mironenko

³ Jak poukazuje S. V. Šagurin, právě mnohovýznamovost geopolitiky (ideologizovaná, pozitivní, negativně-kritická, dokonce i beletristická verze geopolitiky) způsobuje problém její dostatečné vědecké odůvodněnosti (Šagurin, 2008), dostupné na: <http://www.unilib.org/page.php?idb=0&page=000000>, 29. 1. 2013.

⁴ Srov. vývojová (historická) stadia geopolitiky v pracích neruských autorů: **imperialistická geopolitika** (soupeření koloniálních mocností); **geopolitika studené války** (soupeření USA a SSSR); **geopolitika nového systému** (hegemonie vítězné supervelmoci, liberalismus, hledání stability); **environmentální geopolitiky**. Modifikovanější klasifikace geopolitiky je: *civilizační či koloniální* (šíření evropské civilizace a křesťanství); *přirozená či organická* (deterministická) (Ratzel, Kjellén, Haushofer); *ideologická* (studená válka); *geopolitika rozšíření* (spolupráce a integrace států, kultivace v rámci větších stabilnějších celků) (Tomeš, 2000).

vymezují především dva přístupy k termínu „geopolitika“: **kulturně-psychologický** a **konceptuální**.⁵ Podíváme se na dané přístupy blíže.

2. 1. 1 Kulturně-psychologický přístup

Dle prvního přístupu „geopolitické ideje odráží historickou zkušenost subjektů mezinárodních vztahů, tj. impérií, národních států, národů, a je podpořena určitou ideologií jako systémem stanovisek na objektivní svět a principy jeho uspořádání, resp. změny stávajícího řádu“ (Kolosov, Mironenko, 2002).

Autoři dodávají, že se (geo)prostor neformuje pouze pod vlivem objektivních faktorů (poloha a velikost státu, přírodní zdroje, lidský potenciál, vojenský potenciál atd.), ale i pod vlivem tzv. duchu národa (občanů) určitého státu. Jako příklad se uvádí nacistická ideologie o nadřazenosti árijské rasy, ačkoliv trvala relativně krátce, nebo klasický případ křížáků či bolševiků (srov. Meinigův kulturní geofaktor). Do zhroucení ideologií (srov. níže Z. Brzezinski o ideologii, resp. roli ideje), tak formovaná (geo)doktrína zajišťovala celistvost geopolitických subjektů (říší, národních států (*Etat-Nation*)), což také vysvětluje snahy státního aparátu a politických elit vytvořit si tzv. sjednocující národní ideu, myšlenku, koncept včetně mýtů. Po zhroucení ideologií může dojít nejen ke zbourání (geo)doktrín, ale i ke „zlomovému bodu“ v geopolitickém vědomí konkrétního národa⁶. Jinými slovy, se změnou

⁵ Dle řady autorů se povýšený zájem o geopolitiku v postsovětském prostoru datuje především na konci 20. století, kdy si bývalé sovětské republiky potřebovaly určit a potvrdit své mezinárodní statusy. Je třeba zmínit, že v socialistických, resp. sovětských zemích se o geopolitice mluvilo v negativně-kritickém smyslu. Geopolitika se definovala jako ideologická doktrína expanzivní zahraniční politiky imperialismu anebo jednoduše jako americko-fašistická doktrína (srov. Šagurin, 2008; Kolosov, Mironenko, 2002).

⁶ Například po rozpadu Rakousko-Uherska došlo ke změně postojů některých českých politických a kulturních činitelů k austroslavismu anebo také k dalším zlomovým bodům, jimiž byly Mnichovské dohody a komunistický režim (totalita) (Kolosov, Mironenko, 2002).

geopolitického statusu vzniká možnost, ne-li nutnost, vytvořit si novou geopolitickou ideu, již v pozměněných podmínkách pro stát, jako v případě Ukrajiny, která se ocitla po (znovu)získání nezávislosti v novém geopolitickém prostředí, kde musela sama sebe přehodnotit, „zorientovat se“ a vytvořit si svou geopolitickou vizi. Ve většině případů se společnost na dané etapě polarizuje (např. „konzervativci“, „inovátoři“ a zastánci „třetí cesty“ anebo tzv. ideje „národní půdy“ a kosmopolitismus)⁷ a není vždy součástí (nové) geopolitické ideje (vize) stávající se jen konstruktivní a bezpečnou idejí (Kolosov, Mironenko, 2002).

Kulturně-psychologický aspekt bychom mohli sledovat i u S. P. Huntingtona, který tvrdí, že ústředním aspektem globální politiky je konflikt mezi civilizacemi⁸, a nesouhlasí s F. Fukuyamou, dle kterého je konec období válek o velké ideje a konec globálních konfliktů.⁹ Dle něj jsou zdánlivá jednota ne-Západu a dichotomie „Východ-Západ“ Západem vytvořené mýty. Existuje více kulturních spekter a několik ne-Západů, a také je třeba odlišovat mezi západními a evropskými civilizacemi. Jinými slovy, svět je vícepolární a policivilizační, tedy není tak jednoduchý, aby se dal dělit (ekonomicky) na Sever a Jih, (kulturně) na Východ a Západ, anebo na centrum a periferii, na Dům islámu a Dům války, na zónu míru a zónu konfliktu či studenoválečné rozdělení světa na „první, druhý a třetí“... Systém určitých hodnot¹⁰, kultura,

⁷ Příkladem je Irán koncem 70. let, kde se na pozadí radikálních reforem „ze shora“ prosadil islamismus; Španělsko za period pozdního frankismu, kde se odehrávaly tradiční spory mezi tzv. národníky a západníky (jako třeba i v Rusku), což nepřekáželo „znovuzrození národní duchovní sféry“. Instinkt sebezachování národů nebyl založen vždy jen na fundamentalismu nebo na patosu patriotismu a často může být právě brzdícím faktorem obnovy společnosti (Kolosov, Mironenko, 2002).

⁸ I dle M. Webera sféra mezinárodních vztahů je arénou „ukrutných bojů“, hodnot, kde povinností státního úředníka bylo, prosazovat hodnoty příslušného národního státu a „upevňovat jeho moc“ (cit. dle Hoffmanna, 1985)

⁹ Dle S. P. Huntingtona četné etnické konflikty, „čistky“, změna podmínek a principů pro formování aliancí (koalicí) a konfliktů mezi státy, vznik nekomunistických a neofašistických hnutí, intenzifikace náboženského fundamentalismu, neschopnost OSN a Spojených států amerických řešit lokální konflikty na pozadí stoupajícího čínského sebevědomí přispěli k deiluzaci konce studenoválečného období (Huntington, 2003).

¹⁰ Mluvíme-li o „západních (humanitních, tradičních) hodnotách“, ty dle Z. Brzezinskiho byly ještě

vnitrostátní a mezinárodní normy a zákony ovlivňují stát v definování svých zájmů. Každý stát se v definování priorit svých zájmů liší (mimo základních, např. zajištění národní bezpečnosti): státy s obdobnými kulturami a veřejnými institucemi mají společné zájmy. Jinými slovy, zájmy států se neformují pod vlivem pouze mocenských kapacit, ale i mnoha jiných faktorů, jako třeba jejich kulturní (hodnotová) podobnost (Huntington, 2003).¹¹

Podle V. I. Staroverova na začátku 21. století došlo k výrazným geopolitickým změnám, a to především z důvodu globalizace. Autor je přesvědčen, že přirozený chod historického vývoje lidstva (ale i světový řád) ... čím dál více začíná být ovlivňován, ne-li řízen, geopolitickými zájmy úzké skupiny států (rozuměj Severoatlantická aliance) za pomoci ekonomických a vojenských prostředků.¹² Ideje světové vlády a právo této

na konci 20. století zejména „ve vyspělých zemích světa zhrouceny“, ale zároveň se „zdiskreditovaly totalitní doktríny... a upadla úloha náboženství při definování morálních norem a étos konzumu se vydává za náhradu etických norem“ (Brzezinski, 1993). Dále Z. Brzezinski uvádí, že jsou to právě ideje, „které mobilizují politické kroky, a tím formují podobu světa“ a začátek 21. století je obdobím politické aktivace, kdy se politické ideje velmi rychle dostávají do „středu dění bud“ jako pramen ideové soudržnosti či zmatku, nebo politického konsensu či konfliktu“ (Brzezinski, 1993). V bipolárním světě existovaly dvě primární „geopolitické kontinuity“ (např. u H. J. Mackindera), po skočení tohoto období dle Brzezinskiho se již spíše mluví o diskontinuitě. Dnes jeho tvrzení, použijeme-li pro tyto účely Mackinderův termín „geografické spojitosti“, je minimálně sporné, ne-li jeho opakem (srov. Brzezinski, 1993; Kupka, 2001).

¹¹ Jako po tvrzení autorových úvah o tom, že se státy ne vždy chovají totožně, například jejich snahy udržovat si rovnováhu moci vůči jiné mocenské rovnováze, uvádí, že by v tom případě západoevropské státy vytvořily koalici se Sovětským svazem, jako protiváha Spojeným státům americkým konce 40. let 20. století (Huntington, 2003).

Dodnes teze S. P. Huntingtona o tom, že státy, společnosti stále častěji vidí nebezpečí ve státech či společnostech s jinou kulturou, pro řadu zemí neztratila svou aktuálnost. I přes snahy „tolerovat netolerantní“ se posiluje fobie proti „jinakosti“ cizích kultur, tedy funguje tzv. „Huntingtonův model“ chování: „bojím se – nedůvěřuji – nerozumím“. Mnozí odborníci jako například P. Q. Wright se na jednu stranu shodují s S. P. Huntingtonem, když tvrdí, že člověk dle své povahy není občanem míru, ale může se takovým stát v podmínkách stabilního a spravedlivého rozvoje světového řádu. Na druhou stranu dle Wrighta historická zkušenost poukazuje na to, že konflikty uvnitř jednotlivých civilizací probíhají častěji, než na jejich hranicích (srov. cit. dle Cygankova, 2002; Richardson, 1944; Dergačev, 2000).

¹² Dle C. S. Graye mezinárodní politika je především silovou politikou, s čímž souhlasí např. R. Aron či J. Schumpeter, dle něhož lidská společenství jsou „válečná“. Jinými slovy, pro daný typ společnosti je charakteristické tzv. „jestřábí uvažování“. V uchopení realistických souvislostí mezinárodních vztahů (určování dalšího vývoje, resp. jeho základních směrů, historický kontext a aplikace na stávající bezpečnostní problémy) pomáhá právě geopolitická analýza. Gray tvrdí, že geografické faktory, byť ovlivňují samotnou koncepci státu, nemusejí být její permanentním determinujícím faktorem. Jinými slovy, geografické faktory umožňují formování širokého spektra

vlády na „vynucování“ tzv. západních hodnot a idea zrušení či překonání národních (státních) hranic se staly dosti rozšířenými pojmy (Staroverov, 2002).

2. 1. 2 Konceptuální přístup

Konceptuální pojmání geopolitiky spočívá od nepřesně formulovaných geopolitických idejí (např. některá východiska euroasianismu) a končí u striktně determinovaných modelů (např. německých geopolitiků předvečer druhé světové války). Daný přístup definuje geopolitiku, jako určitou problematickou oblast vědy, jejíž základní úlohou je zmapování a prognóza prostorových hranic tzv. **(geopolitických) silových polí**¹³ (státy kontrolovatelné prostory různého charakteru: vojenského, hospodářského, politického, civilizačního, ekologického) především v globální rovině (Kolosov, Mironenko, 2002; srov. Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

Generátory geopolitických polí jsou státy, mezivládní instituce a řada nevládních subjektů¹⁴, principem fungování vzájemných interakcí mezi geopoliti jsou geopolitické zájmy (imperské (říšské) ambice, včetně ambicí jednotlivců, zajištění národní bezpečnosti, zachování svébytné národní kultury atd. Výsledkem výše zmíněného je určitá geopolitická struktura světa, již se liší od politické mapy světa a identifikovatelnými metodami

politik, které můžou, ale nemusejí zohledňovat geopolitické aspekty (Kupka, 2001; srov Bhagat, 1989; Hoffmann, 1985).

Podobný názor zastává i P. A. Cygankov, dle něhož geopolitika v širším a „původním“ pojetí představuje výzkum zákonitostí, resp. vzájemné závislosti, mezi politikou státu a určitým geografickým prostorem; geopolitika se považuje za jednu z oblastí politického realismu, kde mezinárodní vztahy jsou mocenskými (silovými) vztahy mezi státy. Uvádí tak, že jsou i pohledy na geopolitiku, jakožto metodu sociologického přístupu (Cygankov, 1996).

¹³ Srov. Kolosov, Mironenko, 2002).

¹⁴ Autoři rozlišují mezi subjekty a aktéry mezinárodních vztahů, kde subjektem vystupuje především stát (a také instituce s mezinárodněprávní platností), a aktér je širším pojmem, který zahrnuje všechny aktéry, kteří nejsou subjekty mezinárodního práva (nejčastěji transnacionální korporace, politická hnutí a organizace, významní lídři) (Kolosov, Mironenko, 2002).

geopolitického rajonizování. Prostorové (globální geopolitické) modely – Mackinderův Heartland, Spykmanův Rimland, konflikt atlantismu a (neo)euroasianismu A. G. Dugina anebo geostrategické a geopolitické regiony S. B. Cohena – jsou snahami představit **geostrukturu** světa a světový řád, který odráží rovnováhu mezi jednotlivými geopolitickými poli v rámci oné geostruktury (Kolosov, Mironenko, 2002; srov. Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

Takto vymezovaná světová geopolitická struktura je dle konceptuálního přístupu primárním výzkumným objektem geopolitiky. S pojmem geopolitických polí jsou spojeny i jiné geopolimity, jako již zmíněný **geoprostor** a kontrola tohoto prostoru. Výzkum metod a forem kontroly geoprostoru je jedním z geopolitických cílů, přičemž metody a formy kontroly se s postupem času proměňovaly: od koncepce kontroly systému „metropole – kolonie“ do koncepce „lineární“ nebo kontroly linií – komunikačních kanálů, materiálních a informačních toků a geopolitických bází; od vojenské kontroly častěji k ekonomické – ekonomické kapacity ovlivňovaly historický vývoj, žebříček mocenských vlivů a změny silových (geo)polí. V souvislosti se z výše zmíněným v posledních letech se hovoří o přechodu mezinárodních vztahů z geopolitické na geoekonomické paradigma.¹⁵

Mezi dalšími základními pojmy tradiční (fundamentální) geopolitiky patří také pojem **zájmů**: státní, národní¹⁶, koaliční. Dle Kolosova, Mironenka, Sorokina se pod státními zájmy pojímá fyzické přežití a politická nezávislost

¹⁵ Dle řady odborníků, např. E. G. Kočetova, E. N. Luttwaka, P. Savona, C. Jeana se mezinárodní systém spíše řídí geoekonomickými, než geopolitickými pravidly (Kolosov, Mironenko, 2002; srov. Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

¹⁶ V ruské odborné literatuře se debatuje, zda je rozdíl mezi státními a národními zájmy a jaký termín je vhodnější pro používání. Např. Kolosov, Mironenko vymezují národní (nacionální), státní a koaliční (mezistátní) zájmy, přičemž sice rozlišují mezi státními a národními zájmy, ale zároveň připouštějí jejich ztotožňování pouze v občanských společnostech, v nichž se dodržují lidská práva. Sorokin sice také rozlišuje státní a národní zájmy, ale preferuje použití spíše termínu „státní zájmy“, který je dle něj méně diskutabilnější, než „národní zájmy“ (Kolosov, Mironenko, 2002; Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

státu, neporušitelnost státních hranic a teritoria, zajištění bezpečnosti a blahobytu občanů. Státní zájmy se především zaměřují na posílení geopolitické a geoekonomické kapacity země. Výzkum v oblasti zájmů může způsobit jeho ideologizaci či „znárodnění“ nebo subjektivizaci geopolitiky. Výchozím při formování a realizaci vnitřní a zahraniční politiky státu je právě kategorie jeho zájmů, které určují strategický směr politické expanze (cit. dle Kolosova, Mironenka, 2002; Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

Pojem **expanze** je dle K. E. Sorokina jedna z charakterních kategorií geopolitiky, jelikož představuje způsob realizace (národních, státních) zájmů. Pojem expanze tedy autor nechápe výhradně ve smyslu vojenské agrese, ale i v jeho „měkkých“ formách projevů: informační, kulturně-civilizační, náboženské a etnicko-náboženské, politické a zejména ekonomické, což je podstatou soudobé geopolitické expanze (cit. dle Kolosova, Mironenka, 2002; Sorokin, 1996; Isajev, 2006).

Použijeme-li definici K. Haushofera, geopolitika umožňuje aplikovat geografické znalosti pro formování a zdůvodnění politiky státu (umění praktické politiky neboli geostrategie). Jinými slovy, rozlišujeme mezi geografickou a geopolitickou polohou, kde se poslední vymezuje na základě politické, ekonomické, vojenské a jiné moci a kapacit (Dergačev, 2000).

P. A. Cygankov rozlišuje mezi úzkým a širším pojetím geopolitiky. V úzkém pojetí je geopolitika spojena s územními (teritoriálními) spory mezi státy, kde každý z nich apeluje na historii. Podobné „klasické“ uchopení geopolitiky, dle autora, postupně ztrácí na aktuálnosti, a to především v souvislosti s epochou postindustriální revoluce. Je velmi obtížné zejména za současných okolností vyznačovat světový prostor za výlučně mezivládní či mezistátní: ani jeden ze tří výchozích principů „klasické“ představy mezinárodních vztahů (teritorium, suverenita, národní bezpečnost) se nedá považovat za neměnný, resp. je odpovídající soudobým reáliím. Fenomén masové migrace, kapitálových a ideových toků, stále rostoucí ekologické

nebezpečí a šíření zbraní hromadného ničení ... zdiskreditují představy, obraz státu a pojetí jeho bezpečnosti, národních zájmů, politických preferencí apod. (Cygankov, 1996).

Jinými slovy, pojetí geopolitiky coby politiky, jejíž úspěšnost je podmíněna geografickými¹⁷, historickými, sociálně-psychologickými, etnografickými a ekonomickými faktory, existuje poměrně dlouhou dobu. Na konci 20. a počátku 21. století se začala geopolitika pojímat jako globální „měření“ politiky, která charakterizovala vzájemné vztahy mezi velmocemi či vojensko-politickými bloky (USA a SSSR, NATO a státy Varšavské smlouvy), „střet civilizací“ (S. P. Huntington, A. J. Toynbee), nebo obecnou transformaci konfigurace (světového) mezinárodního systému (bipolární a multipolární, polycentrický).¹⁸ Pojímání politiky jako „boj a kontrolu o moc a prostor“ se změnilo, resp. se mění, na (geo)politiku, kde aktéři již neusilují o „vybojování nových teritorií“, ale o to jak dostat pod svou kontrolu sféry, neboli zóny vlivů (Z. Brzezinski, S. B. Cohen, V. V. Žirinovskij) co nejvíce prostorů, resp. ty

¹⁷ Již z výše uvedeného je patrná souvislost mezi politickou geografii a mezinárodními vztahy, resp. geografickými faktory a mezinárodní politikou. J. O'Loughlin a L. Anselin se za pomoci prostorově orientovaného analytického rámce snažili určit charakter a význam geografických faktorů v mezinárodní politice. Mezi důležitějšími geografickými faktory autoři uvádí **prostorovou závislost** a **prostorovou heterogenitu**, které používají k modelování mezinárodních vztahů. Chování subjektů (aktérů) podle nich ovlivňuje již zmíněná prostorová závislost (efekt sousedství), prostorová heterogenita (regionální efekt) a domácí atributy státu. Budeme-li při studiu mezinárodních vztahů ignorovat prostorové efekty, výsledky podobného výzkumu nemusí být plnohodnotné, objektivní. G. O'Tuathail kritizoval (modernistickou) geografii, přičemž z článku není úplně jasné, zda autor hovoří o geopolitice (srov. u J. O'Loughlina a R. Granta se setkáme i s termínem „politická geografie mezinárodních vztahů“ aneb u V. A. Dergačeva“ praktická politická geografie“). Dle autora geografie, resp. geografické dané, umožňují ovládnání a účinnějšímu řízení prostoru, což je součástí světové politiky. Je také zajímavá interpretace, pohled (modernistickou) geografii na svět 20. století, který se představuje jako uzavřený systém bez možností vedení válek o geografický prostor tak, aby zájmy států nenarazily na zájmy jiných; systém mezinárodních vztahů je globalizován (Kupka, 200; srov. O'Loughlin, Grant, 1990).

¹⁸ Jak uvádí M. Kupka, od 80. let se začíná vymezovat „nová“ geopolitika. „Stará“ geopolitika se vyznačovala redukcionismem, jelikož se zaměřovala na geografické faktory a její vliv na geopolitiku, aniž by zohledňovala ekonomické, politické, sociální a jiné faktory. „Nová“ geopolitika používá tzv. posibilitický přístup ke zkoumání mezinárodních vztahů, kdežto „stará“ - geografický determinismus. Ve 20. století se významným jevem stala **kritická geopolitická škola**, která se nepokouší o (znovu)definování geopolitiky, ale spíše poukazuje na aspekty, které geopolitika přináší sebou do mezinárodních vztahů. Kritický směr geopolitiky (např. R. Ashley, S. Dalby, G. O'Tuathail) kritizuje tradiční (klasickou) geopolitiku a vytýká jí její nevinnost a negativní dopad pro lidskou společnost (Kupka, 2001).

jejich části, kde se nacházejí komunikační linie a toky kapitálu, zboží, služeb apod. Mění se i úloha státu coby předmětu (objektu) geopolitiky: od státu jakožto „živého organismu“ (F. Ratzel, R. Kjellén) ke státům, které již nejsou jedinými aktéry (a tedy i předmětem (objektem) geopolitiky) mezinárodních vztahů a geopolitického procesu (úloha OSN, vojensko-politických bloků, mezinárodních organizací, ekonomické a kulturní mezinárodní uskupení). Do geopolitického rámce zařazujeme i výzkum světové struktury, statusu a role subjektů (aktérů) mezinárodní politiky. Vymezuje se tedy teoretická (geopolitologie) a praktická (geostrategická) geopolitika.¹⁹ Dle dimenze zkoumaných procesů, jevů a geopolitické pozice aktérů rozdělujeme geopolitiku na globální (mezinárodní systém, resp. aktéři celosvětového významu), regionálně-kontinentální (analog regionálně-bezpečnostních komplexů) a regionálně-lokální (vnitrostátní regiony) (Isajev, 2006).

Pokud bychom se podívali na atlantismus, který se dle J. V. Tihonravova v podstatě vyvíjel bez významného odchýlení od klasických britsko-amerických²⁰ geopolitických tradic, pak danou koncepci v poválečném období atlantisté jednotlivá východiska teorií doplňují a rozvíjí

¹⁹ Mezi odborníky se vymezují fundamentální (globální) a praktická geopolitika, geopolitika a politická geografie, geopolitická ekonomika (geoekonomika), geostrategie, politiko-geografická filosofie. **Fundamentální (globální) geopolitika** se zaměřuje na teorii a koncepcí životního prostoru, světové revoluce, atlantismu, euroasianismu atd. **Praktická politická geografie** (geopolitika nebo geopolinomika) se zabývá analýzou širokého spektra politických, ekonomických a geografických problematik, např. vznik a rozpad států, nacionalismus, globalizace a regionalizace, tranzitní koridory a závislost na energetických zdrojích, zvyšující se role mezinárodních organizací a finančních institucí a, aktuálně v Rusku a Ukrajině, geopolitická ekonomika atd. **Geostrategie** se zaměřuje na strategická rozhodnutí a regulace geopolitickými a geoekonomickými zájmy. Jelikož globalizační procesy zintenzivnily interakce jak na makroregionální (mezistátní) úrovni, tak i regionální (lokální), se objevila potřeba studia vlivů posledních na vývoj jednotlivých regionů. Dergačev samotný rozlišuje mezi politickou geografii a geopolitikou. **Politická geografie** se zabývá především specifiky (geografického) uspořádání politických sil v rámci konkrétního prostoru, tedy vlivy prostorově zorganizovaných objektů (prvků) na vývoj politických procesů. Tradičním předmětem (objektem) výzkumu politické geografie jsou státy a jejich hranice na makroúrovni. Geopolitika vyžaduje znalosti na pomezí geografie, etnologie, ekonomiky, historie a dalších disciplín pro analýzu prostorových jevů a prognózy, tendencí vývoje událostí a případných strategií. V rámci předkládané práce se budeme pochybovat na pomezí fundamentální a praktické geopolitiky, geostrategie a částečně politické geografie (Dergačev, 2000).

Viz příloha č. 1 Místo geopolitiky jako vědní disciplíny

²⁰ Používá se také termín anglo-americké geopolitické tradice (Tihonravov, 1998).

a realizují jako součást zahraniční politiky USA. Jednou ze základních tezí americké geopolitické doktríny se stávají představy o všeobecnosti amerických strategických zájmů a „nezbytnosti“ zahraničních základů. Geografie se stala globální, není třeba se zaměřovat na geografii jednotlivých států, které již nejsou samostatnými geografickými jednotkami. Americká geopolitika a politická geografie se sešly v názoru, že stát potřebuje především strategické suroviny, pokud si Spojené státy americké chtějí zajistit politickou a ekonomickou bezpečnost. Proto jsou centra strategických surovin tak důležitá (Tihonravov, 1998).

Na rozdíl od amerických geopolitiků se britští odborníci přikláněli ke koncepci „geografických celků“, podle níž je Velká Británie je součástí dvou celků. Jedním z nich je „atlantický“ - Západní Evropa, Velká Británie a USA, které mají mezi sebou „atlantická pouta“, společnou „atlantickou kulturu“ a Velká Británie je spojícím centrem tohoto celku a jako taková má vedoucí postavení a roli. Přesto mezi americkými autory bychom také našli obdobné či blízké názory. Američtí (ekonomičtí) geografové zkoumají spíše, jak bylo zmíněno, ne jednotlivé státy, ale jednotlivé skupiny států zaujímající určité rozlehlé teritorium, prostor či oblast. Proces zapojování těchto jednotek (oblastí) do větších skupin a jejich vzájemné propojování někteří odborníci označují jako „integraci“. Avšak americká a britská koncepce nejsou ničím novým, jelikož již němečtí geopolitikové přišli s koncepcí autarkie (soběstačnosti), která, i když se zaměřovala na hospodářství, řešila spíše politické problémy (Tihonravov, 1998).

2. 2 R. Aron: Teorie mezinárodních vztahů²¹

Příkladem (relativního) přehodnocení „realistického“ pojetí chování států v mezinárodním prostředí (tedy i v geopolitice) jsou například odborné články a díla R. Arona. Autor v nich charakterizoval mezinárodní vztahy jako silové (mocenské, „válečné“, konfliktní)²², analyzoval (diplomacko-strategické) chování subjektů (ale i aktérů)²³ mezinárodní politiky a začínal se postupně²⁴ se více zaměřovat od obecné (globální, „univerzální“) konceptualizace na konkrétní podmínky (specifiky) jednotlivých států a jejich případů v mezinárodně-politických uvažováních. Aron třeba nesouhlasil s tvrzením, že (výhradně) existence jaderných zbraní po roce 1945 přispěla k zachování mocenské rovnováhy a míru v Evropě. On upozorňoval, že jaderná válka jako taková nemůže nastat, resp. státy by se „obávaly“ ji použít jako nástroj politiky, a tedy tím zpochybňoval i vypuknutí totální války. Zde se právě setkáváme s Aronovými paradoxy, ve kterých, jak uvádí S. Hoffmann, je Aron mistrem. Na jednu stranu Aron (viz níže) „věří“ v nutnost „jaderného věku“ pro „přežití“ států, na druhou stranu ale roli jaderných zbraní v udržení mocenské rovnováhy, resp. mírného soužití, anebo udržení států před jadernou válkou popírá (Hoffmann, 1985; Hassner, 1985).

Pro účely předkládané práce je R. Aron významným autorem nejen

²¹ Navzdory zdánlivému zneužívání jednoho zdroje v rámci dané kapitoly, ve skutečnosti byly použity a porovnány především tři zdroje (viz níže). Zmíněný zdánlivý dojem zneužívání jednoho zdroje vyplývá z toho, že se pro účely práce více vhodnějším a odpovídajícím byl článek S. Hoffmanna „Raymond Aron and the Theory of International Relations“.

²² Srov. výše C. S. Gray a J. Schumpeter. Více o teorii sociální evoluci J. Shumpetera na: <http://www.business.aau.dk/~esa/evolution/esapapers/esa06/trest.pdf>, 20. 4. 2013.

²³ Viz výše subjekty a aktéři v mezinárodním systému.

²⁴ Srov. např. S. Hoffmann: „Raymond Aron and the Theory of International Relations“, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600476.pdf>, 4. 2. 2013; P. Hassner: „Raymond Aron and the History of the Twentieth Century“, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600477.pdf?acceptTC=true>, 4. 2. 2013, anebo E. A. Kolodziej: „Raymond Aron: A Critical Retrospective and Prospective“, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600475.pdf?acceptTC=true>, 4. 2. 2013.

z hlediska jeho některých hypotéz o fungování mezinárodního systému jako takového, logice chování subjektů (aktérů), konceptualizace politiky jako „intelektuálního potenciálu“ států, ale konkrétněji i ve výzkumu role geopolitických faktorů při definování státních cílů (priorit, zájmů), interakce mezi vnitřní a zahraniční politikami státu jako faktoru ovlivňujícího způsobu a specifika chování státu navenek. Do poloviny 20. století se oblastí zahraniční politiky a mezinárodních vztahů především zabývali historikové, právníci a v menší míře i ekonomové. R. Aron se právě při etablování mezinárodních vztahů jako oboru (ve Francii) charakterizoval svým sociologickým a politicko-vědním přístupem²⁵ (Hoffmann, 1985; srov. Kolodziej, 1985; Luterbacher, 1985).

2. 2. 1 R. Aron: sociologická konceptualizace politiky

Dle Arona podstatou dané vědní oblasti je koherentní a striktně stanovený systém otázek generující jasně určená pravidla, která se nemění (jsou konstantní), a také již měnících se forem specifického, jedinečného typu sociálního chování subjektů (aktérů)²⁶, tedy jejich chování na mezinárodní politické aréně. Mezinárodní systém se vyznačuje tzv. polycentrismem – současná existence několika autonomních center rozhodování – což by mohlo zapříčinit válku, resp. konflikt, soupeření, ovšem subjekty (aktéři) musejí dodržovat stanovená pravidla (imperativ) chování. Autorovými „opěrnými body“ v uvažování o diplomatické „konstelaci“ (tzv. souhře okolností) je šest zásadních otázek. „Aronových šest bodů“ se skládá ze tří objektivních otázek (segmentů mezinárodních vztahů (politiky), stav

²⁵ Avšak jsou autoři, za všechny uvedeme U. Luterbachera, podle kterých R. Aron sociologická a politická témata vysvětloval z filozofických pozic a v podstatě zpomalil etablování mezinárodních vztahů jako vědního oboru (Luterbacher, 1985).

²⁶ S. P. Huntington ve svém díle „Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu“, i když upozorňuje, že jeho práce není sociologickým výzkumem, s jistou mírou pravděpodobnosti bychom mohli hovořit o nahlížení autora na mezinárodní vztahy, resp. světový řád, i skrz sociologické prizma.

mocenských vztahů v daném segmentu, metody a technologie války, resp. politiky či politik) a tří subjektivních či ideově-politických otázek (vzájemné (ne)uznání subjektů (aktérů), souvislosti mezi vnitřní a zahraniční politikou a podstata a cíle zahraniční politiky²⁷).

Abychom pochopili systém mezinárodních vztahů, není postačující pouze dodržovat pravidla hry (v teoretické rovině) abstraktními entitami, ale je nutné vědět a rozlišovat specifika národních států. Vzhledem k tomu, že nelze oddělit abstraktní teorie (koncepce) od konkrétních historicko-sociologických zkoumání, tak bychom měli prozkoumat chování, charakter, potřeby a zájmy jednotlivých entit, abychom pochopili podstatu určité situace: války, na které se především zaměřuje v rámci teorie sám autor, ale také dalších mezinárodněpolitických reálií. Ovšem autor připouští, že teorie (koncepce) jako taková není schopna vysvětlit anebo „předpovědět“ všechna, zejména „specifická“ chování entit, a to jak směrem navenek, tak i dovnitř (je velmi složité „dedukovat“ z teoretické koncepce třeba „etnické čistky“ mezi Srby, Chorvaty a Bosňáky, kambodžskou genocidu, proč kyrgyzská vláda nezabránila zabíjení svých občanů anebo snahy o „transnacionální až globální“ vztahy mezi jednotlivci) (Hoffmann, 1985; Luterbacher, 1985).

Aron si je také vědom, že sociální jevy se nedají vymezit precizně, přesnými termíny. Jinými slovy, systémy (v daném případě mezinárodní systém) jsou dle Arona „epistemologicky nedefinovatelné“, jednak proto, že vývoj mezinárodních vztahů má spíše „nahodilý charakter“, a jednak, podle mě proto, že teorie zabývající se abstraktními objekty, jako třeba systém mezinárodních vztahů, jsou abstraktní a mají tendenci být univerzálními.

²⁷ R. Aron hovoří o principiálním rozdílu mezi vnitřní a zahraniční politikou, tedy mezi občanským a strategicko-diplomatickým typy chování. Autor poukazuje na rozdíly mezi sílovou politikou v mezinárodním systému, kde riziko války je vyšší, a v domácí (vnitropolitickém) prostředí, kde funguje weberovský monopol legitimního násilí státu. Státy jsou ústředními aktéry mezinárodní politiky a hlavními předměty jeho výzkumu. Dle něj existuje hned několik subpolitik, které ovlivňují zahraniční politiku státu (Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).

První i druhé v kombinaci s individuálními specifiky, ať států či jednotlivců, se setkávají s jinými pravidly a odlišnou logikou a nejsou schopny vysvětlit jednotlivá chování subjektů (aktérů). Již výše byly zmíněny určité autorovy názorové „posuny“. Tyto „posuny“ jsou patrné i z následujícího: autor se „metodologicky“ posouvá od určité dedukce k indukci (Hoffmann, 1985; Luterbacher, 1985).

R. Aron neuvažuje úplně realisticky: na rozdíl od Machiavelliho, Hobbesa, Morgenthaua si nemyslí, že boj o moc je opodstatněným, konečným cílem všech politik, a proto rozlišuje mezi mocí jako (politický) nástrojem a mocí jako konečným cílem. Aron také kritizoval pojetí „národní zájem“, který je jednou z výchozích tezí realistické školy, tedy konkrétně jeho spíše ideologické „používání“, nežli zneužívání. Na jednu stranu daný pojem vysvětluje specifikou určitého jednání (chování) státu, avšak na druhou stranu je zde jisté nebezpečí jeho nejednoznačné interpretace a využití jako, do jisté míry, nástroje (argumentace, ospravedlňování) pro dosažení „nenárodních“ zájmů při možnosti použití nepopulárních metod a prostředků. Aron upozorňuje na spojitost mezi chováním státu navenek a „vnitřním“ domácím režimem, který je „vnějším“ chováním ovlivňován. Aron to tedy myslel především v rovině válečné (násilné, konfliktní) tendenci státu, a teprve poté se zmínil o dalších faktorech a sférách společenského života (Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).²⁸

Podíváme-li se na zákonitosti determinace vnější politiky vnitrostátní politikou, najdeme celou řadu příkladů, které danou autorovu tezi mohou, ale

²⁸ Důvodem, proč si R. Aron zasloužil „zvláštní podkapitulu“ v rámci předkládané práce je, že, podle nás, se nachází „na pomezí“ základních teoretických škol mezinárodních vztahů, ačkoliv „realistický“ vliv je nejpatrnější. Právě tím, že se autor ve svých teoreticko-metodologických uvažováních nedržel „jednostranného“ přístupu, tj. jeho koncepce obsahuje jednotlivé prvky z každé ze základních „škol“ (viz níže), byla, podle nás, dosažena teoretická „různostrannost (komplexnost)“ a praktická „přibližnost“ koncepce. Myslím si, že u R. Arona je dobře vidět, „posouvání“ bezpečnostní problematiky od převážně vojensko-politického sektoru do dalších, čímž se v podstatě rozšiřuje i škála faktorů ovlivňující chování a formující zahraniční politiky států.

nemusí potvrdit (např. zahraniční politika carského a sovětského Ruska²⁹, Kuba F. Castra, „Juščenkové“ a „Janukovičovy“ Ukrajiny a další³⁰ (Hoffmann, 1985).

Jak uvádí S. Hoffmann, Aron se liší od realistů i ve svých stanoviskách ohledně (tehdejších)³¹ vztahů mezi určitým systémem států (určitým systémem mezivládních vztahů) a systémem globální (světové) ekonomiky. Podobně v epoše industrialismu je světová ekonomika spíše oblastí transnacionálních společenství (oblastí měnových vztahů mezi soukromými osobnostmi a skupinami), než mezistátní (mezivládní). Daný aspekt dle Arona realisté ignorovali či přímo odmítali. Dle realistů je světový hospodářský systém produktem, výsledkem diplomaticko-strategického jednání subjektů (aktérů), jelikož významná část systému je tvořena mezivládními vztahy (interakcemi). Jinými slovy, realisté podporují „merkantilistkou“ vizi (světových) hospodářských vztahů: jejich analýza ne z pozice dostatku kapitálu, ale moci, neboli z pozice preference mocenských zájmů a cílů před získáním (ekonomického) blahobytu, a pokud jde o ekonomické zájmy, tak spíše „válka“ za zdroje, než spolupráce a obchod. Důležitým aspektem v podobném světovém ekonomickém řádu je setrvávání právě „pravidel hry“ stanovené velmocí (jako třeba v „liberální epoše“ Velká Británie stanovila pravidla hry v monetární a komerční oblasti) (Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).

R. Aron sice vzal na vědomí „britskou (liberální) nuanci“, ale zůstává u názoru, že, ačkoliv světový ekonomický řád je ze své podstatné části doménou států a jejich vlád, přesto zároveň, aspoň částečně, je nezávislý od diplomaticko-strategických jednání, tedy se může vymknout „vůli“ států. Již

²⁹ Souhlasíme s názorem R. Arona o tom, že zahraniční politika Ruska v těchto dvou historických obdobích, resp. pozdní sovětské době, se liší (Hoffmann, 1985).

³⁰ Jak je vidět z výše uvedených příkladů, se prokazuje vliv na charakter a průběh zahraniční politiky (včetně vnitrostátní) i jednotlivců (lídrů, autorit, „vůdců“, prezidentů atd.).

³¹ Při výkladu daného materiálu si třeba vzít v potaz, že články autorů jsou z roku 1985.

dávno jsme svědky toho, jak se světová ekonomika vyvíjí i podle vlastních pravidel. Proto ne vždy byl hospodářský blahobyt výsledkem mocenských rozhodnutí států. Zde se podle S. Hoffmanna Aron shoduje s neorealisty: neorealisté poukazují na rozdíly mezi silovými a ekonomickými nástroji, kde poslední mohou být použity nejenom státy, ale i nestátními aktéry, a v těch případech (oblastech), kde využití silových prostředků nemá či postrádá svůj význam (Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).³²

³² Kritika R. Arona byla zaměřena i na leninskou teorii imperialismu (některé postuláty neodpovídají skutečnosti nebo měly slabé argumentace a ne vždy tyto postuláty byly dostatečně koherentními), anebo na teorii exploatace centrem periferií (ekonomická exploatace nebyla „všudypřítomným“ jevem: některé periferní oblasti měly větší hospodářský zisk a prospěšnější vývoj, než centra, která právě do periferií investovala), a také upozorňuje (viz výše), že fenomén ekonomické exploatace je odlišným od fenoménu politické dominance či převahy. Dle něj při studiu historie není možné „uchopit neuchopitelné“, tedy není možné probádat historii jako celek a ve vší její hodnotě. Můžeme studovat jednotlivé historické segmenty (fragmenty) a reálii a snažit se pochopit určité souvislosti mezi nimi. Autor si také snaží vyjavit hranice historické objektivnosti (srov. Hoffmann, 1985; srov. Kolodziej, 1985; Luterbacher, 1985).

2. 2. 2 R. Aron: „historická“ konceptualizace politiky³³

V dané podkapitole se podíváme, jak a do jaké míry vztahy mezi státy (v našem případě Spojené státy americké (USA) a Ruská federace (Rusko, RF)) jsou ovlivňovány jejich historickou minulostí (předchozí zkušenosti z jednání a chování). Aronův koncept „vzájemného zadržování“ je pro účely dané práce také přínosný a „funkční“. Některé jeho aspekty použijeme jako teoretický model a přizpůsobíme jej tak, aby nám napomohl přiblížit téma předkládané práce.

Na první pohled by se mohlo zdát, že koncepce vzájemného zadržování je zastaralou a nepřiliš vhodnou koncepcí pro analýzu současného stavu mezinárodních vztahů: přechod od bipolární k multipolární struktuře světa (mezinárodních vztahů), (zdánlivé) opouštění některými státy strategii vzájemného zadržování, zastrasování, ničení, snahy zejména 20. století omezit výrobu a použití jaderných a dalších typů zbraní, přechod „konzumní společnosti“ k „postmaterialistické“, prosazující „vládu zákona a práva“ a „obhajující“ zejména lidská práva a jiné „evropské“ či „univerzální“ hodnoty, anebo změny základů „filozofie vedení války“ od čistě vojenských kalkulací paradoxně ve více sofistikovanější strategii a prostředcích vedení válek, vznik ekonomických či „zdrojových“ konfliktů vedle politických válek, ačkoliv i ekonomické zájmy a cíle státu se dají charakterizovat jako součást těch politických³⁴, a že svět již nezažije další globální (možná i jadernou) válku a „liberální demokracie zvítězila“ apod.

Zde je otázkou, zda se skutečně svět stal „lepším“ a „mírumilovnějším“, resp. zda jednání, chování, cíle, zájmy

³³ Více o historickém a sociologickém přístupu k (mezinárodně)politickým reáliím R. Arona je v článku např. U. Luterbachera: „The Frustrated Commentator: An Evaluation of the Work of Raymond Aron“, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600478.pdf?acceptTC=true>, 9. 2. 2013.

³⁴ Dle R. Arona americká ekonomická politika a zahraniční politika sice jsou navzájem provázány, ale říci, že tvoří jednotný komplex vztahů, se nedá (Hoffmann, 1985).

a očekávání subjektů (aktérů) mezinárodních vztahů prošly změnami?

Myslíme, že je dnes svět jiný, ale ne ve smyslu „základních“ změn, ale ve smyslu, že se svět stal více komplikovaným a méně průhledným.

Podíváme-li se na koncepci vzájemného zadržování jako na (subjektivní) psychologický proces, daný proces by v podstatě představoval „poměr mezi vůlí aktérů“, proces dosažení „psychotechnické rovnováhy“ mezi nimi, kde spíše psychologická stránka má větší determinující vlastnost než technicko-materiální. Je třeba vědět koho, jakým způsobem a za jakých okolností se dá „zadržet“ (oblast politického umění) (cit. dle Hoffmanna, 1985).

Vše, co vede k potenciální eskalaci konfliktu, má v sobě zároveň i prvek zadržování (zda musí USA podpořit Ukrajinu a Gruzii v jejich snahách o vstup do NATO anebo zda mají vybudovat systém protiraketové obrany ve Střední Evropě vs. reakce Ruska). Stabilita mezi subjekty (aktéry) tedy vypadá jako stav, kde se protistrany snaží vyhnout eskalaci konfliktu a nepoužít „zbraně“, ale zároveň nemůžou (donutit) „odzbrojit“ jeden druhého. Otázkou je, zda aktéři jsou skutečně schopni ústupků, být flexibilní, a pokud ano, pak do jaké míry? Stabilizační vztahy mezi subjekty (aktéry) mohou být představeny jako kombinace výběrové, „kauzální spolupráce a kauzálního vyvažování (zadržování), aby se vyhnulo vzájemnému „ničení“. Jinými slovy, není to ani mírový, ani konfliktní stav (cit. dle Hoffmanna, 1985).

Co do hledání spojenců a vytváření spojeneckých uskupení (aliancí, koalicí), pokud jeden z rivalů bude schopný „zlikvidovat“ druhého, následky pro spojence v podmínkách tzv. vzájemné závislosti jsou citlivé. Zdánlivá „velmocenská“ stabilita na globální úrovni ne vždy vede ke stabilitě na jednotlivých lokálních úrovních. Projekce konkurence a střet zájmů protistran na lokální (nižší) úrovni by mohly vyvolat její destabilizaci (např. vnitrostátní konflikty, resp. zasahování do vnitrostátních záležitostí), což velmoci také často používaly vzhledem ke svým cílům. Krize mezi významnými aktéry se

staly synonymem války. Doposud pokračující válečné konflikty, rivalita, konkurence a světová (globální) společnost³⁵, jestli se dá vůbec o její existenci mluvit, stojí před obdobným úkolem: jak zabránit válkám (popř. závažným krizím) a „zajistit“, resp. udržet či chránit světový mír a bezpečnost (Hoffmann, 1985).

Dá se uvažovat o fenoménu globální rovnováhy moci, kde, vzhledem k lokální úrovni, regionální rovnováhy se zdají být podstatnějšími a kde je potřebná tzv. „geografická lokalizace“. Snahy o „geografickou lokalizaci“ na „válečném pozadí“ se zdají paradoxem, ačkoliv na druhou stranu právě v souvislosti s válkami jsou úvahy o míru a bezpečnosti na pravém místě (Hoffmann, 1985).

O R. Aronovi se hovoří jako o autorovi paradoxů³⁶. Podíváme-li se na okolní svět, uvidíme, že realita je plná těchto paradoxů. Již počínaje jednotlivcem, jehož proces rozhodnutí bychom také mohli představit jako specifický, individuální systém rovnováhy, se dostávají do konfliktu povinnosti (status, závazek) a morálka (svědomí, ideje). V souvislosti s posledním R. Aron říká, že při volbě určitého chování a jednání stát a společnost, která by se „neměla nechat zničit svými iluzemi“, by se neměly řídit pouze vnitřními faktory, ale také brát v úvahu ty vnější (Hoffmann, 1985).

Je třeba pochopit propojenost vnitřní a zahraniční politiky, resp. vnitřních a vnějších faktorů. Diplomacicko-strategické chování, jednání subjektů (aktérů) se nedá určit či odhadnout s matematickou přesností, ne vždy se podaří dojít k racionálnímu řešení či rozhodnutí, resp. racionálnímu chování či jednání. Otázkou spíše je, do jaké míry určité chování, jednání a rozhodnutí je racionální? Zda subjekty (aktéři) se vzdaly svých idejí

³⁵ Srov. R. Aron definuje studium mezinárodních vztahů jako obsáhlý výzkum a systematickou analýzu toho, jak by se mělo chovat, jednat, rozhodovat, aby se dosáhlo formování organizované světové (globální) společnosti ... (Kolodziej, 1985).

³⁶ „Paradoxem naše éry je možnost neomezeného násilí...“ (cit. dle Hoffmanna, 1985)

„totálního vítězství“ a zda se jejich vzájemné vnímání identit nějak změnilo. Jsou pak vůbec možné takové změny ve Washingtonu a Moskvě, aby v dlouhodobé perspektivě byla umožněna „kooperační koexistence“? (Hoffmann, 1985).

Podle R. Arona je „moudrost a intelekt“ subjektů (aktérů) především v umírněnosti jeho chování, jednání a rozhodnutích. Podobné jevy, jako společenská (kolektivní) nesnášenlivost, různé typy ideologií, rasové a vojenské postupy snižují racionalitu v chování aktérů. Politická oblast rozhodování by tak měla být co nejobjektivnější. Aron zakládal své úvahy i na idejích Jean-Jacquesa Rousseaua o odlišnosti mezi relativně dobře (jasně) strukturovanou občanskou společností a válečně-konfliktní povahou přírody, mezi nimiž se stát snaží najít své místo.³⁷ Jak, podle mě, správně poukazuje S. Hoffmann, zde se Aron zaměřuje na vysvětlení procesu rozhodování v diplomaticko-strategické oblasti interakcí států a vymezuje státními hranicemi, jak pole působnosti občanské společnosti, tak i faktory, které ji (myšlenkově, názorově) ovlivňují a formují, což vzhledem k jeho inspiraci realismem není nové (srov. Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).³⁸

³⁷ Zde bychom uvedli, že autoři úvahy a koncept se spíše zabývají státy s víceméně vyvinutou občanskou společností (především státy západní Evropy, USA, Kanada). Otázkou je, do jaké míry jenom částečně formovaná občanská společnost (jako třeba na Ukrajině), včetně její absence, může ovlivnit výše zmíněné „sebeurčení“ státu? Je třeba zmínit, že v případě ukrajinské občanské společnosti, resp. ukrajinského regionalismu, je také důležitý aspekt národní identity, resp. do jaké míry se ukrajinská společnost ztotožňuje se státem. Jak ovlivňuje různá míra vývoje občanských společností jednotlivých států na charakter jejich zahraničněpolitického „dialogu“, interakcí?

³⁸ Za státními hranicemi tak jsou např. světová ekonomika, transnacionální či nadnárodní vztahy a jevy (např. „cirkulace idejí“...) (srov. Hoffmann, 1985; Kolodziej, 1985).

II. PŘÍPADOVÁ STUDIE UKRAJINY (Praktická část)

3 UKRAJINA JAKO INDIKÁTOR VZTAHŮ MEZI ZÁPADEM A RUSKEM

Přístupy Ukrajiny k „novému světořádu“ jsou obtížnější už z toho hlediska, že ukrajinská společnost je rozpolcená a geopoliticky je spíše objektem než subjektem. Z této pozice vychází právě jednání země s dalšími aktéry, jak v rámci mezinárodního systému, tak i vnitropolitické scény.

Pro přiblížení tématu předkládané práce je důležitá analýza vnitropolitické - monopolní tendence vedoucích politických stran v prosazování politiky sociálně-politického růstu vs. politiky národních ústupků a důvěry - a zahraniční politiky země (například specifika ukrajino-ruských / ukrajino-amerických vztahů).

Velmi důležitým kritériem v procesu „sebeurčování“ Ukrajiny je také hospodářská sféra a faktory.

3. 1 Politika: vnitřní a zahraniční tendence a faktory

Západní a ruský, resp. „východní“ zájem o vnitropolitickou situaci na Ukrajině, by se také dal vysvětlovat právě její geopolitickou důležitostí. Tedy není tomu tak, že by kvůli svému „strategickému“ významu někteří ukrajinští političtí činitelé měli dojem, že (stávající) vnitropolitický vývoj bude ignorován zvenčí. V poslední době se také častěji objevují názory o pokračující komplikaci ukrajinsko-ruských vztahů. Například O. Škoda uvádí, že dochází k transformaci ukrajinského, zejména západně-ukrajinského, nacionalismu v agresivní nacionální šovinismus. Podstatnou částí tohoto novodobého nacionalismu je rusofobie. Projevy tohoto nacionalismu způsobily zhoršení

vzájemných rusko-ukrajinských vztahů, resp. jejich politickými lídry, a jen těžko se to bude napravovat. Přitom Ukrajina, resp. politická elita, nevypadají důvěryhodně jak na Východě, tak i na Západě (Škoda, 2012).

Na vnitřní a zahraniční tendence ukrajinské politiky má vliv i „kvalitní“ úroveň politické, resp. ekonomické elity, jejíž kapitály a zájmy se spíše posouvají na Západ, tedy se nedá říci, že obchod (business) a moc jsou od sebe odděleny. Pokud bychom měli porovnat významy ekonomického faktoru ruského a ukrajinského, ten první zase není tak úplně rozhodujícím, kdežto pro Ukrajinu je aktuální: Rusko, byť za značných ztrát, je schopno si vybudovat a založit hospodářství bez Ukrajiny, ale jen stěží by se dalo říci obdobné i o „západní“ přítomnosti u ruských jihozápadních hranic. Jinými slovy, vojenské hrozby³⁹ jsou „tradičně“ upřednostňovány v daném případě před ekonomickými. Tyto a další faktory by se měly brát v potaz ukrajinskými politickými činiteli při praktickém rozhodování (Škoda, 2012).

Při změně politického vedení v podstatě zůstává otázkou, zda a nakolik (stávající) politické vedení potřebuje konstruktivní a efektivní dialog, partnerství, zejména v případě Ruska, zda považuje Ukrajina Rusko za jednoho ze strategických partnerů a zda je schopná toto partnerství sjednat? Ukrajínští analytici, odborníci, tzv. policymakeři se víceméně shodují v názorech, že politické vedení, včetně politické elity, není dostatečně kompetentní a jejich politiky nejsou dostatečně perspektivní (Škoda, 2012).

Například A. Dudčak upozorňuje, ale i varuje, že skutečnost neztotožňování zájmů úzkého kruhu mocenské elity s národními, její

³⁹ Jednoduchým příkladem toho, že nejenom ve východních politických kruzích, resp. určitou její částí, Západ, resp. NATO, se dodnes vnímá jako (vojenská) hrozba, je nedávný pád meteoritu nad Jižním Uralem (Čeljabinskem), kdy při padajících úlomcích se někteří obyvatelé domnívali, že je bombarduje NATO. Ostatně rozšíření NATO směrem na Východ jakožto hrozby národní bezpečnosti je explicitně uvedeno v Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace, které je dostupné na: http://armyrus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=1481, 22. 3. 2013;

neschopnost objektivnějšího, racionálnějšího vnímání (politické, mezinárodní) reality v podmínkách, dle jeho názoru, pokračující „světové války“, která se zatím projevuje na Ukrajině v ekonomické a informační sféře, může přivést k procesu „demokratizace“ a globalizace země přímou (nevyklučuje ozbrojenou) agresí. Dle Dudčaka jsou země, které již obdobným „demokratizačním“ procesem prošly, resp. procházejí, a výsledkem bylo nadlouho zničené hospodářství a, v situaci Ukrajiny, ještě více snížená životní úroveň obyvatel. Autor je také toho mínění, že zdánlivě stabilní, sjednocená, „jednotná“ Evropa neexistuje a snahy Ukrajiny o integraci do Evropy, resp. evropských struktur, bez jednoznačně vyjádřeného souhlasu Evropy je přinejmenším nepřilíš pochopitelná. Zatím není dostatek důvodů pro eurointegraci a kterákoliv europropagace je výsledkem buď odborné nekompetence, anebo je dána zájmem o materiální zisk (cit. dle Škody, 2012).

M. Berdnik, hovoří-li o ukrajino-ruských vztazích, rozlišuje vzájemné vztahy mezi státy (mezivládní) a mezi ukrajinským a ruským národem (mezinárodní, mezinárodný): na jednu stranu oba národy spojuje společná historie, kultura, příbuzenské vazby apod., avšak zároveň tato „blížkost“ vymezuje Ukrajinu jakožto anti-Rusko. Zejména v současnosti se aktivně diskutuje o tzv. ukrajinocentrismu, který se projevuje i v politické sféře (cit. dle Škody, 2012).

Autorka se zmiňuje o ukrajinocentrismu v souvislosti spíše rusko-ukrajinskými vztahy a tedy není jasné, zda tento princip (kritérium) se projevuje, resp. ovlivňuje i evropo- a americko-ukrajinské vztahy. Dle autorky se v politické oblasti političtí činitelé budou řídit ukrajinocentrismem, kdežto v ekonomické oblasti se bude držet již výše zmíněná tendence, kdy zastánci ekonomické spolupráce s Ruskem, resp. vstup Ukrajiny do celní unie s Ruskem, se budou snažit prosadit obdobnou linii v zahraniční (vnitro)politické politice, a ti, jejichž podnikatelské zájmy jsou v rovině evropské, budou usilovat o dosažení proevropského směru vývoje politiky

(Škoda, 2012).

Již z výše uvedeného je patrná souvislost mezi konkrétním politickým obsazením a určováním směrů zahraniční a vnitřní politiky země. Je také vidět, že proces definování směrů ukrajinské politiky je velmi obtížný: roztříštěná společnost (ukrajinský regionalismus), byrokracie, rozdílnost národního zájmu od zájmů politických, resp. ekonomických elit, a velký význam ekonomických faktorů a zájmů jako protiváha politických rozhodnutí. Podíváme-li se na ukrajinské parlamentní volby, dá se jen těžko říci, že po volbách došlo k nějakým zásadním změnám zejména v rusko-ukrajinském dialogu, ale také je málo pravděpodobné, aby se v rámci nového pořádkového složení parlamentu vytvořila určitá (trvalá) skupina poslanců, která by usilovala o maximální integraci Ukrajiny s Ruskem. Poslanci jednokomorového parlamentu se stala i řada ukrajinských nacionalistů, včetně radikálních, což bude minimálně zdržovat, ne-li tlumit, vývoj rusko-integračního vektoru ukrajinské politiky. Zatím není možné říci jednoznačně, zda „západoukrajinský, nacionalistický tábor“ je i proevrointegrační (Škoda, 2012).

Pokud se podíváme v širším rámci politického vývoje Ukrajiny, mohli bychom tvrdit, že navzdory tomu, jak dopadly parlamentní volby, prvořadou roli v určování směru, obsahu politiky přesto plní klíčoví politicko-ekonomičtí lídři, zejména prezident(i), který(ří) vymezují základní priority zahraniční politiky země. Po volbách (a to nejen na Ukrajině) se obecně očekává období změn, s tím souvisejících nadějí a vizí „lepší budoucnosti“. Myslím si, že pro Ukrajinu a Ukrajince je důležitější vize „jasné budoucnosti“: jakým směrem se ubírá a jakým směrem by se měl ubírat další vývoj země, „sebenalezení“ Ukrajiny po rozpadu SSSR a (znovu)nalezení své mezinárodní pozice. Zatím se pořád čeká na „období změn“ (Škoda, 2012).

S O. Škodou souhlasí již zmíněný A. Dudčak, který hovoří o současném ukrajinském vývoji jako o „slepé uličce“. Dle něj minulé dvě desetiletí, byť

v historickém měření jsou krátkou dobou, umožňují ohodnotit a, svým způsobem i vysvětlit, podobný vývoj. Avšak není také zcela objektivní nahlížet na ukrajinský vývoj jenom na základě (negativní) zkušeností po roce 1991, ostatně ukrajinská státnost existovala již dávno před znovuzískáním nezávislosti po rozpadu SSSR a daná historická zkušenost by se také neměla opomíjet. Dle Dudčaka postsovětské období vývoje Ukrajiny je dostatečným časovým intervalem na potvrzení chybného, neúspěšného vývojového směru, pokud tedy je na místě hovořit o existenci určitého směru a samotném vývoji vůbec. Autor třeba charakterizuje současné války jako informační, zpravodajské, za jejichž pomocí „se odcizují“ zdroje, uskutečňuje se kontrola „okupovaných“ teritorií a obyvatelstva, a také je postačující, když je obyvatelstvo inspirováno „správnými“ idejemi, aby v důsledku „demokratických voleb“ k moci měli přístup ti, kdo by konali vůli „okupantů“. Z těchto „idejí“ se staly stereotypy, klišé a jako součástí společenského vědomí se ve většině případů nezpochybňují.⁴⁰

Pro A. Dudčaka jsou diskutabilní „demokratické standardy“ „nejdemokratičtější země světa“ – Spojených států amerických,

⁴⁰ Mezi takové „axiomy“, například, patří: liberální ekonomika je vhodnější („lepší“) politiky protekcionismu, tržní hospodářství je účinnější plánové ekonomiky, Sovětský svaz a socialismus zanikly v důsledku (ekonomického) vítězství kapitalismu, resp. kapitalistických zemí, anebo jediné kapitalistický tržní systém zaručuje „demokratický“ společenský rozvoj. Autor dokonce zpochybňuje i axiom o ukrajinském patriotismu: ne každý (Ukrajinec, občan) je „šťastný a hrdý“ na (znovu)získání nezávislosti Ukrajiny. Ani jeden z tzv. rozvinutých států, jak uvádí A. Dudčak, nedosáhl současné úrovně či míry své rozvinutosti díky liberálnímu hospodářství, ale naopak prošly etapou „tvrdého protekcionismu“ (výjimkou je Čína) (Dudčak, 2012).

Pokud by se rozvinuté země držely rad a způsobů, které poskytují jako ekonomické strategie jiným, na nichž by si zakládaly své ekonomiky, je velká pravděpodobnost, že by se Velká Británie dodnes specializovala především na vývozu vlny a USA – bavlny; právě epocha protekcionismu umožnila vznik silných světových hospodářství. Ve světě kapitálu, dominance transnacionálních korporací je velmi obtížné pro řadu firem (podniků) konkurovat s transnárodními společnostmi (korporacemi) jak na mezinárodních, tak i na vnitrostátních trzích. Konkurenceschopnost ukrajinských firem je obtížnější i proto, že pravidla, vytvořené podmínky Světové obchodní organizace (WTO) neumožňují zemím jako je Ukrajina použít své (státní) nástroje a mechanismy na obhajobu, podporu domácích výrobců (podniků). Dudčak poukazuje, že není zatím znám ani jeden vědecky podložený argument priority „trhu“ před „plánem“: např. TNC pracují na základě dlouho- či krátkodobých plánů a realizace individuálních (osobních) iniciativ každého člena společnosti, která zdánlivě není uskutečňována vzájemnou exploatací, ale bez exploatace jako takové fungování zejména tržního hospodářství téměř není možná (Dudčak, 2012).

keré v řadě zemí podporovaly vytvoření „feudálních“ režimů (Libye, Sýrie) anebo zavádějí „jiný typ demokracie“, kde jsou demokratické hodnoty, ideje, pojmy jsou pozměňované či přizpůsobené jejich zájmům. Za obdobných okolností je Ukrajina již dvě staletí vedena oligarchy, resp. klany, které se střídají ve funkcích „vláda – opozice“, mají pod kontrolou masová media snažící se přesvědčit obyvatelstvo, že rozpad SSSR a získání ukrajinské nezávislosti je „splněným přáním“ každého Ukrajince. Ukrajina se nachází v historické časové tísní: nezbyvá jí mnoho času na přemýšlení a provádění jistých „tahů“ ve vnitropolitické a zahraniční politice (Dudčak, 2012)⁴¹.

Nejasný, chaotický politický vývoj Ukrajiny potvrzují i poslední události, jako například, blokování fungování parlamentu, debaty kolem nových předčasných parlamentních voleb, pokračující politické soudy, nebo neurčitost ukrajinské vlády, která ani nevstupuje do celní unie („sbližování s Ruskem“), ani není schopná, resp. ochotná, ústupků vůči Evropě. Snahy o reformní kurz jsou v politice znatelné, ale výsledky nejsou zatím buď zcela pozorovatelné, anebo jsou přímo rozpačité.

Je možné pak hovořit o reformující se a modernizující se Ukrajině?

Na rozdíl od ekonoma a „socialisty“ A. Dudčaka, G. O. Palij se snaží vysvětlit rozpačitost ukrajinského (politického) vývoje z hledisek perspektiv dosažení tzv. hodnotového konsensu, resp. nezbytností tohoto konsensu pro vznik takové úrovně národní jednoty a celistvosti, aby se dalo hovořit o formování tzv. *political natin*, perspektivách občanské společnosti a efektivní realizaci národních zájmů. I dle G. O. Palij Ukrajina, resp. ukrajinský *political natin* a občanská společnost, se formují velmi pomalu, a vysvětluje to značnými přeměnami (deformacemi) v národnostní, jazykové, sociální organizaci společnosti a oslabením tradičních sociálních vazeb

⁴¹ A. Dudčak se obává, aby se Ukrajina nestala především surovinovým zdrojem Západu, a proto, aby zajistila existencionální podmínky pro své občany (za poslední 20 let ukrajinská populace poklesla o 7 mil.), je nutné co nejrychleji vrátit hlavní odvětví industrie pod státní kontrolu a řízení, vyhnout se exploataci a obnovit vazby s postsovětskými republikami (Dudčak, 2012).

uvnitř pospolitosti vyvolané předchozími vládními politikami. Zejména politika vlády, resp. jednotlivých politických činitelů, posledních dvaceti let prohloubila fragmentaci Ukrajiny dle jazykových, politicko-ideologických, regionálních a geopolitických příznaků (Palij, 2012).

Současným schopnostem ukrajinské společnosti formulovat své zájmy a snahy, jejímu působení jako jednotného národu, resp. občansko-politické pospolitosti, neprospěla i ta skutečnost, že v jejím vývoji byla vynechána dvě poslední století, která byla bodem zvratu ve formování třeba evropských národů a států. I přes existující rozvrstvení ukrajinské společnosti, se autorka domnívá, že by se na Ukrajině mohlo vytvořit jakési národní společenství. V podstatě se dá charakterizovat vztahy mezi různými sociálními skupinami jako nekonfliktní, ale konfliktní potenciál se objeví v ten okamžik, kdy dojde k nebezpečným rozporům na vnitropolitické scéně. Právě (vnitro)politický faktor je destabilizujícím a skrývá v sobě dezintegrační potenciál, který může ovlivnit, resp. posílit či naopak, i vnější vměšování (Palij, 2012).

I u Palij se setkáme s názorem, že vnímání nezávislosti určitými segmenty společnosti jakožto jediné formy státní a společenské organizace Ukrajiny není jednoznačné. Dodnes jsou diskutabilními otázky volby státního řízení, ekonomického modelu, zahraničněpolitické orientace, právního systému či priorit národních zájmů. Velmi často snahy o přezkoumání problematiky ukrajinské společensko-politické celostnosti jsou vnímány jako pokusy o dosažení určitých politických cílů, nebo projevy nekvalitní konkurence, než hledání optimálních možností (podmínek) pro transformaci společnosti a další státní vývoj. Krize celonárodního systému hodnot vede k tomu, že společnost je otevřená vlivům vnějším: přijímají se hodnoty a normy, které mohou být i odlišné od ukrajinských reálií. Za obdobných okolností může dojít k neúměrné závislosti a otevřenosti Ukrajiny vůči vnějším vlivům, včetně kulturního zasahování, což by ještě více zkomplikovalo formování, rozvoj „autentického“ systému hodnot a realizace národních zájmů, způsobilo řadu nejenom potenciálních hrozeb národní

bezpečnosti (Palij, 2012).

Jak již bylo naznačeno výše, dle autorky, přístup, při kterém není možná konsolidace společnosti diferencující se dle regionálního, etnického, konfesionálního, politicko-ideologického klíče, není zcela správný. V současnosti jsou monoetnická, monokonfesní či jednojazyčná společenstva spíše výjimkami. Nebezpečí celistvosti Ukrajiny Palij nespatřuje v její různorodosti jako takové, ale v povýšené loajalitě jednotlivých etnických skupin k určitým jazykově-kulturně-politickým teritoriálním jednotkám, resp. místům jejich původu. Pro teritoriální a národní celistvost je velmi nebezpečné již dlouhotrvající situace, kdy uvnitř Ukrajiny probíhají různosměrné procesy, které jsou, dle autorky, ovlivňovány, ne-li vyvolávány vnějším, především politickým a ekonomickým působením. Jinými slovy, společenský konsensus vycházející ze základních hodnot a strategických orientací, je nezbytný pro stabilní rozvoj země: jedná se o hledání minima společného, které by stačilo na kontinuitu občanskou a rovnováhu zájmů mezi jednotlivými sociálními skupinami, aniž by byla narušena heterogenita ukrajinské společnosti (Palij, 2012).

V tomto kontextu je pro nás klíčovým onen konsensus na úrovni vedoucí politické elity, tj. kdy efektivita určité státní politiky by měla být posílena sebeorganizujícími procesy společnosti. Hovořit o minimálním konsensu na Ukrajině na pozadí krize v jednotlivých segmentech společnosti či fungování států se zatím nedá, což také ovlivňuje úroveň a specifika společenského (občanského) vědomí. Marginálními se zdají být i sociální vazby většiny sociálních institucí – rodina, vzdělání, víra apod. – v procesu plnění sociálních funkcí. Jinými slovy, ukrajinská společnost je pospolitostí bez dostatečně rozvinutých vnitřních vazeb, vzájemných vztahů, a též nedostatečně vyvinutou zpětnou vazbou se státem, resp. vládou, což také omezuje a snižuje schopnost občanů v procesu hájení svých zájmů, práv a svobod. Politologové, resp. odborníci zabývající se problematikou občanské společnosti by nás upozornili, že se v tomto obhajovacím procesu

utváří občanská akceschopnost, kompetentnost, intenzita jejího působení na politické procesy (Palij, 2012).

Zdá se, že na Ukrajině nejenže je omezený prostor pro občanskou aktivnost, ale i při již existujícím občanském potenciálu je patrná spíše nerovnováha mezi procesem obhajování individuálních, resp. skupinových, a celospolečenských zájmů, anebo lokálních a celostátních zájmů, hodnot, práv a svobod. Diskutabilní zůstává otázka, zda stát (vláda, elita) směřuje svou politiku ke sjednocení společnosti (podpora systému určitých hodnot, atributů, tradicí apod.), tedy, zda stát provádí efektivní integrální politiku směřovanou na konsolidaci ukrajinské společnosti? Když už jsme u problematiky ukrajinské občanské společnosti, vzniká ještě jedna otázka, tedy zda bychom mohli hovořit spíše o existenci několika občanských „mini společností“ neboli „mini *political natin*“, resp. zda hranice ukrajinské občanské společnosti a *political natin* odpovídají státním hranicím, a ne jenom jejich jednotlivým segmentům (Palij, 2012).

V poslední době jsou, dle Palij, společná stanoviska v podstatě výsledkem reakcí na dlouhodobou politiku rozpolcení společnosti, a také oslabení a změny ve vzájemných vztazích. Vznik a rozvoj občanské společnosti a *political natin*⁴² by přispěl k ustanovení demokratického režimu na Ukrajině: intenzivnější dialog mezi společností a státem (vládou), aktivní interakce mezi sociálními skupinami, konsolidace společnosti, uznání a podpora autority a politik státu, reálnější podmínky pro potvrzení demokratických principů, norem a procedur. Zatím se na Ukrajině pozoruje jakýsi cynický konsensus, který je obecným vyjádřením nálady občanů, avšak, jak ukazují poslední sociologické průzkumy, sjednocující začátky většina Ukrajinců vidí především v sociálně-ekonomické oblasti, resp. přes náležitou životní úroveň a ekonomický rozvoj, a také ve společné historii,

⁴² Srov. V. Martjanov "Строительство политической нации и этнонационализм", dostupné na: <http://magazines.russ.ru/logos/2006/2/ma7.html>, 27.2.2013.

tradicích, jazyce, právech člověka atd. (Palij, 2012).

Mezitím fragmentace a protikladnost názorů ukrajinské společnosti na politickou a geopolitickou budoucnost země podstatně komplikují vývoj víceméně jednotné celostátní (celonárodní) strategie na klíčové otázky či problematiky. Avšak nejednotnost mezi politickými, resp. ekonomickými elitami, se může přeměnit v otázku národní bezpečnosti, resp. vede k nekontrolovatelným procesům. Problémy, kterým by Ukrajina měla čelit, resp. se snaží čelit, způsobují především samotné politické instituce, v jejichž kompetenci je zabraňovat snížení úrovně národní bezpečnosti a rozpracovávat strategii pro dosažení občanského konsensu a stability. Tyto instituce narušují, resp. neplní své funkce, uměle radikalizují záležitosti citlivé pro ukrajinskou společnost a akcentují polarizační pozice místo integrálních tendencí. Kromě toho je na Ukrajině již dlouhodobě patrná nízká míra schopnosti politické elity (klanů) stanovit národní cíle, priority národních zájmů a jejich postupné a úspěšné realizace ve vnitřní a vnější rovině. Politicko-historická zkušenost zemí Střední a Východní Evropy poukazuje, dle autorky, na jejich úspěšný vývoj jakožto výsledku konsensu politických elit ohledně systému základních hodnot a priorit společnosti a státu, a to především v ekonomické a zahraničněpolitické sféře (Palij, 2012).

Co se týče Ukrajiny, její případ je specifický dvěma jevy: přetrvávajícím kritickým stavem politického, kulturního, sociálně-ekonomického sektoru země a nedostatkem integrálních snah na úrovni politických institucí a již zmíněnou fragmentací společnosti. Aktuálním zůstává otázka jasně stanovené volby nasměrování státního vývoje, který by se odrážel ve státní politice a byl podporován občany. V souvislosti s posledním se stává nezbytným návrat ke „klasickým“ pojmům států, jakými jsou suverenita a samostatnost, prioritou práv člověka a princip právního státu, svobodný hospodářský rozvoj, rovnoprávné vztahy s ostatními státy atd. Při definování národních zájmů by neměl být kladen důraz pouze na materiální náležitosti, ale měl by také odrážet hodnoty, zájmy a snahy ukrajinské společnosti a toho

by mělo být dosaženo společenským konsensem. Jinými slovy, důsledky politicko-ideologické a zahraničněpolitické polarizace ukrajinské společnosti jsou desorientace a omezená „subjektivita“ Ukrajiny v systému mezinárodních (mezivládních) vztahů. Je velmi obtížné bez dostatečně konsolidované společnosti efektivně reagovat a bránit se potenciálním výzvám či hrozbám. Pravděpodobně optimálním řešením či situací by byla především stabilní samoorientace Ukrajiny, tedy její snahy si zajistit vlastní politickou, kulturní, hospodářskou a geopolitickou soběstačnost (Palij, 2012).

3. 2 Aspekty ukrajinské identity „na pomezí“ mezi Západem a Východem

Abychom mohli pochopit realitu ukrajinské vnitřní a zahraniční politiky, neměla by se zejména v případě Ukrajiny opomíjet i problematika identity. V rámci této práce je důležité vysvětlit otázku identity, která nezbytná nejen z hlediska jejího historicko-kulturního významu, ale především politické důležitosti.

Nejednoznačné a složité vztahy s Ruskou federací, pokusy o revidování krymské otázky, problematika rusky mluvícího obyvatelstva, fenomén westernizace na Ukrajině a další jsou těmi faktory, které vymezují rámec současného historického vývoje země. Podíváme-li se na ukrajinskou politologickou literaturu s tématikou (postsovětského) budování národního státu, resp. *political natin* či formování národa, a porovnáme s historiografickou, resp. literaturou o „národní“ historiografii, často se setkáme s tezí o vnějších faktorech, jež zasahovaly, ne-li překážely, především procesu budování (ukrajinského) národa. Odborníci proto volají po naléhavosti nalezení (nebo „konstrukci“) společné identity, což je aktuální nejenom pro Ukrajinu. Dnes se pro onu identitu se obracíme do historie, kde,

podle ukrajinských odborníků, existoval jakýsi ideální typ „ukrajinské identity“, která se „neoddělila“ od jiné, cizí identity⁴³, ale byla „upořádána“ či „přitlačována“ a ke dnešnímu dni prochází metamorfózami. V historické minulosti to byl vliv především Habsburské monarchie (západ) a Ruského impéria (východ), kde jsou vlivy obou negativní, ačkoliv „západní“ byl „pokrokovější“ než „východní“ (Kuznecova, 2010).

Dnes bychom mohli hovořit o pokračujícím působení na Ukrajinu „západovýchodního tandemu“ za novodobých okolností: čeká ukrajinskou společnost další „myšlenkový import“, „vymyšlené“ tradice, „přestavby“? Jsme svědky pomalého zrodu „nové ukrajinské identity“? Anebo se Ukrajina se nachází na rozcestí mezi vybudováním „nové“ a navrácením k „původní, historické“ identitě, ve které se jasněji projevuje její esenciální podstata? Jsou pomalý proces ukrajinského znovuvybudování národa a státnosti a váhavá politika země také odrazem váhání samotné ukrajinské společnosti? Zda přece jenom projevy „starých“ identit – kozácké mýty, vnímání některých atributů teritoriální autonomie „ukrajinských zemí“, nebo jakési historické právo na státnost, dědictví a tradice – diktují či determinují chování země směrem dovnitř, k sobě samotné a Ukrajina není ani prozápadním, ani provýchodním „satelitem“? (Kuznecova, 2010).

Je více než pravděpodobné, že na poslední z předpokladů byste reagovali argumentem o ukrajinském („politickém“) regionalismu. Ten zajisté je na místě. Avšak vzniká domněnka, že cílem ukrajinského regionalismu nejsou tak úplně iredentistické, odštěpovací tendence či snahy. Jde o to, že regionalismus spíše vystupuje jedním ze způsobů dosažení dominance jedné ze sociálně-etnických skupin nad druhou.⁴⁴ Co když zejména po rozpadu SSSR a protiruské rétorice se z Ukrajiny stalo

⁴³ Rozuměj „imperské“, když Ukrajina byla součástí Habsburské monarchie či Ruského impéria.

⁴⁴ Srov. A. Mal'gin, který ve vztahu ukrajinskému regionalismu, resp. k dezintegračním tendencím, nepoužívá termín „separatismus“ a upozorňuje na nevhodnost jeho použití v ukrajinském kontextu (Mal'gin, 2005).

společenství vykazující rysy federace?

Velmi často se s tímto setkáte v ukrajinské politické praxi a zejména teorii diskusi o identitě, resp. její nezbytnosti pro jednotné fungování země (formování národního státu, občanské společnosti apod.), což dělá daný aspekt jedním z ústředních (Mart'janov, 2006).

Teoretici tvrdí, že by proto občanská identita měla být preferována etnické identitě, nikoliv naopak, a představitelé etnických skupin by měli být zrovnoprávněni s občany určitého státu, nikoliv jako příslušníky určitého etnika. Avšak ukrajinská realita je opačná. Na druhou stranu regionům (západní, východní, resp. jiho-východní, centrum) v rámci Ukrajiny se zatím více daří fungovat jako kulturně-historickým celkům, než jako kolektivním politicko-právním jednotkám. To poslední bychom také mohli považovat za projev celostní funkčnosti země. Otázkou je, nakolik regionální zájmy a specifika, včetně etnických faktorů, mají nadváhu nad faktory (např. sociálními, ekonomickými) zajišťovanými centrálně (státem)? Pomáhá konsolidaci a mírnému soužití etnik multikulturalismus? Ten se zdá být životaschopný až po vzniku *political nation*, jinak se z multikulturalismu může stát (etno)nacionalismus či separatismus. V případě Ukrajiny krize politického systému vzniká asymetrií mezi jednotlivými sociálně-etnickými skupinami (Mart'janov, 2006).

Níže se podíváme, jak se výše zmíněné faktory a specifika ukrajinského národa a státu promítají do procesu zahraničněpolitického rozhodování, resp. do volby jejího geopolitického nasměrování, a jak jej ovlivňují.

3. 3 Geopolitické aspekty Ukrajiny: „Rusko je ztraceno, Západ ještě není získán“⁴⁵

Otázka geopolitického dilematu stála před Ukrajinou již po rozpadu Sovětského svazu. Dnes bychom o geopolitické situaci Ukrajiny mohli říci téměř totéž, tedy dodnes Ukrajina řeší z historického hlediska staronové dilema své západní/východní implikace.

Kultovní ukrajinský básník V. Simonenko ve své básni „Ukrajně“ radí, aby země naslouchala sama sobě, a naopak radí „Amerikám a Ruskům zmlknout“. Avšak ukrajinští političtí činitelé bez ohledu na „táborovou“ příslušnost nechávají se ovlivnit „míněním“ Moskvy, „voláním“ z Bruselu⁴⁶ a „direktivami“ Washingtonu. Jak uvádí K. Bondarenko, Ukrajina se již od začátku v rozvoji zahraničních vztahů držela koncepce tzv. mnohovektorovosti či různosměrného rozvoje vztahů. „Různosměrnost“ státní zahraniční politiky, jak se zdálo, vyhovovala všem Ukrajinčům (Bondarenko, 2009)⁴⁷.

Danou koncepci v praxi aplikoval třeba L. Kučma nastoupivší na úřad jako proruský prezident, který tvrdil, že Ukrajina není Rusko, a ukrajinská zahraniční politika potřebuje docílit rovnováhy západních a východních

⁴⁵ (Bondarenko, 2009).

⁴⁶ Počáteční vývoj bilaterálních vztahů EU – Ukrajina probíhal na velmi nízké intenzitě. Jedním z hlavních důvodů, jako i ve vztahu USA – Ukrajina, byla absence zásadních reforem a vnitropolitická neuspořádanost země. Kromě toho, za prioritní v postsovětském prostoru Brusel považoval spíše vztah s Ruskou federací. Ve vztahu k Ukrajině Brusel vyžadoval především uzavření Černobylské jaderné elektrárny a přesun balistických raket do RF. Angažovanost EU nabyla na intenzitě hlavně kvůli obavám Bruselu z destabilizace situace v zemi a aktivitami USA v tomto regionu. Rok 1993 se považuje za skutečný začátek aktivní diplomacie Ukrajiny vůči EU, kdy bylo vyhlášeno za perspektivní cíl zahraniční politiky Ukrajiny její začlenění do EU. 14. 6. 1994 byla podepsána „Smlouva o partnerství a spolupráci“, která začala být platná až v roce 1998, a toto období do její ratifikace bylo poznamenáno útlumem ve vzájemných vztazích. V roce 1996 uznala EU Ukrajinu jako stát s přechodnou ekonomikou a Rada ministrů EU přijala Akční plán. I přes nadějně, aktivně se rozvíjející spolupráci byla idea začlenění Ukrajiny do EU v tomto období jen stěží realizovatelná: její pravděpodobnost se přirovnávala například k možnosti připojení Dálného východu Ruska k Japonsku (Bárta, 2004).

⁴⁷ Ve smyslu ukrajinští občané.

zájmů⁴⁸. L. Kučma začal usilovat o „úzkou spolupráci“ s USA (B. Clinton), avšak za vlády G. Bushe Kučmova Ukrajina představovala spíše problém: „nedemokratická, závislá, s neprůhlednou ekonomikou, vymaňující se z euroatlantických⁴⁹ vazeb, pravděpodobně dodávající do Makedonie a Iráku zbraně, s kriminalizovanými většinou proruský orientovanými podnikateli, jejichž zájmem není euroatlantická orientace země“⁵⁰. Přibližně s takto vypadající Ukrajinou byla ochotna spolupracovat Bushova administrativa. Jinými slovy, dobré vztahy byly podmíněny politickými reformami, svobodnými volbami a vyšetřením vražd novinářů. Jednalo se o to, aby bylo možné důvěřovat Ukrajině ať už z důvodu nejednoznačných projevů její zahraniční politiky, vývoje vnitřní politiky, nebo složitosti jejího geopolitického postavení (Bondarenko, 2009; Bárta, 2004⁵¹).

⁴⁸ V „Strategii integrace Ukrajiny do EU“ z roku 1998 se uvádí význam Ukrajiny v rámci evropské bezpečnosti: „uznání důležitého významu Ukrajiny Evropskou unií při formování nové architektury evropské bezpečnosti v třetím tisíciletí může a musí být využito jako podstatná páka při prosazování ukrajinských zájmů ve vztahu s EU“ (srov. Bárta, 2004; Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, dostupné na:

http://www.ci.uz.gov.ua/ua/president/strategy_integration.html, 3. 3. 2013). Jak poukazuje J. Bárta, dané prohlášení je sebevědomé a nijak nezeslabuje proruské tendence zachování neblokovaného statusu Ukrajiny jako mostu mezi Západem a Východem (Bárta, 2004).

⁴⁹ Po skončení studenoválečného období USA zůstaly jedinými hegemony a, jako takové, se snaží zajistit, aby v systému mezinárodních vztahů nedošlo k tzv. mocenskému vakuu, a co největší rozšíření demokracie. K tomu, jak se předpokládá, že USA budou posilovat systém vojensko-politických aliancí (spojenectví) pod jejich vedením. Nejenom dle realistů, ale i neoliberálů (např. J. Nye), je obtížné dalším státům čelit složitým problémům v podmínkách globální vzájemné závislosti bez hegemonu (supervelmoci). NATO, dle liberálních analytiků, by měla zajistit stabilitu v transatlantickém subsystému mezinárodních vztahů a společný postoj USA a evropských států v strategické oblasti, usilovat o americkou vojenskou přítomnost v Evropě a přispívat tím její bezpečnosti. Dle nich NATO začíná plnit i identifikačně-civilizační funkci, kde členství v organizaci znamená být součástí západní, demokratické civilizace. Dle O. Tunadera NATO je hranicí mezi Kosmem a Chaosem. Ostatní regionální organizace (např. EU, OBSE) hrají druhořadou roli v architektuře evropské bezpečnosti 21. století. Co se týče ruských liberálních analytiků, pro ně spolupráce Ruska s NATO je klíčovým bodem mezinárodní bezpečnosti. Objevují se názory, dle kterých by se Rusko mělo vzdát svých nároků na samostatné silové centrum a „přidat se“ k USA, jelikož konfrontace s Washingtonem není nezbytným řešením (cit. dle „Операционные модели международной безопасности“, dostupné na: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/00001ch6.htm>, 20. 4. 2013).

⁵⁰ Článek „Dilema USA ve vztahu k Ukrajině“ je dostupné na: http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/12337, 3. 3. 2013.

⁵¹ Srov. Bárta, J. (2004). Evropské perspektivy Ukrajiny, dostupné na: http://www.europeum.org/doc/materialy/europe_ukraine_podkladovy_material.pdf, 20. 4. 2013; http://www.europeum.org/doc/arch_eur/Evropske_perspektivy_Ukrajiny_Barta.pdf, 20. 4. 2013.

Vnímání Ukrajiny coby evropské se komplikuje také skutečností, že většina zemí Evropské unie a USA pokračuje v jejím vnímání jako součásti sovětského, resp. proruského bloku, skrz ideály, systémy hodnot a tradic západní demokracie, jejichž výsledkem jsou pochybnosti o evropské sounáležitosti země. Výsledkem byla reorientace Kučmy směrem k Rusku, ačkoliv „zahrávání“ se Západem pokračovalo: pokud se dělal krok směrem na Západ⁵², následoval krok i směrem na Východ. Zdá se, že pro USA a jejich spojence to bylo totéž a je stále velkým dilematem. Dokud Ukrajina nebude takovou, jakou by ji „chtěly mít“ Spojené státy americké, resp. jejich spojenci, se od „velmi důležité“ Ukrajiny distancuje, ale zároveň se uchovávají „blízké“ vztahy. V souvislosti se „západními představami“ o Ukrajině není zcela jasné, co se pod tím myslí: „demokratická vize“ země distancované od Ruské federace, „evropeizace neevropské“ Ukrajiny anebo podstatně nezávislá Ukrajina se samostatnou zahraniční politikou a určitým především v evropském kontextu místem? (Bondarenko, 2009; Bárta, 2004).

Pokud se podíváme zejména na neruské zdroje na dané téma, setkáme se třeba se „starými“ charakteristikami Ukrajiny: země politicko-ekonomického chaosu, korupce, nedůvěrou v reformy, beznadějí na změny apod., a že vlády střídavě sázely na xenofobii a protizápadní nálady vymezující národní identitu a „bylo naprosto zřejmé, že problémy ve skutečnosti způsobila nikdy neprovedená reforma“⁵³. I kdybychom nahlíželi na podobné názory v konkrétním kontextu ukrajinského dění, velmi těžko se dá vymezit ukrajinskou realitu „naprosto zřejmě“, včetně toho, které konkrétní nálady (protizápadní či protiruské), se kdy a do jaké míry projevíly.

⁵² Již od roku 1997 Ukrajina začala „opouštět politiku neutrality“, kdy rok poté L. Kučma vydal dekret o „Strategii integrace Ukrajiny do EU“, a v státním program spolupráce s NATO byla vyhlášena za strategický cíl plná integrace země do evropských a euroatlantických struktur (Bárta, 2004).

⁵³ „Dilema USA ve vztahu k Ukrajině“ je dostupné na:
http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/12337, 3. 3. 2013.

Dnes bychom mohli do jisté míry konstatovat, že se „obraz“ Ukrajiny (jako řady dalších postsovětských republik) od Kučmovy doby příliš neliší: politicky motivované procesy s J. Tymošenkovou a s J. Lucenkem, „demokracii se odpočítává čas“, mafie, časté vraždy politiků a soudců, které jsou součástí spíše tzv. korporativních konfliktů než politických, stanovení prezidentského „režimu“ atd.⁵⁴

Co se tedy změnilo? Vnitropolitická situace se zdá téměř nepozměněná, s výjimkami některých ukazatelů (např. míra kriminality, korupce atd.), Janukovičovo pokračování „v kučmové dvouvektorové či dvoukolejné politické tradici“, „vstřícnější“ přístup USA a evropských států (např. „zahmouření očí“ nad zpolitizovanými soudními procesy (Tymošenková, Lucenko), případné urychlení jednání ohledně evrointegrace země, přechod od „cukru a biče“ k bojkotu a diplomatickému tlaku, ale ne k izolaci), stoupá „únava z Ukrajiny“⁵⁵ a země pořád přebývá na jistém civilizačním rozcestí⁵⁶ či transformační fázi.

Dá se obdobný stav ukrajinské vnitřní a zahraniční politiky považovat za projevy snah a cíle ukrajinského vedení o evropskou integraci a „evropeizaci“ nebo se jedná o příznivou náklonnost k „sovětské minulosti“, resp. „ruskému Východu“? Zatím podobné zneužívání moci politickými funkcionáři v politické rivalitě je nevyhovující podmínkám pro vstup do Evropské unie. Avšak zájem o to, aby se země stala proevropsky orientovanou, přetrvává na Západě, resp. v rámci Evropy, včetně České republiky⁵⁷, pro niž Ukrajina představuje především důležitého obchodního

⁵⁴ A. Jahno „Украину назвали мафиозной страной из-за частых убийств чиновников и судей“, je dostupné na: <http://www.ru.tsn.ua/politika/ukrainu-nazvali-mafioznoy-stranoy-iz-za-chastyh-ubiystv-chinovnikov-i-sudey-294521.html>, 5. 3. 2013.

⁵⁵ Srov. Bárta, 2004; článek „Кость Бондаренко: В Брюсселе устали от Украины“, dostupný na: <http://polemika.com.ua/news-106240.html#title>, 5. 3. 2013.

⁵⁶ Srov. Mal'gin, Bárta, 2004; Jahno, 2013.

⁵⁷ Česká republika podporuje proevropské směřování Ukrajiny především z ekonomických důvodů,

partnera. Jinými slovy, cílem nátlaku západního světa na Ukrajinu nesmí být izolace, ale naopak podpora jejího začleňování do demokratického světa, resp. jejího umístění v hranicích tohoto světa.⁵⁸

a proto daný aspekt je také jednou z priorit českých vnějších ekonomických vztahů a zahraničního obchodu. Článek „Ukrajina může na asociální dohodu s EU zatím zapomenout“ je dostupný na: <http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/ukrajina-muze-na-asociacni-dohodu-s-eu-zatim-zapomenout-009443>, 5. 3. 2013. Pro Německo třeba by Ukrajina také mohla představovat prospěšného obchodního partnera, 70% německých firem vyjádřilo svá pozitivní očekávání z případné ekonomické spolupráce. Avšak, na rozdíl od českých politických činitelů, mezi německými zatím přetrvávají spory ohledně „evropské příslušnosti“ Ukrajiny („Украина - Германия: кому выгодно \"холдная война“?“, dostupné na: http://ukraine-nachrichten.de/file_download/10428/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf, 5. 3. 2013.

⁵⁸ „Europoslanci poskytnou Tymošenko lékaře a vyšlou i právníky“, dostupné na: <http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/europoslanci-poskytnou-tymosenko-lekare-a-vyslou-i-pravniky-009907>, 5. 3. 2013.

4 UKRAJINA: „EVROPSKÝ STÁT S ASIJSKOU PODSTATOU?“⁵⁹

Ukrajina je příkladem země, kde se dá pozorovat stav a vývoj vztahů mezi Západem (USA a Evropou) a Východem (především Ruskou federací), tedy by se dalo říci, že Ukrajina je jakýmsi indikátorem působení obou „bloků“. Je na místě, abychom přiblížili problematiku vzájemných vztahů jak mezi „bloky“ s důrazem jak na ukrajinské dění, tak i vztah samotné Ukrajiny vůči těmto vnějším vlivům. Sice snahy, přítomnost geopolitických zájmů a určité „rivality“ jsou patrné, avšak zaměříme se spíše na to, v čem spočívá (geo)politický význam země, jak se vnímá „proevropské“ anebo „proruské“ směřování vládní politiky ve vnitrostátním kontextu, tudíž se budeme snažit ukázat, že ukrajinská zahraniční politika je „specificky ukrajinská“ a není ani prozápadní, ani provýchodní.

4. 1 Geopolitická struktura Ukrajiny

Mluvíme-li o evropském „dědictví“ či náležitosti Ukrajiny, máme na mysli spíše historický aspekt takové příslušnosti. Dnes bychom daný historický aspekt mohli a měli použít ve svých úvahách o evropských zemích.⁶⁰

Poněkud sebevědomě si Ukrajina uvědomuje svou geopolitickou důležitost stejně tak, jak zdůrazňuje svůj podíl v rozložení takového geopolitického subjektu, jakým byl Sovětský svaz. V současnosti se země

⁵⁹ Špak cit. dle Bárty, 2004.

⁶⁰ Kolektiv autorů monografie „Ukrajina v Evropě: hledání společné budoucnosti“ pod vedením prof. A. I. Kudrjačenko se zabývají analýzou problematik ukrajinské reality, možností, překážek a perspektiv etablování Ukrajiny mezi evropskými státy, na historickém základě uvádí o retrospektivní existenci a uznání ostatními evropskými zeměmi Ukrajiny jakožto evropského státu. Daná skutečnost by mohla napomoci vytvoření koncepci, na jejíž bázi by se dalo uchopit ukrajinské evropské perspektivy. Přičemž je patrné, že autoři se neдрží úplně „štěpicích se linií“, ale spíše naopak hovoří o vnitroregionálních integrujících se tendencích (Kudrjačenko, 2009).

snaží pochopit své místo či podíl v procesu budování systému globální, evropské a regionální bezpečnosti a spolupráce. Pro tyto zajištění národních (nacionálních) zájmů by Ukrajina měla dosáhnout politické, hospodářské, sociální, intelektuální a kulturní samostatnosti. Přesto v mezinárodní politice status Ukrajiny zatím není zcela určen. I přes některá prohlášení ukrajinského vedení či politických činitelů o jakoby proevropském, nebo proruském směřování země, skutečností stále zůstává, že Ukrajina zatím plní roli jakéhosi mostu mezi Západem a Východem, na jejímž minimálně obdobném vnímání přetrvává Rusko. Obecně se situace kolem Ukrajiny charakterizuje následovně: na Západě si neví rady, na Východě se čeká (Bárta, 2004; srov. Volovoj, 2011).

Mezi příčinami západních „obav“ proruského výkyvu ukrajinské politiky (jako třeba snížení cen na plyn apod.) se také uvádí tzv. geochronopolitická tradice východního slovanství: Ukrajina a Rusko tisíce lety žily společnou geopolitikou, zaujaly západní část euroasijské zóny a je dost možné, že zachovaly společné geopolitické stereotypy, způsoby chování a vytvořily nové geopolitické vazby či „spojky“. Posledním a rozsáhlým projevem této geopolitiky byl Sovětský svaz. Již samostatná existence ukrajinské, běloruské a ruské státnosti vyžaduje přehodnocení východoslovanských základů jejich geopolitik. Ačkoliv samotný rozpad SSSR proběhl zdánlivě bezproblémově, ve skutečnosti vzniklé státy zdědily i jisté geopolitické problémy stejně tak, jak nebyl ukončen proces přechodu k nové geopolitické konfiguraci Eurasie. Otázkou je, jak hluboce se Ukrajina cítí být euroasijská, pokud se takovou vůbec cítí? (Iljin, 1998).

Ruská federace pokrývá větší část Východoevropské platformy, kde se *de facto* nachází i balticko-černomořský komplex, což je rámcem pro vytváření geopolitických vazeb a struktur balticko-černomořských států a RF. Ukrajina se nalézá na jihozápadním konci Východoevropské roviny a geomorfologicky spolu s RF, Běloruskem, Moldávií a Pobaltím je součástí Západní Eurasie. Avšak Karpaty a Zakarpatí patří k evropským horským

systemům. Podstatná část Ukrajiny, včetně Krymu, leží v zóně Černého moře. Dněpr spojuje Ukrajinu s Běloruskem a RF a Don zase s Ruskou federací; menší část ukrajinského geopolitického prostoru je propojena s polským Západním Buhem; Zakarpatí je součástí Dunajského říčního systému. Jinými slovy, geograficky Ukrajina je státem převážně východní a částečně střední Evropy, jehož území se celé nachází v Evropě (ať východní či střední)⁶¹ (Iljin, 1998).

4.1.1 Poměr Východ - Ukrajina

Vzhledem k tomu, že Ukrajina zažila ve svém historickém vývoji jak západní vlivy, tak i východní, na čemž mimo jiného je založen i ukrajinský regionalismus, v následujících odstavcích se napřed podíváme na sovětské dědictví Ukrajiny, jak se sovětská minulost země promítá a jak ovlivňuje současné relace Ukrajiny a Ruské federace (dále také RF), resp. dalších

⁶¹ Ukrajina je druhou největší evropskou zemí po Ruské federaci (603,7 tis. km²) s 45,6 mil. obyvatel (75,5 obyvatel na km²), v posledních letech dochází k přirozenému a migračnímu snižování počtu obyvatel. Celkem zde žije více než 130 národností (Ukrajinci – 77,8%, Rusové – 17,3%). Převládá pravoslaví, v západní části řeckokatolické a římskokatolické náboženství, baptismus a v jižní oblasti (Krym) muslimské. Ačkoliv Ukrajina je multikulturní zemí, rozdíly mezi jednotlivými skupinami nejsou vnímány razantně, a tak nepřekážejí kulturní integritě země s výjimkou jisté kulturní neshody jihozápadních a jihovýchodních Ukrajinců. Státním jazykem je ukrajinština, ale zejména ve východních oblastech – ruština. Téma uznání ruštiny jako druhého úředního jazyka v pravděpodobně v 13 ruskojazyčných oblastech země se do pořadu dne dostává jako součást volební kampaně od obnovení samostatnosti Ukrajiny a vyvolává velké emoci a protesty. Vymezují se větší městské aglomerace, jako třeba kyjevská, charkovská, donbaská, dněpropetrovská, oděská. Rok 2011 se uvádí jako rok zvýšené činnosti vyšetřovacích orgánů, silových složek a soudů, kdežto 2012 rokem, kdy představitelé ukrajinské vlády (částečně i za pomoci pořádání finálové části mistrovství Evropy ve fotbale (EURO - 2012) mohli podniknout jisté kroky směrem k reformám a modernizaci Ukrajiny. Sice se začala uvádět do života penzijní reforma, avšak reformy v dalších sférách byly prakticky pozastaveny. Značná část páteřní dopravní infrastruktury se zlepšila. Vládnoucí Strana regionů sice je populární spíše na jihu a východě země, avšak zatím zůstává konsolidovanější a akceschopnější silou; UA opozice sice malý, ale náskok před vládnoucí stranou má, ale nedaří se zatím dostatečně projevit své mobilizační schopnosti, resp. není zatím úplně sjednocený. Za zmínku stojí i tzv. „staronové“ politické síly jakožto „třetí politické síly“, které projevují vysoký koaliční potenciál (Zdroj: MZV ČR: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/ukrajina/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html, 7. 3. 2013; BusinessInfo.cz: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/ukrajina-vnitropoliticka-charakteristika-19094.html>, 7. 3. 2013.

postsovětských republik a RF, a následně na (pro)evropský prvek současného ukrajinského politického dění.

Dle K. S. Gadžijeva bezpečnost Ruské federace je také závislá na tom, jak se budou vyvíjet vzájemné vztahy s Ukrajinou, Běloruskem, Kazachstánem a dalšími státy SNS. Ekonomická, politická, kulturní přítomnost Ruské federace v postsovětském prostoru je součástí jeho dlouhodobých národních zájmů. Jedním z významných důvodů aktivního angažmá Ruské federace v *ближнем зарубежье* je osud 25 mil. Rusů, resp. ruský mluvících. Gadžijev se domnívá, že při příznivém vývoji snah řešení problematiky ruských menšin by mohlo dojít k vytvoření víceméně pevných základů vzájemných vztahů mezi RF a bývalými sovětskými republikami (Gadžijev, 2002).

Pro Ukrajinu, stejně jako i pro další státy SNS, Ruská federace představuje strategickou osu, jelikož z ní její velikost území, lidské a přírodní zdroje, technologické, ekonomické, intelektuální a vojenské kapacity objektivně činí regionální mocnost. Jinými slovy, dle autora, ať se to ukrajinským či dalším politickým činitelům líbí nebo ne, ruský faktor bude doprovázet a v různé míře ovlivňovat jejich zahraničně-politické směřování či ambice (Gadžijev, 2002).

Ačkoliv na začátku své nezávislosti řada bývalých sovětských republik procházela odstředivými tendencemi a procesy, snahami najít si své nové identity, určit novou orientaci a modely dalšího ekonomického, sociálního a politického vývoje, a někteří političtí vůdci se zkoušeli oddistancovat od Ruské federace a imperiální minulosti, v současné době, dle Gadžijeva, je zjevné, že Rusko je jejich minulostí, kterou nemohou jenom tak vyškrtnout, ale které je také jejich budoucností. Bylo nutné, aby si vzniklé státy uvědomily, ne-li uznaly, že epocha euforie či romantismu je pryč a měly by přestat snít a očekávat něco velkolepého od budoucího vývoje, pokud se budou snažit navzájem se vymezit a oddalovat se Ruské federaci. Pro řadu republik je

velice obtížné dosáhnout brzkého hospodářského rozvoje a demokratické transformace bez vzájemné spolupráce a podpory dalších států SNS a Ruské federace. Kromě toho, ani dosažení nezávislosti a stanovení nových státních hranic nemůže odstranit fakt ekonomických, vojenských, politických, kulturních interakcí mezi státy a národy v postsovětském prostoru aneb obyčejných lidských vazeb, které je spojovaly v rámci tehdejšího Sovětského svazu (Gadžijev, 2002).

K. S. Gadžijev je spíše autorem prosovětsko- a rusko-orientovaným, který se snaží přehodnotit geopolitický potenciál, resp. vymezit status a role Ruské federace v regionu (*rozuměj*: postsovětský prostor) po rozpadu SSSR, přičemž i v jeho samotných úvahách je cítit jakousi nostalgii po minulých (sovětských) časech, což neznamena, že by jeho úvahy byly zkreslené aneb neobjektivní, avšak jsou sporné.

Například, autor uvádí, že atraktivitu tureckého modelu pro centrálně-asijské republiky (aneb západního pro Ukrajinu) změnilo rozčarování, dokonce i nespokojenost republik, které očekávaly intenzivnější hospodářskou pomoc a investice⁶², ale přitom nebere v potaz také ten fakt, že i ze strany Ruské federace coby regionální mocnosti a „staršího bratra“, kterému náleží klíčová role v zajištění a dodržování stability ve větší části postsovětského prostoru, se tyto republiky mnohého nedočkaly, a pokud ano, tak se spíše jednalo o podmíněnou pomoc. Zklamání, pochopitelně, bylo a je o něco větší.

Předpokládáme, že zmíněná epocha euforie a romantismu v celé řadě postsovětských států již minula, právě pro některá zvýšená očekávání a naděje spojené s Ruskou federací, ačkoliv jakási – a v určitých případech téměř masochistická - víra v přátelství s Ruskou federací sice jen v několika vybraných republikách, ale pořád přetrvává.

⁶² Srov. Gadžijev, 2002.

Obecně by se dalo říci, že v rámci Společenství nezávislých států se objevují dvě základní tendence: proruské a protiruské. Tyto tendence se, pochopitelně, projevují v každém z postsovětských států odlišně a v různé míře.

Dalším diskutabilním bodem je, že se Ruská federace ukázala v roli schopného a účinného stabilizačního faktoru uvnitř a vně svých státních hranic, že bez výjimky všechny státy SNS potřebují Ruskou federaci mírotvůrčí spíše než agresivní a nestabilní a že Ruská federace je schopna se přímo či nepřímo zúčastňovat politických procesů v regionu (Gadžijev, 2002).

Ovšem že Ruská federace jakožto regionální mocnost s dostatečnými kapacitami a výhodnou geopolitickou polohou může, ne-li musí, vzhledem ke svým dlouhodobým bezpečnostním i regionálním zájmům, projevovat určitý zájem o regionální dění, angažovat se a vykonávat do jisté míry jeho kontrolu.

Jsou známé příklady již od dob Sovětského svazu, kdy zápasy o přízeň Moskvy mezi svazovými republikami vytvářely určitou rivalitu. Ačkoliv dnes již nejde tak o přízeň Moskvy, jako třeba v případě Ukrajiny, ale spíše o udržení její neutrality, tedy se přátelit rovno tolik, aby bylo možné vykonávat svou samostatnou a osobitou politiku. Kromě toho, se nezdá, že by Ruská federace konala regionálně-mocenské funkce rovnoměrně, nýbrž to vypadá tak, že má určitý žebříček priorit či zájmů svého angažmá v jednotlivých regionech postsovětského prostoru, a je zřejmé, že s ohledem na jednotlivé souvislosti, jak zájem, tak i nezájem Ruské federace může vést k destabilizaci situace minimálně na úrovni samotných republik.

V souvislosti s některými státy SNS (jedná se zejména o státy Střední Asie⁶³) se může vyskytnout otázka, proč by jim ale RF měla vůbec pomáhat,

⁶³ V některých rusko-jazyčných učebnicích se setkáme například i s termínem „Centrální Asie“.

když tak dlouho volaly po nezávislosti?

Důvody se liší stát od státu. Jedná-li se o Ukrajinu, ten důvod je, především, politicko-strategický včetně ekonomického, pokud se jedná třeba o Kyrgyzstán, důvody pro spolupráci u Ruské federace jsou minimální, a pokud nějaké jsou, tedy pouze ekonomicko-strategického rázu. Kromě toho, role regionálního lídra by, pravděpodobně, měla obnášet i určitou zodpovědnost za dění v rámci regionu, kterou RF projevuje dle již výše zmíněného žebříčku svých zájmových priorit.

Angažmá Ruské federace v postsovětském prostoru je diktováno především jejími geopolitickými cíli a dlouhodobými perspektivami rozvoje její ekonomiky. Proto Ruská federace usiluje o integrální politiku v rámci regionu a o vytvoření pásu přátelských a závislých států podél svých hranic. Ruská federace se zdá přirozeným centrem pro většinu zemí *ближнего зарубежья* a hospodářská, posléze i politická, integrace v rámci SNS by, dle Gadžijeva, přispělo ke zmírnění ostrosti některých témat a teritoriálních, resp. hraničních sporů. Cílem integračních procesů ve vojenské oblasti je vytvořit tzv. jediný vojensko-politický prostor, jehož projevem třeba jsou snahy o (znovu)vytváření jediného informačního systému protiraketové obrany. Na základě bilaterálních smluv bylo určeno přebývání ruských vojenských kontingentů, jak v blízkém zahraničí, tak i mimo postsovětský prostor (Gadžijev, 2002).⁶⁴

⁶⁴ Ostatně v bezpečnostní koncepci Ruské federace z roku 2002 oslabování integračních procesů v rámci SNS je uvedeno mezi dalšími, jako, například, rozšíření NATO směrem na Východ, hrozbami národní bezpečnosti v mezinárodní oblasti. Porovnáme-li s bezpečnostní koncepcí do roku 2020, uvidíme více neutrálnější, ne-li opatrnější, formulaci vnějších hrozeb: „možnosti udržování globální a regionální stability budou podstatně omezeny při umístění prvků globálního systému protiraketové obrany Spojených států amerických v Evropě“. Srov. Концепция национальной безопасности Российской Федерации (2002), dostupné na: http://www.armyrus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=1481, 22. 3. 2013; Концепция национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, dostupné na: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>, 24. 3. 2013.

Jak tedy vnímá Ruská federace mezinárodní prostředí, resp. současnou geopolitickou situaci?

Světový rozvoj probíhá prostřednictvím globalizace všech oblastí velmi proměnlivých mezinárodních vztahů a vzájemně propojených událostí. Mezi státy se objevuje celá řada rozporů, ale i přímé a nepřímé konfrontace, které pramení z nerovnoměrného rozvoje v důsledku globalizačních procesů a stále se prohlubujících, především ekonomických, rozdílů mezi státy. Určité hodnoty a modely rozvoje se stávají předmětem globální konkurence, objevily a objevují se nové výzvy a hrozby, což zvyšuje zranitelnost všech členů mezinárodního společenství. Současná geopolitická situace je tak výsledkem snah o vytváření center hospodářského růstu a politického ovlivňování, přičemž není zcela pochopitelné, zejména s ohledem na poslední, co se skrývá pod formulováním tendencí k hledání řešení problémů a krize na regionální úrovni bez participace neregionálních sil. Dle ruské vize jsou hrozbami v zajištění mezinárodní bezpečnosti nefunkčnost globální a regionální bezpečnostní architektury (zaměřené zejména v euroatlantickém regionu na Organizaci Severoatlantické smlouvy) a neúčinnost právních prostředků a mechanismů. Podobně jako Ukrajina Ruská federace volí ve své zahraniční politice principy mnohovektorové diplomacie, a také svůj zdrojový potenciál. Ruská federace nevyklučuje sílový způsob řešení případných problémů zejména v podmínkách konkurenčního boje o surovinové zdroje – může dojít k porušení stávající rovnováhy sil blízko ruských hranic a hranic jejich spojenců. Důsledky světových finančně-hospodářských krizí mohou mít takové následky, které se rovnají

Обзор военных объектов РФ за рубежом (по состоянию на май 2007 года), dostupné na: http://www.tipolog.atSPACE.com/doc_basemilitary.htm, 22. 3. 2013.

Viz přílohu č. 2 „Přehled ruských vojenských základen v zahraničí“, platné v letech 2003 a 2007. Chtěli bychom upozornit, že se bohužel nepodařilo během psaní této práce nalézt aktuální údaje o ruských vojenských základnách v zahraničí z roku 2013. Vzhledem k tomu, že ruské vojenské základny nejsou ústředním tématem předkládané práce a přítomnost Černomořské flotily v Sevastopolu by měla přetrvat až do roku 2042, použili jsme tyto údaje pro další přehled a porovnání.

následkům použití vojenské síly.⁶⁵

Za priority zahraniční politiky Ruská federace považuje bilaterální a multilaterální spolupráce se státy Společenství nezávislých států (dále také SNS). Ruská federace se bude snažit o růst regionálního a subregionálního integračního potenciálu a koordinaci v rámci SNS (srov. výše). Ve vztahu k Evropské unii Ruská federace usiluje a podporuje vytváření rámce spolupráce, včetně společných projektů v hospodářské, kulturní, vzdělávací oblasti a oblasti vnitřní a vnější bezpečnosti. RF navrhuje a usiluje o vytváření euroatlantického systému kolektivní bezpečnosti na jasném právně definovaném smluvním základě. Určujícím faktorem ve vztazích s NATO, jak již víme, je posun vojenské infrastruktury Aliance směrem k ruským hranicím a pokusy o posílení jejích globálních funkcí, což protirečí normám mezinárodního práva.⁶⁶

Jinými slovy, jak se zdá z obsahu bezpečnostní koncepce, je ruská vize na mezinárodní prostředí spíše realistická. Ruská federace považuje postsovětský prostor, tedy i Ukrajinu, za zónu svého vlivu „bez participace neregionálních sil“. Rusko usiluje o vývoj její vztahů s EU, NATO a Spojenými státy (dále také USA) na základě rovnoprávného a plnohodnotného strategického partnerství, kde by byla uznána legitimnost ruských zájmů.

4. 1. 2 Poměr Západ - Ukrajina

Dle J. Nye Spojené státy americké na přelomu 20. a 21. století došly k myšlence, že jejich bezpečnost je závislá jak na americké dominanci v západní hemisféře (Monroeova doktrína), tak i na rovnováze moci na euroasijském kontinentu, a to zejména v jeho západní a východní části.

⁶⁵ Концепция национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, dostupné na: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>, 24. 3. 2013.

⁶⁶ Tamtéž.

Jaký obsah by měla mít americká zahraniční politika, aneb jakým způsobem by měla mít vliv ve výše zmíněných oblastech: tvrdě („hard power“) nebo měkce („soft power“)? Autor si nemyslí, že se dá jednoznačně tvrdit, že Spojené státy americké jsou zastánci Marsu a Evropa, resp. Evropská unie – Venuše.⁶⁷

Ačkoliv v případě Ukrajiny se nedá říci, že by se Spojené státy americké (a EU) chovaly vůči Ukrajině „tvrdě“, nedá se také obdobně tvrdit, že jejich přístup je podmíněn právě koncepcí „měkké“ sily, stejně tak, jak se nedá, jde-li objektivně posoudit, zda řada specifík ukrajinského případu, jako třeba blízkost ruských hranic, aneb případ vyžadující spíše multilaterální přístup, ovlivňují a omezují v chování Spojené státy americké.

V případě Ukrajiny bychom zatím mohli hovořit s větší pravděpodobností o použití metody „biče a perníku“⁶⁸. Kromě toho, bychom měli rozlišovat mezi přístupy k „měkkosti“ ze strany Evropy (EU) a Spojených států amerických vůči Ukrajině, stejně tak, jako bychom měli rozlišovat mezi jednotlivými ukrajinskými zájmy vůči Spojeným státům americkým, resp. NATO, Evropě, resp. EU, a Ruské federaci, resp. celní unii či v širším kontextu SNS. Sice americká a evropská „měkkost“ a celkově západní vliv na Ukrajině může být vnímán jako nový, slibný, pokrokový, aneb jednoduše pozitivní, ale neznamená to nutně jejich bezhlavé jejich napodobování či importování západních modelů rozvoje do všech sfér společenského života. Poslední hledisko ostatně potvrzuje i ta skutečnost, že Ukrajina sama o sobě je velmi tvůrčí co do vynalézání konceptů a modelů svého vývoje, což je také jejím specifíkem (viz teoretická část práce).

Jinými slovy, ačkoliv to zní paradoxně, Západ se se svojí kulturou,

⁶⁷ „Джозеф Най: „мягкая“ сила и американо-европейские отношения, dostupné na: <http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 23. 3. 2013.

⁶⁸ „Мяккá“ síla se projevuje v určité atraktivitě pro spolupráci bez použití hrozeb či odměn“ (Nye, 2004), cit. dle: <http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 23. 3. 2013.

hodnotami, politickými ideály a programy na Ukrajině příliš neprosadí jednak proto, že samotný Západ, resp. jeho většina, civilizačně Ukrajinu nevnímá, tedy nepovažuje ji za součást Západu, což také není nic nového a nepochopitelného, a jednak proto, že Ukrajina se vymyká svojí výraznou ideovou a prakticko-politickou specifičností, která je daná nejenom specifiky historického vývoje, geopolitickou polohou, určitým stavem mezinárodního prostředí, ale i, především, ukrajinskými realitami.

Co se týče geopolitického specifika, je dáno i samotným rozdělením Ukrajiny na evropskou a asijskou část, kde se Kyjev nachází na rozhraní mezi těmito celky. Proto není divu, že země a jeho společnost prochází tak komplikovaným postsovětským historickým vývojem, zejména tehdy, kdy ještě pokračuje proces samoidentifikace či tvorby identit a tvorby vztahů ke státu (národních či politických), a to vše se promítá do politicko-rozhodovacího procesu.

V souvislosti s ukrajinským váháním mezi Západem a Východem bychom dnes jen stěží mohli hovořit o tom, že se území Ukrajiny stane „zónou míru“, kde se již neprojevuje „hard power“ (země Venuše) a platí demokratické standardy mezinárodních vztahů, jelikož, jak uvádí J. Nye, v systému vztahů mezi industrializujícími se a společnostmi, které neprošly etapou industrializace, jsou teze mocenské rovnováhy a role vojenské síly doposud platnými. Není možné jednoznačně definovat obě koncepce moci, nebo jejich používání zejména Spojenými státy americkými a Ruskou federací, jako pozitivní či negativní, jelikož je pro stávající (USA) a energetickou, regionální hegemonii (RF), zejména v podmínkách stále existujících hrozeb ze strany nestátních aktérů, je kombinace „hard a soft power“ v zahraničně-politických strategiích obvyklým, ne-li nutným. Kromě toho, tato kombinace sil, resp. jejich jednotlivé prvky, nejsou zcela novým fenoménem nebo jevem posledních dob, jelikož se obdobné projevovalo již během studené války. V ukrajinském kontextu bychom se také mohli pokusit sledovat kombinaci obou přístupů, resp. taktiku více „měkké“ Evropy, která je doplněna

potenciálně „tvrdoší“ Spojených států amerických, resp. NATO⁶⁹, tedy dle principu „hodný policista“ – „zlý policista“.⁷⁰

Přibližně podobně s kombinacemi obou konceptů to vypadá i na ruské straně. Obecně na ukrajinský případ se dá uplatnit princip – „kdo více nabídne“, přičemž „vzít si“ neznamena nutně „splnit“. I přes zdánlivé vztahy americké strany restartovat rusko-americké vztahy na rovnoprávném základě, se zatím zdá, že v ukrajinské otázce americký policista nehraje stejnou hru jako ruský.

Ruskou federaci J. Nye vnímá jako mocnost, která postupně nabývá na síle a vrací se na velmocenské pozici, byť ne na pozici někdejšího Sovětského svazu a spíše ve sféře energetických zdrojů. I u Ruské federaci Nye poznamenává jisté změny v chování, kde RF jsou použity spíše nesilové metody ovlivňování, které daleko přesahují rámce energetických zdrojů. Jinými slovy, Rusko se objevuje na globální strategické a energetické mapě jako „obměkčené“, pochopitelně především energetickým arsenálem působení, což ovšem neznamena, že by přestalo být jednou z jaderných mocností a že nevlastní jiné, než energetické, prostředky či nástroje prosazování svého vlivu, a že by energetické příjmy spíše utrácelo za máslo, než za zbraně (srov. výše s Bezpečnostní koncepcí RF do roku 2020).⁷¹

Mezi dalšími ruskými „měkkými“ nástroji ovlivňování autor uvádí významný status⁷² ruského jazyka v zemích bývalého Sovětského svazu,

⁶⁹ Dle Z. Brzezinskiho představa dokonale vyrovnané Severoatlantické aliance se symetrickou rovností je politickým mýtem. Ani v přesně změřeném obchodním sektoru není uspořádání půl na půl uskutečnitelné. Pravděpodobně USA zůstanou, minimálně na nějakou dobu, svrchovaným garantem světové bezpečnosti, i kdyby Evropa zesílila svůj vojenský potenciál. Dle Z. Brzezinskiho jediná reálná možnost spolupráce mezi Evropou a USA je neplnohodnotné partnerství: Evropa není stejné váhy a už nikoliv protivahou USA. Avšak Evropa disponuje statusem partnera s významným vlivem na formování a realizaci globální politiky (Brzezinski, 2004).

⁷⁰ „Джозеф Най: „мягкая“ сила и американо-европейские отношения, dostupné na: <http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 24. 3. 2013.

⁷¹ Článek J. Nye „Вновь обретенная сила России“, je také dostupné na: <http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 24. 3. 2013.

⁷² Mělo by se rozlišovat mezi dvěma skutečnostmi: sice většina obyvatelstva zemí bývalého

ruskou pop-kulturu a atraktivitu Ruska jako euroasijského migračního magnetu⁷³. Dle Nye se Ruské federaci vrací její vliv a autorita i mezi zeměmi bývalého SSSR, a její podíl v zajištění a udržení regionální stability nespočívá v navýšení počtu vojenských základen, redislukaci vojenských oddílů nebo prodeje zbraní⁷⁴, ale v přijímání přebytečných pracovních sil a otevíráním svých trhů pro výrobky z postsovětských republik apod.⁷⁵

Dle kolektivu ukrajinských autorů – V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorská, O. O. Rezniková a další – charakter vzájemných vztahů mezi Spojenými státy americkými a Evropskou unií značně ovlivňuje rozložení sil na Evropském subkontinentu. Dochází k formování společných postojů Spojených států amerických a EU vůči zásadním problémům globální bezpečnosti, čímž vymezují evropskou bezpečnostní architekturu. Do výše

Sovětského svazu umí rusky, ale neznamená to nutně, že ruštinu používá, resp. používá aktivně, jednak kvůli intenzivnímu odstěhování rusky mluvícího obyvatelstva, a jednak kvůli posílení národního (státního) jazyka na úkor ruského, který ne v každé zemi bývalého SSSR vůbec statutem oficiálního jazyka disponuje, nebo dokonce přímo společensky nežádoucí. Například, státy, kde je dodnes otázka ruštiny velmi aktuální, jsou Ukrajina, a znovu Kyrgyzstán.

⁷³ Příhraniční statistika Ruské federace uvádí, že za poslední roky ukrajinští občané žijící na území Ruské federace dle počtu zaujímají první pozice. Povyšená migrace ukrajinských občanů je vysvětlována především ekonomickým faktorem. Za poslední 7 let se výše remitence pohybovala kolem 11 miliard dolarů. Kromě toho, průměrná mzda na Ukrajině je nižší, než v Ruské federaci, dvojnásobně (v roce 2012 tento poměr vypadal následovně: 213 euro oproti 512 euro). Více na: <http://www.km.ru/v-rossii/2013/03/17/federalnaya-migratsionnaya-sluzhba-rf/706225-analitiki-podscitali-kolichestvo-u>, 24. 3. 2013.

⁷⁴ Na Nyeovy úvahy bychom měli nahlížet skrz prizma toho období, kdy se článek psal, a těch období, o nichž se autor zmiňuje. Od roku 2004 došlo k celé řadě změn, které jsou znatelně vidět i v nárůstu ruských vojenských základen v postsovětském prostoru, včetně Ukrajiny (srov. Příloha č. 2 „Přehled ruských vojenských základen v zahraničí“, platné v letech 2003 a 2007). V poslední době dochází k intenzivním reformám ve vojenské oblasti, zejména v její modernizaci. Srov., například, dle zbrojního programu Ruské federace 2011-2020 ruská vláda v roce 2010 v následujících 10 letech plánovala částku ve výši 20 trilionů rublů (1 dolar = 30 rublů) na nákup zbraní a vojenské techniky s cílem modernizovat armádu, přičemž z toho 4,5 trilionů rublů na „formování kvalitativně nové tváře“ válečného loďstva jakožto „instrumentu ochrany národních ekonomických zájmů“, které by mělo být postupně obnoveno již k roku 2020. Více v článcích a dokumentu: „Стратегическое значение военных преобразований в России («Жэньминь жибао», Китай)“, dostupné na: <http://www.rus.ruvr.ru/2010/12/27/37829199/>, 24. 4. 2013; „Медведев во Вьетнаме обсуждает восстановление базы ВМФ РФ в Камрани“, dostupné na: <http://www.actualcomment.ru/news/50496/>, 24. 3. 2013; Государственная программа Российской Федерации "Развитие судостроения на 2013-2030 годы", dostupné na: <http://www.minpromtorg.gov.ru/ministry/fcp/6>, 24. 3. 2013.

⁷⁵ J. Nye „Вновь обретенная сила России“, je také dostupné na: <http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 24. 3. 2013.

zmíněných vztahů zasahuje ruský faktor. Reálný rámec evropské bezpečnosti se tak formuje v trojúhelníku EU – USA – RF. Evropu znepokojuje skutečnost, že řada bezpečnostních výzev pochází z ní samotné, jako třeba mezinárodní terorismus, který se projevil ve Španělsku, Turecku či Velké Británii. Nebezpečí a nestabilita by se mohly rozšířit i do ostatních regionů. Situaci by mohla zkomplikovat i nekontrolovatelná migrace z Východu, lokální konflikty, zejména v černomořsko-blízkovýchodním areálu, anebo zaostávání sociálně-hospodářského a demokratického vývoje sousedních zemí, což by vedlo k navýšení konfliktního potenciálu a rozsáhlé politické destabilizaci (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorská, O. O. Rezniková a kol., 2012).

Zastaralé stereotypy myšlení Evropanů o rozdělení světa na (geopolitické) sféry vlivů, podél západních hranic zemí Společenství nezávislých států, ovlivňují evropské státy v otázkách rozšíření Severoatlantická aliance (dále také NATO) a EU východním směrem (výjimkami jsou pobaltské státy). Západ se proto snaží nedráždit Moskvu ekonomickou a politickou podporou a vojenskou spoluprací s těmito státy, přičemž, dle autorů, obdobné uvažování nemá budoucnost. Evropa usiluje o nejvhodnější, nevylučuje se i nejvýhodnější, model vzájemných vztahů s Ruskou federací. Evropa váhá mezi atlantickým a kontinentálním způsobem geopolitického myšlení, a proto usiluje o syntézu obou a, ve strategickém výhledu, o bezkonfliktní rámec dialogu mezi Ruskou federací a Spojenými státy americkými. Vytváření podobného dialogu překáží autoritářským tendencím uvnitř Ruské federace, kterými je podmíněna reakce především Spojených států amerických a které takto formulované euroasijství neuznávají. Pro prozápadní státy SNS je jasné, že se jejich relace se Spojenými státy americkými bude ve větší míře odvozovat od aktuálních poměrů mezi těmito mocnostmi, konkrétních podmínek, předmětu jednání, resp. nakolik předmět jednání je důležitý pro americkou stranu, aby se vědělo,

do jaké míry se jí bude ustupovat na ruské straně (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorská, O. O. Rezniková a kol., 2012).

V podstatě se nejedná o nic jiného, než o geopolitické přerozdělování, ale tentokrát blízko samotných ruských hranic, což, podle našeho názoru, zcela vysvětluje ruské obavy. Nemyslím si, že by i Spojené státy americké reagovaly jinak, ocitnou-li se v obdobné geopolitické situaci, a jejich případné obavy nejsou tak medializovány, protože Američané nejsou v situaci Rusů.

Pokud se podíváme na odbornou literaturu, o masových médiích nemluvě, budeme mít dojem, že Ruská federace, ať už kvůli starým studenoválečným stereotypům, téměř historické tíze autoritářského stylu státního či společenského řízení nebo jiným důvodům, na případné rozšiřování NATO, resp. západního vlivu zejména v postsovětském prostoru reaguje citlivě, přehnaně, či dokonce, bezdůvodně.

Jak jste si všimli výše, hovořilo se o snahách Evropské unie a Spojených států amerických o mírný, bezkonfliktní rámec spolupráce s Ruskou federací, ale údajná zejména autoritářská náchylnost politického vedení, dialog znemožňuje. Počínaje bezpečnostní koncepcí Ruské federace, pokusy ruského ministerstva zahraničních věcí, specifikami spolupráce Ruské federace ve vybraných mezinárodních organizacích (za všechny uvedu např. Organizace pro hospodářskou spolupráci černomořských zemí (BSEC))⁷⁶

⁷⁶ V této souvislosti bychom mohli zmínit především význam černomořského regionu pro státy EU. EU prohlašuje o provádění určitých politik převážně bilaterálně; hlavním cílem tzv. černomořské synergie je „rozvoj regionální spolupráce uvnitř černomořského regionu a regionem, jako celku, a Evropskou unií“. Poslední poněkud protikladné, na což též upozorňuje i MZV RF: v rámci iniciativy EU „Černomořská synergie“ v podstatě pokračuje spolupráce ve „Východním partnerství“, tedy se neuskutečňuje ve formátu BSEC-EU, což nese svědčí o „skutečně rovnocenném partnerství“ mezi oběma organizacemi, ale o zájmu EU spolupracovat s jednotlivými státy na bilaterálním základě (srov. Černomořská synergie – nová iniciativa pro regionální spolupráci, dostupné na: http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_cs.pdf, 26. 3. 2013 a MZV RF na: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dipecon.nsf/68c8b3d0cf6fc468c32576bf002c7405/7a850ad2fe6573ee43256b52002cd667!OpenDocument>, 26. 3. 2013).

a konče projevy prezidentů, nebo jednáním kabinetu ministrů, velmi jasně mezi velmocenskými ambicemi uvidíme i snahy ruské strany si již zmíněný dialog vytvořit, ba co více, Ruská federace je již dávno připravena jednat.

Tak proč k dialogu či spolupráci, i přes vyjádření snahy americké strany o restartování, stále nedochází? V jedné věci by se, pravděpodobně, názorově sejít mohli, a to v té, že brzdící stranou je spíše Ruská federace. Avšak v případě Ruska to nesouvisí jenom s autoritářskými tendencemi uvnitř země. Brzdící prvek vidím i v tom, že západní partneři nevnímají, resp. obdobně se chovají, Rusko za dostatečně plnoprávného či plnohodnotného partnera, a to také i proto, že neuznávají jeho mocenské nároky, mimo to, Západ se ani příliš neobtěžuje přidat jasně vymezený právně-smluvní charakter stávajícímu rámci vzájemných vztahů, a proto to zatím vypadá spíše jako způsob jednání „Molotov-Ribbentrop“.

Určité nepřijímání Moskvy Západem jakožto Asijky je jasné. Dalo by se říci, že tomu rozumí i Moskva, a proto neusiluje o užší integraci, resp. své zapojování, ale vyžaduje konstruktivní spolupráci na jasně vymezeném právně-smluvním základě. Otázkou je, zda i tyto snahy o konstruktivní dialog jsou vnímány Západem jako snahy či ambice Ruska stát se jejich součástí? Svým způsobem, obdobně třeba reagují Evropané i na eurointegrační perspektivy Ukrajiny.

Domníváme se, že si Rusko více uvědomuje svou asijskou podstatu, než té evropskou, a také si je vědomo nezbytnosti své „modernizace“. Jako poslední by se také, mimo snahy odpovídat globálním trendům vývoje, mohla počítat ochota Moskvy socializovat se do evropo-západně-severního systému hodnot a společnosti, což by, pravděpodobně, usnadnilo hledání

BSEC je také vnímána z pohledu svých možností realizace strategických zájmů postsovětských států usilujících o euroatlantickou integraci a Černé moře jako společné pole působení a zájmů zemí NATO, Kavkazu a Střední Asie. Více v článku „BSEC: есть ли выгода для Грузии?“, dostupné na: <http://www.ekhokavkaza.com/content/article/24626987.html>, 26. 3. 2013.

společného jazyka a vzájemné porozumění. Zatím se ale Západ chová dle principu jednoho ruského přísloví „nezvaná návštěva je horší než Tataři“.

V geopolitickém rámci Západ-Východ jde právě o to, aby se chtělo jednat z obou, resp. všech případných stran, a také jde o vnímání a přijetí ostatních hledisek jejich podstat či původů místo toho, aby se jen upozorňovalo na případné neshody, ať jsou v čemkoliv, zejména mocenské, ostatně tyto neshody byly a budou vždy, ale je nutné snažit se je změnit s nadějí na to, že by se určitý proces jednání pohnul vpřed. Jednoduše řečeno, pokud musíme, tak jednáme. Nezbyvá nic jiného, než počítat s pozicí Moskvy v zásadních otázkách evropské bezpečnosti tak, aby se neodstupovalo z pozic euroatlantických.

4. 1. 2. 1 Poměr EU - Ukrajina

Podle již zmíněných odborníků V. Jermolajeva, B. O. Parahonskeho, G. M. Javorské, O. O. Reznikové chce Evropa vidět Ruskou federaci v evropském systému kolektivní bezpečnosti bez nadměrného růstu ruského vlivu. V této souvislosti bychom měli zmínit Evropskou politiku sousedství (European Neighbourhood Policy, ENP)⁷⁷, která je jedním ze způsobů evropské vnější politiky a bezpečnosti a která se nevztahuje na Ruskou federaci, byť s ní sdílí společné hranice (srov. vzájemné vztahy EU-Rusko ve formátu EU-BSEC viz výše). Co se týká Ukrajiny, otázku evropské perspektivy Ukrajiny v rámci Evropské unie řešily různé instituce. Například,

⁷⁷ Jedná se o přeshraniční spolupráci a naplňování koncepci „širší Evropy“ a týká se především zemí, které mají s EU smluvní vztah – Dohody o partnerství a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement (PCA)) v případě postsovětských zemí (např. Ukrajina a státy jižního Kavkazu) a Asociačních dohod (Association Agreement (AA)) uzavíraných v rámci Středomořského partnerství (Euro-Mediterranean Partnership). EPS vznikla v důsledku největšího rozšíření EU v roce 2004 a snah vytvořit zahraniční politiku Unie jako celku. EPS se sice netýká Ruské federaci, ale nový finanční instrument EPS – European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) týká i Ruska. Viz Příloha č. 3 a 4. Více na: <https://www.euroskop.cz/8714/sekce/evropska-politika-sousedstvi/>, 26. 3. 2013.

Evropská komise vyjádřila svůj nesouhlas s případným členstvím Ukrajiny v EU, kdežto Evropský parlament opakovaně přijal rezoluci s rekomendací potvrdit ukrajinskou europerspektivu (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorská, O. O. Rezniková a kol., 2012).⁷⁸

Hovoříme-li o ukrajinsko-evropských vztazích, pravděpodobně, bychom mohli říci, že provádění ekonomických reforem se na Ukrajině (a dalších

⁷⁸ Dle unijního Eurobarometru 2011 pro pravděpodobnost budoucího rozšíření Evropské unie o Ukrajinu se vyjádřilo 37% obyvatel EU, byť Ukrajina nepatří mezi čtyři země (Švýcarsko - 75%, Norsko - 74%, Island - 60% a Chorvatsko - 47%), jejichž největší pravděpodobnost vstupu do EU podpořila většina unijních občanů. Ačkoliv, podle některých ukrajinských autorů, procento podpory občanů EU se zvýšilo (45% oproti předchozím 43%), přesto, jak poukazují třeba některé výzkumy v České republice, podpora budoucího rozšiřování EU evropskou veřejností je pořád nízká. Upřesníme, že pro případné rozšiřování EU se vyjádřilo v 17 členských zemích: státy, ve kterých zmíněná podpora vrostla, jsou: Bulharsko (66%, +12), Slovinsko (66%, +11) a Česká republika (57%, +11); státy, kde se doposud k budoucímu rozšíření EU staví negativně, ačkoliv se v poslední době i zde pozoruje snížení tohoto podílu, jsou zejména Rakousko (67%, -4), Německo (65%, -6), Finsko (59%, -5) a Francie (57%, -9). Jinými slovy, rozšiřování Evropy se nejvíce podporuje v 12 tzv. nových členských zemích (67%, +5), než v EU-15 (37%, +3) Srov. Standard Eurobarometer 74, Public Opinion in the European Union, dostupné na: http://www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_publ_en.pdf, 27. 3. 2013;

Bereme-li v potaz, že například dle Eurobarometru 2007 vstup Ukrajiny do EU podporovalo jenom 10% občanů Unie (srov. Černá hora - 3%, Albánie - 7%), dá se říci, že se Ukrajině v tomto směru velmi daří, přičemž největší eurooptimismus ohledně Ukrajiny měli Poláci, resp. polská politická elita. 57% respondentů považuje Ukrajinu za sousední stát EU, avšak není jasně vymezeno, zda vnímání Ukrajiny jakožto souseda není jenom geografické, ale i politické. Ačkoliv perspektivy Ukrajiny vzrostly o něco více, přesto Ukrajina byla zmíněna ve výzkumech častěji, než Rusko (55%) a Bělorusko (49%), hůře dopadla Moldávie, Gruzie, Maroko, Libanon či Jordánsko. Jak poznamenává A. Popov, dle výsledků Eurobarometru 2007, se také zdálo, že se Evropané málo vyznají v unijní geografii (např. respondenti uváděli některé již členské státy: Polsko, Maďarsko, Českou republiku, Maltu či Litvu. Avšak díky podobným neznalostem Ukrajina spíše posiluje svou pozici, jelikož si Evropané, pravděpodobně, vybavují především ty státy, které jsou nejčastěji zmiňovány v médiích či více viditelné na mapách. Tak si autor vysvětluje třeba větší známost Ukrajiny (či Kazachstánu) před Makedonií či Moldávií a dalšími státy zmiňovanými ve výzkumu méně, než Ukrajina. Více v článku „Что показывает «Евробарометр»“, dostupné na: <http://www.2000.net.ua/2000/forum/puls/17469>, 27. 3.2013.

Je velmi časté vnímání politiky rozšíření jako úspěšné vedení vnější politiky Evropské unie, v důsledku čehož mimo evidentní změny unijních hranic, je patrný i stabilizující účinek, jelikož příslibem členství v Unii motivuje jednotlivé státy řešit problémy v oblasti ochrany lidských práv, demokratického vývoje, boje proti organizovanému zločinu atd. Srov. Standard Eurobarometer 74, Public Opinion in the European Union, dostupné na: http://www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_publ_en.pdf, 27. 3. 2013; „Uvázla politika rozšiřování EU na mrtvém bodě?“, dostupné na: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/clanek/uvazla-politika-rozsirovani-eu-na-mrtvem-bode-009759>, 27. 3. 2013; V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorska, O. O. Reznikova a kol., 2012.

zemích EPS) daří prosazovat snáze než reformy demokratické.⁷⁹ Proto nejperspektivnějším trendem se v rámci evropské politiky sousedství v jeho východním sektoru zdá spolupráce v oblasti energetiky. Podobně jako terorismus či hrozba šíření zbraní hromadného ničení i energetické hrozby mají charakter transhraničních. Kromě toho, formování energetické politiky odráží i (geo)politické aspekty⁸⁰, zejména evropsko-ruský energetický spor, a

⁷⁹ Ještě v roce 2010 ve zprávách o EPS se hovořilo o tom, že se EU vyplácí strategie finanční podpory a dalších pobídek k reformám: rozvinul se obchod a spolupráce ve vzdělání, dopravě, ochraně životního prostředí, energetice; zintenzivnily se osobní kontakty na obou stranách hranic; z některých zemí (př. Ukrajina a Moldávie) se usnadnilo cestování do EU, ale spolupráce směrem demokratických reforem a nastolení právního státu nebyla zdaleka tak úspěšná, jako ve zbývajících oblastech této spolupráce. V roce 2011 evropská politika sousedství začala fungovat v jiné podobě – snaží se více zaměřovat právě na podporu demokracie a hospodářského růstu. Více v článku „Vztahy EU a sousedních zemí se vyvíjejí správným směrem - 12/05/2010“, dostupné na: http://www.ec.europa.eu/news/external_relations/100512_2_cs.htm, 28. 3. 2013.

Ve zprávách o EPS 2013 se zase setkáme s informacemi o dalších úspěších v obchodu a bezvízovém styku, ale již existují zmínky o sice nevyrovnaném, ale pokroku jednotlivých zemí EPS v realizaci politických a demokratických reforem. Ačkoliv tento pokrok není srovnatelný s pokrokem třeba v obchodních stycích, je třeba si uvědomit, že, jak správně bylo uvedeno ve zprávě „EPS: Směrem k posílenému partnerství“, proces nastolení demokracie a právního státu v zemích EPS jsou v rukou jejich občanů, EPS je může v tomto procesu podpořit, ale nemůže je vystřídat. Za období 2007–2013 je na evropskou politiku sousedství převedena peněžní částka cca 12 miliard euro, a objem půjček a grantů poskytnutých těmto zemím se v roce 2012 zvýšil bez ohledu na současnou hospodářskou krizi. Přesto z posledního průzkumu (Eurobarometr) vyplývá nízká informovanost občanů zemí EPS o činnosti EU v jejich zemích, přesto vnímají spolupráci svých zemí s EU celkem pozitivně. Více v článku „Pokrok jednotlivých zemí vykazuje rozdíly - 22/03/2013“, dostupné na: http://www.ec.europa.eu/news/external_relations/130322_cs.htm, 28. 3. 2013.

Dle již zmíněné zprávy v roce 2013 Ukrajina podnikla jisté kroky směrem k realizaci politických a demokratických reforem: připravují se právní a soudní reformy a další důležité právní předpisy, od 20. 11. 2012 je v platnosti nový trestní řád apod. Reforma ukrajinského soudního řízení je jeden z klíčových aspektů eurointegrace Ukrajiny, proto jí čeká splnění další řady klíčových rekomendací. Avšak je třeba upozornit, že skutečný stav ukrajinských soudně-právních reforem je odlišný, ne-li protikladný oproti samotné zprávě EPS 2013, tak i cílům evropské politiky sousedství v oblasti nastolení právního a demokratického státu. Pokud bychom se podívali na konkrétní změny v ukrajinském trestním řádu a porovnali třeba i s jeho starým zněním (1960), odhalili bychom v něm dostatečný počet nedemokratických, resp. velmi sporných bodů, které se jen stěží zaměřují na ochranu práv člověka. Bývalá premiérka J. Tymošenkova vyzvala ukrajinskou opozici projednat v parlamentu zrušení platnosti nového trestního řádu, který, v podstatě, dokončuje proces formování Ukrajiny jakožto policejního státu. Je zřejmé, že ani nové znění trestního řádu či případných dalších právních změn nepomohou J. Tymošenkové. Více v článcích V. Kondratové „Новый УПК: чем он отличается от старого“, dostupný na: http://news.liga.net/news/politics/768968-segodnya_vstupil_v_silu_novyy_upk_chno_izmenilos.htm#, 28. 3. 2013; „В Украине вступил в силу новый Уголовный процессуальный кодекс“, dostupný na: <http://www.rbc.ua/rus/top/show/v-ukraine-vstupil-v-silu-novyy-ugolovnyy-protsessualnyy-1011201200100>, 28. 3. 2013.

⁸⁰ „Geopolitika umožňuje najít rovnováhu mezi politickými silami, zdroji a geografickými oblastmi.

stojí za bližší interpretaci (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorska, O. O. Reznikova Резникова a kol., 2012).

EU se snaží rozšiřovat platnost regulativní legislativy v oblasti vnitřního trhu s energiemi mimo své hranice prostřednictvím iniciativ či struktur, jakými byly např. Iniciativa z Baku či Energetické společenství, jehož součástí se ze zemí Východní Evropy staly Ukrajina a Moldávie⁸¹. Avšak ke spolupráci v energetické oblasti⁸² mají své výhrady jak Ukrajina, tak i, ovšem, Ruská federace. Například, unijní projekt „Černomořská synergie“ nemá podle ukrajinských a ruských odborníků za cíl stimulovat integrační procesy (Ukrajina) a užší, rovnoprávnější a účinnější energetický vztah EU-RF, jako spíše podpořit regionální vůdčí status svých členských zemí – Bulharska a Rumunska (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorska, O. O. Reznikova a kol., 2012).

Před tím, než se zaměříme na rozbor evropsko-ruských energetických vztahů a role Ukrajiny v nich, stručně se podíváme do retrospektivy euroasijských energetických konfliktů, a také na faktory či souvislosti, které ovlivňovaly chování a rozhodnutí států.

Existence energetických sporů a konfliktů ukazuje na stále se zvyšující roli ropy a plynu v mezinárodní politice. Mezi faktory ovlivňující chování států v energetické politice a jejich snahy stát se součástí určitých aliancí, patří

Kombinuje přístupy různých věd a umožňuje analyzovat chování agentů energetického trhu na úrovni firem, např. „národních šampionů“, jednotlivých států a jejich seskupení – bloků” (Ruban, 2010).

⁸¹ Článek „Energie v listopadu 2011“, dostupný na: <https://www.euroskop.cz/8440/20059/clanek/energie-v-listopadu-2011>, 28. 3. 2013.

Viz Příloha č. 5.

⁸² Hovoříme-li o tzv. energetické geopolitice v evropských hranicích, je třeba uvést několik příkladů praktické implementace teorií mezinárodních vztahů a regionální integrace, kterými jsou třeba Evropská asociace uhlí a oceli (1946), EURATOM (1957), EU (1993) či Euro-Středomořské partnerství (1995). Za podmínek úspěšných integračních procesů a stále rostoucí poptávky po zdrojích byl M. Leonardem vyvinut koncept Eurosféry, dle něhož do sféry vlivu Evropské unie patří 109 zemí: členské státy a 80 dalších včetně bývalých sovětských států, západního Balkánu, Blízkého Východu a severní a subsaharské Afriky, což, v podstatě, odpovídá současné evropské politice sousedství (jižní a východní směr) (Ruban, 2010).

například historická zkušenost států ve vojenských a politických konfliktech spojených s energetikou, bezpečnost energetických dodávek, politické faktory atd. S energetickými konflikty se setkáváme již během druhé světové války (1939-1945), kdy německé jednotky usilovaly o kontrolu nad ropným průmyslem Rumunska a Kaspického moře u Baku. Ostatně i nedostatek nafty zapříčinil jejich porážku jak na africké frontě, tak i v celé válce. Energetické konflikty charakterizovaly i studenoválečné období (1945-1991), kdy, dle A. Rubana⁸³, za první konfrontaci mezi Západem a Východem by se dala počítat koncese tehdejšího SSSR v Íránu. Suezskou krizí bychom také mohli uvést mezi konflikty související s energetikou, jelikož se jednalo o kontrolu dodávek ropy do západní Evropy; válkou v Afghánistánu se SSSR snažil o přístup k zásobám ropy a zemního plynu na Středním Východě, anebo invaze Spojených států amerických a jejich evropských spojenců do Iráku (1990) v důsledku nesplnění jeho posledních závazků dodávek ropy. Jak uvádí A. Ruban, SSSR prohrálo v konfrontaci se Západem kvůli své závislosti na ropných dolarech (Ruban, 2010).

Mezinárodní vztahy na začátku 21. století jsou též ovlivňovány energetickými zdroji, resp. energetickou politikou jednotlivých států či jejich aliancí. A. Ruban nepřímo potvrzuje Nyeův předpoklad o navrácení Ruské federace jakožto velmoci ve sféře energetických zdrojů a převážně s energetickým arsenálem svého působení. Podle Rubana jsou energetické války výrazným rysem ruské zahraniční politiky vůči jiným zemím, jako

⁸³ Je třeba upozornit, že při psaní této kapitoly se může zdát, že dochází k nadužívání jednoho zdroje informací, a sice publikace A. Rubana „Moderní evropské geopoliticko-energetické aliance“ při zpracování byla skutečně primární, ale pro potvrzení či vyvrácení vybraných tezí Rubana, nebo pro porovnávací účely byly také použity další zdroje, ale v odkazech pod čarami byly podrobeny kritické reflexi či doplňovány úvahami autorky předkládané práce (viz odkazy pod čarou). Důvodem toho, proč Rubanův článek byl upřednostněn při psaní této podkapitoly, je jednak jeho větší aktuálnost a tematická vhodnost pro účely dané práce, a také relativní podobnost obsahu dalších použitých zdrojů alespoň v těch tezích, které byly vybrány v této podkapitole. Porovnáme-li Rubanův článek například s článkem J. Hodače a P. Strejčka „Energetická charta – reálná platforma Evropské unie pro jednání s Kremlem?“ nebo s článkem M. Bednáře „Geopolitika dnešní Evropy“, vidíme, že se autoři sice v některých aspektech shodují a hovoří o téměř obdobných věcech, ale každým z nich jsou hlavní teze odlišně zdůrazňovány a formulovány.

například přerušení dodávek plynu do Běloruska (2004), ukrajinsko-ruské plynové konflikty (2006, 2008), rusko-gruzínská válka (2008), jako snaha o blokádu Kaspického moře. Severoafrické události (Tunisko, Egypt jakožto součásti tzv. jižní zóny sousedstva s EU) z let 2010-2011 též aktualizovaly energetický aspekt evropské bezpečnosti a události v Libyi ukázaly, že otálet s řešením bezpečnostních otázek není možné. Proto se v rámci EU začalo debatovat o nové Evropské bezpečnostní strategii, kde jedním z hlavních cílů bylo určité přehodnocení a jasnější vymezení vzájemných vztahů se svým „nejbližším sousedstvím“ (srov. výše) (Ruban, 2010; (V. Jermolajev, B. O. Parahonskij, G. M. Javorska, O. O. Reznikova a kol., 2012).

Vybrané příklady ve vývoji mezinárodní politiky poslední dekády (ještě jednou) potvrzují významnost energetických zdrojů v mezinárodních vztazích. Většina energeticky citlivých, důležitých dodavatelů a odběratelů se nachází, dle Rubana, v Eurasii, avšak podle energetických zásob a výroby na svém území jsou Ruská federace a Saúdská Arábie dvěma nejdůležitějšími velmocemi. Na základě teritoriální a produktové specializace zemí (anebo spíše expanze a výběru) Ruban rozpracoval matici energetických „Velmocí“ a „Antivelmocí“ celosvětově, kde „**Velmoci**“ je stát schopný ovlivňovat dodávky ropy či plynu přes kontrolu energetických zásob, jejich těžbu nebo prodejní ceny (např. země OPEC), a „**Antivelmocí**“ je buď energeticky slabá ekonomika (Německo, Čína, Japonsko), nebo země s politikou udržování národních energetických rezerv (Spojené státy americké), nebo energeticky neefektivní ekonomiky (Ruská federace, Ukrajina) (Ruban, 2010).

Rubanova matice energetických „Velmocí“ a „Antivelmocí“

	Ropa	Plyn
<p>Velmoci – hlavní producenti</p>	<p>Írán, Irák, Rusko, severní Afrika, Mexiko, USA, Venezuela, Kuvajt, SAE, Saúdská Arábie</p>	<p>Rusko, Irán, Norsko, Alžírsko, Saúdská Arábie, USA, Nizozemsko, Velká Británie, Indonésie, Turkmenistán</p>
<p>Antivelmoci – hlavní odběratelé</p>	<p>USA, Čína, Rusko, Japonsko, Indie, Německo, Jižní Korea, Brazílie</p>	<p>USA, Rusko, Německo, Itálie, Indonésie, Čína, Indie, Irán, Jižní Korea, Japonsko, Ukrajina</p>

Zdroj: Ruban, 2010.

Do evropského prostoru (EU-27) je importována více než polovina všech paliv, přičemž nejzávažnější je závislost na ropě, ačkoliv míra závislosti každého z členských států je jiná a, tedy na vnímání závislosti Evropské unie jako celku by se mělo nahlížet z hlediska solidarity všech členských států. Závislost EU na ropě od roku 1990 se stabilně zvyšovala. Evropská unie, dle Zelené knihy (2000), by do roku 2020 byla již z 90% závislá na dovozech ropy a plynu, tedy by se postupně dostávala do energetické tísně. EU se tak potýká s významnou energetickou konkurencí v oblasti primárních zdrojů nacházejícím se v různých světových regionech a stále se zvyšuje její ropná a plynová závislost na politicky nestabilních oblastí. Je velmi pravděpodobné, že v nedaleké budoucnosti se začneme ptát, zda si Evropa zažije „ropné šoky“ opět? (Ruban, 2010).

A. Ruban si nemyslí, že rozšiřování Evropské unie východním směrem její závislost na energii oslabila či změnila její stávající stav energetické závislosti, jelikož hlavní zdroje energetiky jsou pořád mimo evropský region (rozuměj region EU) v Alžírsku, Íránu, Iráku, Lýbii, Nigérii, Kazachstánu, Turkmenistánu a Ruské federaci. Rozšiřování EU v roce 2004 umožnilo přístup k regionální energetické transportní infrastruktuře jenom částečně, jelikož její další část spadá pod kontrolu Běloruska, Moldávie, Ukrajiny, Gruzie a Turecka. Jinými slovy, energetickými dovozci jsou primárně rozvojové země, a to africké země, země Blízkého Východu anebo postsovětské státy. Podle autora je cílem budoucího případného rozšiřování především zajištění stabilní dodávky energie. Zatím partnerství EU v rámci východoevropského a středozemního programu směřuje jak k dodavatelům, tak i k tranzitorům energie, což podstatně rozšiřuje možnosti Evropské unie v jejím výběru: EU si vybírá od koho si koupit a jak dopravit (Ruban, 2010).⁸⁴

Aby nedocházelo k přesměrování energetických toků a snížení nebezpečí přerušení dodávek, evropské země s malým obchodním objemem, energii produkující a s nedostatkem prostředků na údržbu energetické infrastruktury

⁸⁴ Srov. vývoj energetické politiky EU, která na rozdíl od dopravy či zemědělství zakotvena v řadě základních dokumentů Evropské unie. Zesilující význam energetiky, resp. míra závislosti zemí EU na dovozu energetických zdrojů či surovin a s tím spjaté i geopolitické problémy, bychom spíše zaznamenali od 90. let, byť zvýšení spotřeby bylo pomalejší a energetická náročnost se třeba snižovala o 1,4% ročně, rychleji v členských zemích přistoupivších v roce 2004 (o 3,6% ročně), pomaleji v EU 15 (o 1,1%). Celosvětově spotřeba energie od 70. let téměř zdvojnásobila, v zemích EU vrostla v letech 1970 až 2004 o 41% a je zřejmé, že mezi spotřebami energie na obyvatele v zemích jako Spojené státy americké nebo Čína oproti zemím EU jsou dost značné rozdíly. O tom, že energetická politika je jedním z priorit Evropské unie v současné době svědčí i ta skutečnost, že, například, ve Smlouvě o založení Evropského společenství jsou opatření v oblasti energie uvedena až na posledním místě. Aktuálnost energetické politiky v rámci EU je, především, daná jak již zmíněnou povýšenou mírou závislosti na importu, tak i nerovnováhou mezi produkcí a spotřebou, vysokými cenami energií a negativním vlivem energetiky na globální klima. Cílem EU v dané oblasti je dosáhnout větší teritoriální diverzifikace dodavatelů, širšího výběru využívaných zdrojů, posílení obnovitelných zdrojů a vytvoření skutečně jednotného trhu energií jakožto platformy spolupráce na evropské úrovni a solidarity v krizových situacích. Evropská unie neměla, resp. zatím nemá zcela ucelenou energetickou politiku, ale aktuálnost energetické problematiky vede ke vzniku nové strategické energetické koncepce EU (Výroba, spotřeba a ceny energetických zdrojů, dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cka070809.doc>, 31. 3. 2013; Energetická politika EU a její nástroje, dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/energeticka-politika-eu-nastroje-5132.html>, 31. 3. 2013).

(Ukrajina, Gruzie, Ázerbájdžán a Bělorusko), vytvářejí koalice s energetickými velmocemi s lepšími vyjednávacími kapacitami, a to se zdá být více výhodné. Vnímání a interpretace Rubana je velmi zajímavá a spíše „realistická“, jelikož, dle něj, Ruská federace, Střední Asie a země Perského zálivu jakožto energetičtí dodavatelé by si „na chvíli vychutnaly výhodu diktovat podmínky spolupráce, protože jsou schopny přesměrovat toky ropy i plynu na východ a západ“ (Ruban, 2010).

Avšak pokud bychom se měli podívat na širší souvislosti mezinárodní politiky včetně politické oblasti, viděli bychom, že „realistický“ způsob uvažování a chování navenek není výlučně typickým rysem „asijských“ států. Evropský arsenál „realistických“ prostředků jednání je též různorodý a má dlouhodobou tradici. Ostatně více demokratický či liberální vnitřní (západní) evropské uspořádání či režim oproti „demokraticky pochybnému Rusku“ (Bednář, 2012)⁸⁵ nevyklučuje nutně „realistický“ ráz jednání jednotlivých států v jejich zahraničních politikách.

Případné přesměrování a přerušení dodávek energie jsou, dle Rubana, primárními hrozbami, které by měly být odstraňovány Evropskou unií prostřednictvím takových projektů, jako INOGATE⁸⁶ či TEN-E⁸⁷, zabezpečující stavbu produktovodů, větrnou energetiku a netradiční zdroje energie. Jedním z úkolů Evropy je také omezit ruské snahy na vytvoření integračních či partnerských vztahů s Íránem, asijskými a africkými státy těžícími ropu či plyn.⁸⁸ Jelikož Ruská federace není členem OPEC⁸⁹,

⁸⁵ Článek „Geopolitika dnešní Evropy“ je dostupný na: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/miloslav-bednar.php?itemid=16889>, 1. 4. 2013.

⁸⁶ Více na: <http://www.inogate.org/index.php?lang=en>, 1. 4. 2013. Viz Příloha č. 6, 7.

⁸⁷ Trans-European energy networks (TEN-E), dostupné na: http://www.ec.europa.eu/energy/infrastructure/ten_e/ten_e_en.htm, 1. 4. 2013.

⁸⁸ 28. 3. 2013 podepsaly dohodu o spolupráci v oblasti energetiky Ruská federace a Jihoafrická republika, která vytváří podmínky pro realizaci společných projektů v ropném a plynářském průmyslu, v oblasti těžby uhlí, výroby elektrické energie a obnovitelných zdrojů energie. Více na: http://www.minenergo.gov.ru/press/min_news/14541.html, 1. 4. 2013.

ale aktivně se angažuje v plynovém kartelu GECF (Gas Exporting Countries Forum), který se zatím plně neprojevuje⁹⁰, což ale neznamená, že by nepředstavoval potenciální hrozbu pro stabilitu evropských plynových dodávek (Ruban, 2010).

Co se týče amerických transatlantických zájmů v Eurasii, Evropa je jejich součástí. Evropa sleduje vývoj bilaterálních a multilaterálních vztahů

28. 3. 2013 „proběhla jednání mezi Gazpromem“ (A. Miller) a Total SA (Ch. de Margerie) o případné spolupráci v oblasti geologického průzkumu a těžby v Bolívii (na stránkách ministerstva energetiky RF se Bolívie uvádí jako třetí po Venezuele a Trinidad a Tobagu latinskoamerickou zemí v zásobách zemního plynu; srov. třeba údaje MZV ČR, kde Bolívie má zásoby plynu v objemu cca 49,7 trilionů kubických stop, což ji řadí na druhou pozici). Více na:
http://www.minenergo.gov.ru/press/company_news/14557.html, 2. 4. 2013;
http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/jizni_amerika/bolivie/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html, 3. 4. 2013.

Od roku 2008 probíhá energetický dialog Rusko-Čína (poslední schůze se konala 1. 6. 2012). Více na: <http://www.minenergo.gov.ru/co-operation/china/>, 2. 4. 2013.

Přibližný seznam dohod a memorand v oblasti energetiky za poslední 4 roky je k nalezení na: <http://www.minenergo.gov.ru/documents/soglasheniya/>, 2. 4. 2013.

Sice v neoficiálních, ale zajímavých člancích na naše téma (za všechny uvedeme článek „Nenápadně vzniká silná Euroasijská koalice“) najdeme nemálo autorů, kteří si například myslí, že vzniká silná Euroasijská frakce, která je tvořena silnou skupinou států jako Čína, Rusko, Francie, Německo, ale i Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán a Írán. Daná koalice by mohla vyrovnat vliv a kapacitu americko-britské, resp. americko-britsko-izraelské vojenské koalice. Dle těchto článků Rusko a Čína jsou od roku 1993 hlavními dodavateli jaderné a vojenské technologie do Íránu, Írán a Rusko dodávají Číně ropu; Rusko a Francie jsou od roku 1997 investory do iránských ropných polí v jižní Parse a údržby stávajících; rusko-německé ekonomické a politické vazby se od 1999 zintenzivnily; íránsko-ruské vztahy dosáhly nových kvalit v roce 2001 podepsáním řady důležitých smluv o obchodní, ekonomické a politické spolupráci; vytvoření severojižního koridoru Ruskem, Íránem, Indií a Čínou by představovalo silnou politickou alianci; Írán byl pozván do Šanghajske organizace pro spolupráci a bezpečnost Ruskem a Čínou apod. (Stwora, 2003). Článek je dostupný na: http://www.zvedavec.org/clanky_527.htm?sort=datum/2008/, 2. 4. 2013.

⁸⁹ Od roku 1998, kdy Ruská federace získala v OPEC status pozorovatele, a do současnosti se Ruská federace snaží provádět aktivní (energetický) dialog s organizací (pravidelné schůze ruských ministrů s vedením OPEC a jejich zahraničních kolegů, jejichž země jsou členskými státy organizace; ruská iniciativa pravidelného energetického dialogu Rusko-OPEC; usilování o formování koordinační skupiny; aktivní účast Mezinárodního semináře OPEC apod.). Jinými slovy, ruská úsilí o spolupráci s OPEC připomíná taiwanský případ začlenění země do struktur OSN, ovšem s určitými rozdíly. Rusko se snaží o své širší zapojování do konzultačních, informačně-analytických a řady dalších styků OPEC s ostatními státy a organizacemi. Více na: http://www.minenergo.gov.ru/co-operation/opek_contribution/, 4. 4. 2013.

⁹⁰ Tu skutečnost, že se GECF neprojevuje na plno, potvrzuje, svým způsobem, i vzhled a obsah oficiální internetové stránky organizace. Pokud bychom se podívali na oficiální internetové stránky GECF a porovnali je například s výše zmíněnou BSEC (Black Sea Economic Cooperation) aneb s Organizací Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB), budí dojem, že GECF není úplně činná organizace. Srov. GECF: <http://www.gecf.org/>, 4. 4. 2013; BSEC: <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx>, 4. 4. 2013; OSKB: <http://www.odkb-csto.org/>, 4. 4. 2013.

Spojených států amerických v Eurasii. Spojeným státům americkým jde také o to, aby existovala určitá rovnováha ruských a čínských sil a jejich vlivů v evropském prostoru. Ruské kapacity síly a vlivu jsou ale omezeny (mimo zbraní a vojenského arsenálu) a nemají mnoho co nabídnout ostatním zemím, a proto má Rusko zájem na spolupráci s evropskými zeměmi ve výměně technologií, dopravních prostředků a strojů za energii. Dle Rubana, kromě politického tlaku nemůže Ruská federace Gruzii a Ukrajině nabídnout nic, přičemž tento svůj názor zdůvodňuje tím, že tento jeho předpoklad se potvrdil v několika politických konfliktech a vývoji ekonomik postsovětských republik během krize 2008 a 2009, kdy Ukrajina, jejímž územím se přepravuje plyn do Evropské unie, opakovaně žádala rozvinuté země a IMF o finanční podporu svého hospodářství (Ruban, 2010).

Jinými slovy, v daném případě ve „hře o Ukrajinu“, jde o to, kdo více „zaplatí“ či nabídne, a tak není divu, že Ukrajina váhá a potvrzuje to svým chováním i svou geografickou polohou „na pomezí“ Východu a Západu. Ovšem platí i opačné: geografická a geopolitická poloha⁹¹ Ukrajiny vytvářejí podmínky pro kolísavý charakter její politiky. Tedy funguje nám již dávno známý výsledek tržního hospodářství koupeného přátelství: kde je výhoda, tam je i přátelství. Přičemž z Rubanova textu vyplývá, že Evropa má, na rozdíl od Ruska, více co nabídnout, tedy i více zaplatí. V Rusku to zatím vypadá tak, že se uvažuje o všech možných „nejlevnějších“ scénářích řešení ukrajinské otázky a nepodléhat hazardu v rusko-západní geopolitické hře o Ukrajinu.

Co se týče politického „nedemokratického“ ruského tlaku na Ukrajinu (a Gruzii) oproti demokratickému evropskému, resp. západnímu tlaku, autor sice pravdu má, ale jenom částečnou.

Nedemokratický způsob ruského politického jednání je diktován jak dlouhodobými tradicemi politického řízení, kde se projevuje právě jeho

⁹¹ Viz Příloha č. 8, 9.

euroasijská podstata, tak i neméně dlouhou historickou zkušeností společné existence v rámci jednoho státního útvaru, vzájemné kulturní provázanosti ukrajinského a ruského národa, kde třeba Rusko, ačkoliv to zní paradoxně, je zvyklé používat vůči postsovětským státům podobný „tón“ jednání a pro bývalé sovětské republiky podobné zacházení není něčím novým. Avšak, na druhou stranu, se také nedá úplně vyloučit, že v řadě případů Rusko ví, proč s nimi obdobně jedná.

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, Evropa je unavena z Ukrajiny. Tato únava Evropy není překvapující, jelikož, na rozdíl od Ruska, nemá dostatečné (historické) zkušenosti v jednání s Ukrajinou tak, jako v daném případě Rusko. Evropa je příliš evropská na rozdíl od Ruska či Ukrajiny, proto, pravděpodobně, bude potřebovat více času a trpělivosti na porozumění ukrajinskému chování.

Podíváme-li se na obsah zejména dvou posledních kapitol, všimněme si, že se v podstatě jedná o Ukrajině bez ní, což potvrzuje domněnku řady odborníků včetně ukrajinských, že Ukrajina je spíše geopolitickým objektem než subjektem.

Mezitím se zdá, že si Ukrajina zvolila svou vlastní cestu vývoje, která vychází ze současného stavu a výzev mezinárodního dění a specifík vnitropolitického vývoje.

Určité pozůstatky studenoválečných vztahů mezi Západem a Východem, resp. USA, EU a Ruskou federací je možno cítit.⁹² Přičemž není úplně jasné, zejména v člancích některých západních, tedy „demokratických“ autorů,

⁹² Poslední se promítá i v současné odborné literatuře na téma předkládané práce, v některých z nich je například možné zjistit autorovy politické preference (antiruské či protizápadní) (A. Ruban, K. S. Gadžijev a další) aneb proruské či proevropské (A. Dudčak, B. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова aj.). Ovšem není možné u řady z nich zcela jednoznačně určit jejich politické preference, a tak ve svých ohodnoceních autorka vycházela z charakteru obsahu jejich publikací. Pochopitelně, že kterákoliv publikace je autorovým dílem a jako takový odráží jeho subjektivní postoje, a tak se autorka práce snažila objektivně interpretovat a přizpůsobit pro účely této práce a podrobit kritické reflexi. Viz Příloha č. 10.

odkud se bere tzv. evropská nadřazenost nad euroasijským, východním či ruským, což je spíše projevem nedemokratickým než demokratickým.

Je zmíněná nadřazenost Západu, resp. euroatlantické společnosti výsledkem její „významnější“ politické, ekonomické nebo kulturní rozvinutosti? Anebo je výjimkou v evropském chování, ačkoliv jistý eurocentrismus přetrvává pořád a zejména v šíření demokracie? Co když je západní společenství zase na omylu s šířením demokracie na Východ, jako tomu bylo v obdobných případech u většiny středoevropských států po pádu komunistického režimu?⁹³

Pravděpodobně, nemůže být vždy, resp. ne ve všech případech pokročilejší západní/evropská/severní politická, ekonomická či kulturní (včetně politické kultury) rozvinutost brána za základní kritérium měření vývoje jiných států a jejich společností, jelikož kterákoliv společnost je vyvinutá do té míry, kterou byla určována, resp. omezena konkrétními podmínkami ve svém rozvoji.⁹⁴

Jinými slovy, každá společnost má své představy a limity demokracie a politické kultury, což neznamená, že by společnost onu demokracii, politickou kulturu a celkový politický vývoj postrádaly. To vše sice existuje, ale ve specificky lokální podobě a ne dle evropského či západního formátu. Tedy jsou také společnosti, kdy ekonomické kritérium či míra ekonomické pokročilosti neovlivňují proces demokratizace společnosti. Ovšem jsou také společnosti s již existujícími demokratickými institucemi a demokratickými tradicemi, které můžou zůstat vzhledem k jistému vnitropolitickému vývoji

⁹³ Viz článek D. Reitera “Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy”, dostupný na: https://www.muse.jhu.edu/journals/international_security/v025/25.4reiter.html, 6. 4. 2013.

⁹⁴ Srov. „...Západ se bude muset zbavit nadřazenecké zaslepenosti, která je jeho kulturní nemocí, a to nejen kvůli tomu, že její duchovní prázdnota ho zbavuje možnosti vcítit se do pocitů druhého, ale i kvůli tomu, že v celosvětovém měřítku nebude fyzicky možné zopakovat západní konzumní společnost...“ (Brzezinski, 1993).

„spícími“ nebo nefunkčními v síle jejich marginalizace, což je pravděpodobně i případ Ukrajiny.⁹⁵

Daná kapitola o energetickém aspektu euroasijské geopolitiky, si myslím, jenom potvrdila slova J. Nye o navrácení Ruska jakožto spíše energetické mocnosti. Vyčkávací taktika napomohla RF dosáhnout vytváření partnerského a institucionalizovaného dialogu EU – RF nejen v energetickém sektoru. Avšak stávající mechanismus této spolupráce přesto neumožňuje řešení existujících problémů, ačkoliv, slovy D. Medveděva, energetický sektor není konfliktní, ale spíše sjednocující zónou, vzájemným obchodem, který by měl zajistit energeticky pohodlnou existenci Evropanů (cit. dle Hodače, Strejčka, 2012).

Ovšem dané výroky jsou diskutabilní. V rozporu je také třeba prohlášení a preferování vícestranného přístupu k mezinárodním vztahům, oficiální prohlášení ruského vedení na jedné straně, a úzká institucionalizovaná spolupráce Ruské federace s Evropskou unií, zejména ekonomicky nejsilnějšími členskými státy, na straně druhé. Podobná spolupráce může vést ke vzniku problematických situací u států Střední a Východní Evropy (Hodač, Strejček, 2012).

⁹⁵ V souvislosti s evropskou demokracií je třeba dodat, že míra demokratického vývoje v rámci evropského prostoru se liší stát od státu. Zajímavým kritériem míry demokratičnosti určité společnosti, dle mě, je také postoj občanů jednotlivých evropských států k cizincům, kde by se počet „nesnášenlivých“ pravděpodobně zvyšoval směrem od západu na východ, ba co více, opakovaně dochází k zdůrazňování starořeckého principu občanství, dle něhož cizinci jsou nejnižší třída společnosti, a to i v rámci vzdělávacích procesů. Tak, například, je možné, že určitá část německého obyvatelstva stigmatizuje, například, Čechy, Češi – Ukrajince, aneb Rusové – Středoasiaty atd. Přičemž obdobný jev je spíše charakteristickým a zcela očekávaným pro východní, resp. euroasijské, společnosti než evropo- západní.

Jinými slovy, Evropa samotná, resp. Západ, není úplně rovnoměrně demokraticky rozvinutá a vzala na sebe velmi obtížný úkol demokratických transformací dalších společenství.

V případě, kdy by se používalo metody „biče a perníku“, jako, například, slib členství Ukrajiny v EU a ATO, není zárukou, že ke skutečnému nastolení právního státu a demokratizaci vůbec dojde, resp. dojde, ale k více deklarativní demokracii. Jednoduchým potvrzením posledního je například ústavní prohlášení většiny států na světě za demokratické, což v praxi není zcela potvrzeno.

4. 2 Geopolitika Evropy

Již několikrát v rámci předkládané práce bylo zmiňováno mezinárodní prostředí, na které reagují a na kterém staví své zahraničně-politické koncepce jednotlivé státy. Geopolitický aspekt mezinárodní politiky umožňuje představit si určitý stav mezinárodněpolitického dění, resp. strukturu mezinárodního systému.

Proto, díváme-li se na ukrajinskou geopolitickou proměnu v období 90. let 20. století do současnosti, daná proměna je a není kategoriální. Geopolitika Ukrajiny, jako i v případě ukrajinského regionalismu⁹⁶, je velmi specifická a paradoxní. Ukrajina není výjimkou a svou zahraniční politiku, mimo vnitropolitických faktorů, zakládá také i na stávajícím vývoji mezinárodní politiky.

Jelikož Ukrajina je součástí evropských geopolitických zájmů a je součástí tzv. „nešťastné“ „Evropy 3“ (viz níže Brzezinski, 1993), stručně přiblížíme základní geopolitické trendy současné Evropy, tedy se podíváme na geopolitickou analýzu Ukrajiny v širším, evropském kontextu.

Dle M. Bednáře současný geopolitický stav Evropy určují tři hlavní aktéři: Spojené státy americké, Ruská federace a Německo. Význam Německa spočívá v jeho vůdčí roli v Evropské unii; Ruská federace se obnovila se staronovým imperiálním viděním světa, kde Spojené státy zůstávají nepřítelem a pomalý rozpad postdemokratické EU jen posiluje jeho mocenské postavení v Evropě, a to zejména na Ukrajině, v Bělorusku, v Srbsku a Řecku. Evropskou ambicí Ruské federace je obnova svého mocenského vlivu v postsovětské sféře Evropy, dosažení energetické závislosti Evropy na Ruské federaci a vytvoření euroasijského mocenského bloku jako protiváhy,

⁹⁶ Viz Kaarbaeva, Zhyldyz. Ukrajina jako příklad regionálního státu. Plzeň, 2011. Bakalářská práce (Bc.). Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická

resp. vytlačení Spojených států amerických z evropského prostoru (Bednář, 2012).

Dle autora je výsledkem unijně-ruské (rozuměj německo-ruské) spolupráce citelné oslabení NATO jako účinné organizace na obranu demokracie a těžiště transatlantické vazby Evropy zejména na pozadí pomalého růstu vojenských kapacit Evropské unie (srov. Bednář, 2012; Brzezinski, 2004).

Jinými slovy, „stará Evropa“ (Německo a Rusko), vůči níž se vymezuje „nová Evropa“ (Velká Británie, Nizozemí, Dánsko, Švýcarsko a postkomunistické demokracie), ohrožuje, dle Bednáře, demokratickou civilizaci v Evropě.⁹⁷ Americká přítomnost v neklidné a strategicky významné Evropě je zdůvodněna jednak geopolitickým smyslem oné euroatlantické vazby⁹⁸, a jednak tím, že Evropa globálně je výlučnou branou do Ruska, Asie a Afriky („Světový ostrov“). Geopolitická důležitost Evropy se projevuje i v umístění amerických vojenských základen do středovýchodní Evropy (Polsko, Rumunsko⁹⁹, Bulharsko)¹⁰⁰ (Bednář, 2012).

⁹⁷ Z. Brzezinski již v roce 1993 hovořil o existenci trojí Evropy: „Evropa 1“ je Západní Evropa; „Evropa 2“ – Střední Evropa; „Evropa 3“ – to jsou Východoevropané z bývalého SSSR, z nichž „někteří doufají, že se nakonec stanou součástí Evropy, a současně se obávají důsledků dlouhodobého odmítání sjednocení“ (Brzezinski, 1993). Později Z. Brzezinski prohlásil, že neexistuje žádná „stará“ a „nová“ Evropa, a tento koncept nemá ani geografické, ani historické opodstatnění (Brzezinski, 2004).

⁹⁸ Srov. Brzezinski, který předpovídal, že pro strůjce Evropy po vyřešení otázek definování vztahů mezi Evropami 1 a 2, zůstane problém „nešťastné Evropy 3“ (Balkán, pobaltské státy, Ukrajina, Bělorusko a Moldávie a samo Rusko). Na rozdíl od Střední Evropy, která řeší své vnitřní problémy urychlenou integrací s Evropou 1, bude Rusko a Ukrajina spíše přebývat v prohlubující se vnitřní krizi (Brzezinski, 1993).

⁹⁹ V Polsku a Rumunsku měly být rozmístěny do roku 2018 antiraketové střely. Více na: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/274206-v-polsku-budou-poprve-rozmisteni-americti-vojaci.html>, 7. 4. 2013; <https://www.euroskop.cz/8954/21067/clanek/v-polsku-budou-poprve-rozmisteni-americti-vojaci/>, 7. 4. 2013.

¹⁰⁰ Dle řady údajů by měla být americká přítomnost v Evropě omezena. Tak například do roku 2015 by měla Německo opustit minimálně jedna pěší brigáda. Uvádí se také, že počet amerických vojáků v Evropě se do 4 let sníží do 30 000, tj. zhruba o čtvrtinu. Srov.: http://www.tyden.cz/rubriky/zahranicni/evropa/americka-armada-v-evrope-ma-noveho-velitele-a-zesti-hli_257991.html, 7. 4. 2013;

Avšak, jak uvádí Z. Brzezinski, Spojené státy americké nemohou být ani světovým četníkem, ani světovým bankéřem a světovým moralistou, kde první vyžaduje oprávnění, to druhé musí spočívat v likviditě a třetí vyplývat ze vzorového chování (Brzezinski, 1993).

Mezitím by v euroasijském formátu protiamerické panevropanství a panasijství znemožnilo formování globálního rámce bezpečnosti: pokud se tyto trendy nestanou dominantními, pořád existuje nebezpečí zvrátit úspěchy americké zahraniční politiky; pokud by totiž úplně převládly, vytěsnily by Spojené státy americké z Eurasie. Aby nedošlo k poslednímu, Spojené státy americké usilují o strategické prohlubování a rozšiřování vazeb na klíčové západní a východní euroasijské zóny (Brzezinski, 2004).

<http://www.ceskapozice.cz>www.ceskapozice.cz/zahranici/geopolitika/opusti-ameriane-sve-zakladny-v-evrope, 7. 4. 2013.

Dle Rasmussen Report (2012) se 51% dotázaných amerických občanů vyjádřilo pro plné stažení amerických vojáků z Evropy a samostatné zajištění své bezpečnosti Evropou. Evropa je jedním z nejstabilnějších světových regionů, kde rostoucí integrace snižuje možnost vzniku lokálních konfliktů (mezi demokraciemi se neválčí), a tak je vojenská přítomnost Američanů zbytečná. Zbývající síly by bylo možné přesunout do Východní Evropy. Je zde také další možnost, kde by byla snížena americká vojenská přítomnost ve světě tak, aby při tom bylo možné zajišťovat americké zahraniční zájmy. Srov.:

http://www.rasmussenreports.com/public_content/politics/general_politics/may_2012/51_think_u_s_should_withdraw_all_troops_from_europe, 7. 4. 2013;

http://www.americkykongres.cz/documents/vos_vzv_vojsko_v_evrope.pdf, 7. 4. 2013.

5 ZÁVĚR

Téma předkládané práce „Ukrajina. Geopolitický rámec analýzy“ jsme se snažili přiblížit ve výše uvedených kapitolách tak, aby se prokázalo, že v podstatě geopolitický rámec analýzy Ukrajiny nelze definovat jako nový.

Obecně se dá říci, že od dob znovuzískání nezávislosti Ukrajinou v 90. letech minulého století do současnosti hovořit o tom, že by si země jednoznačně zvolila prozápadní či provýchodní zahraničně-politický směr, je obtížné. Jinými slovy se nedá říci, že by Ukrajina změnila svůj „kolísavý“ způsob chování ve své zahraniční politice směrem k Západu, resp. aktuálně k Evropské unii a Ruské federaci a za ní se nacházejícímu „asijskému“ Východu (rozuměj asijská část Ruska a postsovětský prostor).

Ačkoliv vybrané příklady vlivů ukrajinských prezidentů na zahraničně-politický vývoj a tím i na budoucnost země, místy vykazují určitou západní či východní vazbu, přesto je nelze vnímat zcela definitivně. Nelze je takto interpretovat již kvůli tomu, že osobnost a politika ukrajinských prezidentů nejsou jediným faktorem, podmiňujícím a formujícím zahraniční politiku, a tedy i (geo)politické směřování země. Složitá vnitropolitická situace, pozice politických klanů a postoje obyvatelstva Ukrajiny jsou do velké míry ovlivněny silnými projevy regionalismu, což podstatně problematizuje kterékoli směřování státního vývoje.

Avšak je zde jedna, na první pohled, paradoxní věc – vědomě či ne, ale vývoj Ukrajiny se ve skutečnosti ubírá svým vlastním způsobem a směrem, což by se dalo považovat za projev určité ukrajinské konsolidace. Váhavá politika země není úplně výsledkem kolísání mezi Západem a Ruskou federací, ale spíše způsobem, jehož prostřednictvím si Ukrajina zajišťuje své národní zájmy, ale také, ne-li v majoritě, zájmy úzkého politického vedení. Daný paradox bychom mohli zařadit mezi další tzv.

ukrajinské paradoxy¹⁰¹, jakým je, například, ukrajinský regionalismus.

Důkazem svébytného zahraničně-politického rozvoje, resp. západního či východního „neposlouchání“ země, je právě i její zdánlivé „naslouchání“ oběma „táborům“. Zase paradox. Avšak tento paradox nám poskytuje možnost posoudit, zda se jedná o Ukrajině jako objektu aneb subjektu geopolitiky, což také vyplývá ze samotného textu této práce, kde se spíše jednalo o geopolitických záměrech klíčových hráčů – Evropy (EU)¹⁰², Spojených států amerických, resp. NATO, Ruské federace – součástí jejichž zájmů byla právě Ukrajina.

Dalším, ačkoliv ne ústředním, nicméně zajímavým aspektem tématu této práce¹⁰³ bylo samotné vnímání Ukrajiny jakožto evropské země Evropany samými, resp. do jaké míry ji takovou uznávají. V souvislosti s posledním nás zajímal i vztah Ukrajinců, resp. občanů Ukrajiny, k případným spíše eurointegračním snahám země více, než její vstup do NATO¹⁰⁴. Nicméně v obou případech by se jednalo o to, nakolik se Ukrajina cítí být západní zemí a jaké je její vnímání a pochopení Západem.

V závěru práce jsme došli k názoru, že, ačkoliv část Ukrajiny, zejména její západní oblasti, cítí určité (historické) vazby na Evropu, eurointegrační snahy země jsou podmíněny spíše ekonomickými důvody než politicko-historickými.

Spolupráce s Ruskou federací je rovněž diktována hospodářskými zájmy a potřebami. Především podnikatelé a pracovní migranti východních regionů

¹⁰¹ Viz Kaarbaeva, Zhyldyz. Ukrajina jako příklad regionálního státu. Plzeň, 2011. Bakalářská práce (Bc.). Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická

¹⁰² V kontextu dané práce pojmána jakožto Evropská Unie.

¹⁰³ Jedná se o vedlejší cíl, který napomohl rozvíjet téma předkládané práce, konkrétně aspekt ukrajinské eurointegrace.

¹⁰⁴ Soustředili jsme se spíše na perspektivy Ukrajiny v otázce jejího možného začlenění do Evropské unie než do Severoatlantické aliance, jelikož se vycházelo z předpokladu, že jednání o prvním probíhá intenzivněji než o tom posledním.

Ukrajiny jsou závislí na ruském ekonomickém prostředí. Rusko-ukrajinské politické dialogy jsou více (geo)politické ze strany Ruské federace a ekonomické ze strany ukrajinské. Přibližně obdobně Ukrajina, resp. její politická elita, „zneužívá“ své geopolitické postavení „na pomezí“ mezi Západem a Východem.

Případ Ukrajiny je také jedním z těch případů, který potvrzuje spíše Luttwakův geoekonomický než geopolitický aspekt uspořádání světa, kde se poukazuje na to, jak se změnilы samotné vzájemné poměry mezi ekonomikou a politikou, a že prostor ekonomiky a trhu neodpovídá státním hranicím jednotlivých států. Na pozadí výše zmíněného je Ukrajina prostorem, kde se především z ekonomicko-strategického, resp. z tranzitně-strategického důvodu střetávají zájmy Západu a Východu. Dnes se politické a válečné kapacity jednotlivých aktérů používá právě pro zajištění ekonomických zájmů v ekonomických konfliktech a sporech. Za studenoválečného období při vymezených sférách vlivu obou tehdejších bloků by jen těžko došlo jednak k tomu, aby Ukrajina měla možnost volby politického směřování a jednak k tomu, aby se Západ ocitl tak blízko u hranic Ruské federace (Jean, 1997).

Ukrajinu bychom mohli označit za součást většího geoekonomického regionu (Východní Evropy a bývalých sovětských republik), kterou, jak již bylo zmíněno, zejména Evropa považuje za důležitou oblast v dlouhodobé perspektivě a má zájem o co nejvyšší úroveň vývoje v tomto regionu (Jean, 1997). Ukrajina využívá svůj strategický význam pro zajištění národních zájmů skrz svou taktiku nezapojení se ani k Západu, ani k Východu. Záměrným či nezáměrným „zahráváním“ si se Západem i s Východem se Ukrajina pravděpodobně snaží prosadit svou geopolitickou a geoekonomickou důležitost.

Geopolitický význam Ukrajiny se projevuje právě v tom, že je prostorem, kde dochází k aktivním interakcím mezi aktéry, ať jsou konfliktní či ne, a tito

aktéři usilují o řešení politických, ekonomických, strategických i jiných problémů a dosažení svých zájmů. Jinými slovy, označit Ukrajinu za tzv. „geopolitickou poušť“ nelze, jelikož Ukrajina vystupuje v roli geopolitické platformy, v jejímž rámci se střetávají zájmy hned několika aktérů v daném prostoru (Rjabcev, 2012).

Jelikož Ukrajina je již ponaučena ze svých západních a východních zkušeností z minulosti, zejména s Ruskou federací a Spojenými státy americkými, a také vzhledem k tomu, že Ukrajina coby samostatný stát se snahami zajistit si národní zájmy si aktuálně vybrala primárně dvou- než mnohavektorovou linii chování, což pravděpodobně není nic překvapujícího.

Historie nás nejednou překvapovala nečekanými zvraty ve vývoji, a proto nelze předpovědět, nakolik je Ukrajina schopna změnit směr svého (geo)politického vývoje a jaké bude finále „nekončícího seriálu“, jehož názvem je „ukrajinská politika“, se ukáže až časem (Bondarenko, 2012).

6 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

6. 1. Literatura

Andersen, E. S. (2006). *Schumpeter's General Theory of Social Evolution: The Early Version*. Paper for the Conference on Neo-Schumpeterian

Economics: An Agenda for the 21st Century, Trest, Czech Republic, 27-29 June 2006

(<http://www.business.aau.dk/~esa/evolution/esapapers/esa06/trest.pdf>, 20. 4. 2013).

Bárta, J. (2004). Evropské perspektivy Ukrajiny. *Institut pro evropskou politiku EUROPEUM*. 11. 6. 2004

(http://www.europeum.org/doc/materialy/europe_ukraine_podkladovy_material.pdf, 20. 4. 2013), s. 1- 18;

http://www.europeum.org/doc/arch_eur/Evropske_perspektivy_Ukrajiny_Barta.pdf, 20. 4. 2013), s. 1 – 10.

Bednář, M. (2012). Geopolitika dnešní Evropy. *Aktuálně.cz*. 7. 7. 2012

(<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/miloslav-bednar.php?itemid=16889>, 1. 4. 2013).

Bhagat, G. (1989). The Geopolitics of Super Power by Colin S. Gray. *JSTOR*

(<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2131362.pdf>, 20. 4. 2013), s. 456 – 458.

Brzezinski, Z. (1993). *Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století* (Praha: VICTORIA PUBLISHING).

Brzezinski, Z. (2004). *Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení* (Praha: Mladá fronta).

Buckley, M. (2012). Geopolitischer Brennpunkt Ukraine. *Heartland - Blog für Globale Politische Ökonomie und Geopolitik*. 21. 6. 2012

(<http://www.theheartlandblog.wordpress.com/2012/06/21/geopolitischer-brennpunkt-ukraine/>, 20. 4. 2013).

BusinessInfo.cz. *Ukrajina: Vnitropolitická charakteristika*
(<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/ukrajina-vnitropoliticka-charakteristika-19094.html>, 7. 3. 2013).

BusinessInfo.cz. *Energetická politika EU a její nástroje*
(<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/energeticka-politika-eu-nastroje-5132.html>, 31. 3. 2013).

Český model amerického kongresu (2012). *Revize vojenské přítomnosti v Evropě. Výbory pro zahraniční vztahy a ozbrojené složky*
(http://www.americkykongres.cz/documents/vos_vzv_vojsko_v_evrope.pdf, 7. 4. 2013).

Český rozhlas (2001). *Dilema USA ve vztahu k Ukrajině*. 26. 7. 2001
(http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/12337, 3. 3. 2013).

Černomořská synergie – nová iniciativa pro regionální spolupráci. *European Commission*. 11. 4. 2007
(http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_cs.pdf, 26. 3. 2013).

Czesaný, S. Výroba, spotřeba a ceny energetických zdrojů. *Český statistický úřad* (<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cka070809.doc>, 31. 3. 2013).

Energy Community
(http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME, 28. 3. 2013).

Energy Portal. Energy Cooperation between the EU, Eastern Europe, the Caucasus and central Asia (<http://www.inogate.org/index.php?lang=en>, 1. 4. 2013).

EurActiv.cz (2011). *Ukrajina může na asociační dohodu s EU zatím zapomenout*. 20. 12. 2011
(<http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/ukrajina-muze-na-asociacni-dohodu-s-eu-zatim-zapomenout-009443>, 5. 3. 2013).

EurActiv.cz (2012a). *Europoslanci poskytnou Tymošenko lékaře a vyšlou I právníky*. 17. 5. 2012

(<http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/europoslanci-poskytnou-tymose-nko-lekare-a-vyslou-i-pravniky-009907>, 5. 3. 2013).

EurActiv.cz (2012b). *Uvázla politika rozšiřování EU na mrtvém bodě?*
27. 3. 2012

(<http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/clanek/uvizla-politika-rozsirovani-eu-n-a-mrtvem-bode-009759>, 27. 3. 2013).

Euroskop (2011). *Energie v listopadu 2011*. 15. 12. 2011

(<https://www.euroskop.cz/8440/20059/clanek/energie-v-listopadu-2011>,
28. 3. 2013).

Euroskop (2012). *V Polsku budou poprvé rozmístění američtí vojáci*.
26. 7. 2012

(<https://www.euroskop.cz/8954/21067/clanek/v-polsku-budou-poprve-rozmisteni-americti-vojaci/>, 7. 4. 2013).

Euroskop. *Evropská politika sousedství*

(<https://www.euroskop.cz/8714/sekce/evropska-politika-sousedstvi/>,
26. 3. 2013).

Evropská komise (ec.europa.eu) (2010). *Vztahy EU a sousedních zemí se vyvíjejí správným směrem - 12/05/2010*. 12. 5. 2010

(http://ec.europa.eu/news/external_relations/100512_2_cs.htm, 28. 3. 2013).

Evropská komise (ec.europa.eu) (2013). *Pokrok jednotlivých zemích vykazuje rozdíly - 22/03/2013*. 22. 3. 2013

(http://ec.europa.eu/news/external_relations/130322_cs.htm, 28. 3. 2013).

Gas Exporting Countries Forum (<http://www.gecf.org/>, 4. 4. 2013).

Hassner, P. (1985). *Raymond Aron and the History of the Twentieth Century*. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600477.pdf?acceptTC=true>,
4. 2. 2013), s. 29 – 37.

Hodač, J. – Strejček, P. (2012). *Energetická charta – reálná platforma Evropské unie pro jednání s Kremlem? TZB – info*. 30. 4. 2012

(<http://energetika.tzb-info.cz/8547-energeticka-charta-realna-platforma-evropske-unie-pro-jednani-s-kremlem>, 22. 4. 2013).

- Hoffmann, S. (1985). Raymond Aron and the Theory of International Relations. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600476.pdf>, 4. 2. 2013), s. 13 – 27.
- Kaarbaeva, Zh. (2011). *Ukrajina jako příklad regionálního státu* [bakalářská práce] (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická).
- Kolodziej, E. A. (1985). Raymond Aron: A Critical Retrospective and Prospective. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600475.pdf?acceptTC=true>, 4. 2. 2013), s. 5 – 11.
- Kupka, M. (2001). Moderní geopolitické teorie v USA. *Mezinárodní vztahy* (<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/683>, 19. 4. 2013), s. 83 - 97.
- Luterbacher, U. (1985). The Frustrated Commentator: An Evaluation of the Work of Raymond Aron'. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2600478.pdf?acceptTC=true>, 9. 2. 2013), s. 39 – 49.
- Meinig, D. W. (1956). Heartland and Rimland in Eurasian History. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/444454.pdf?acceptTC=true>, 19. 4. 2013), s. 553 – 569.
- Ministerstvo zahraničních věcí (MZV ČR). *Ukrajina. Vnitropolitická charakteristika* (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/ukrajina/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html, 7. 3. 2013).
- MZV ČR (2012). *Východní partnerství*. 22. 10. 2012 (http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vychodni_partnerstvi/, 29. 3. 2013).
- MZV ČR. *Bolívie. Ekonomická charakteristika země* (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/jizni_amerika/bolivie/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html, 3. 4. 2013).

Novinky.cz (2012). *V Polsku budou poprvé rozmístěni američtí vojáci.*

26. 7. 2012

(<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/274206-v-polsku-budou-poprve-rozmisteni-americti-vojaci.html>, 7. 4. 2013).

O' Loughlin, J. – Grant, R. (1990). *The Political Geography of Presidential Speeches, 1946 - 87.* JSTOR

(<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2563367.pdf?acceptTC=true>, 20. 4. 2013), s. 504 – 530.

Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC)

(<http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx>, 4. 4. 2013).

Podaný, P. (2013). *Americká armáda v Evropě má nového velitele. A zeštíhlí.* Týden.cz. 14. 1. 2013

(http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/evropa/americka-armada-v-evrope-ma-noveho-velitele-a-zestihli_257991.html, 7. 4. 2013).

Rasmussen Reports (2012). *51% Think U. S. Should Withdraw All Troops From Europe.* 22. 5. 2012

(http://www.rasmussenreports.com/public_content/politics/general_politics/may_2012/51_think_u_s_should_withdraw_all_troops_from_europe, 7. 4. 2013).

Reiter, D. (2001). *Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy.* Project MUSE. 25. 4. 2001

(https://muse.jhu.edu/journals/international_security/v025/25.4reiter.html, 6. 4. 2013).

Richardson, L. F. (1944). *The Distribution of Wars in Time.* JSTOR

(<http://www.stat.ethz.ch/education/semesters/as2012/bio/WarsInTime.pdf>, 1. 2. 2013), s. 242 – 250.

Ruban, A. (2010). *Moderní evropské geopoliticko-energetické aliance.*

Centrum evropských studií Vysoké školy ekonomické v Praze (CES)

(<http://ces.vse.cz/wp-content/ruban.pdf>, 20. 4. 2013), s. 127 – 146.

- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign policy, I. *JSTOR* (<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1949029.pdf>, 24. 4. 2013), s. 28 – 50.
- Standard Eurobarometer 74, Public Opinion in the European Union* (2011) (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_publ_en.pdf, 27. 3. 2013).
- Stwora, V. (2003). Nenápadně vzniká silná Eurasijská frakce. *Zvědavce*. 18. 3. 2003 (http://www.zvedavec.org/clanky_527.htm?sort=datum/2008/, 2. 4. 2013).
- Tomeš, J. (2000). Geopolitika - nástroj a proces politické organizace prostoru. In: Jehlička, P. - Tomeš, J. – Daněk, P. eds., *Stát, prostor, politika: vybrané kapitoly z politické geografie* (http://zemepis.gfxs.cz/texty/tomes_geopolitika.pdf, 19. 4. 2013), s. 151 – 179.
- Trans-European energy networks (TEN-E)* (http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/ten_e/ten_e_en.htm, 1. 4. 2013).
- Zelenka, P. (2012). Opustí Američané své základny v Evropě? *Česká pozice*. 5. 1. 2012 (<http://www.ceskapozice.czwww.ceskapozice.cz/zahranici/geopolitika/opusti-american-sve-zakladny-v-evrope>, 7. 4. 2013).
- Актуальные комментарии. Медведев во Вьетнаме обсуждает восстановление базы ВМФ РФ в Камрани* (<http://actualcomment.ru/news/50496/>, 24. 3. 2013).
- Бакли, М. (2012). Геополитический разлом: Украина. *ВОЙНА и МИР*. 28. 10. 2012 (<http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/>, 20. 4. 2013).
- Бондаренко, К. (2009). Кость Бондаренко: Украина Россию потеряла и Запад не приобрела. *Republic.com.ua*. 3. 4. 2009 (<http://republic.com.ua/article/9294-old.html>, 20. 4. 2013).

Бондаренко, К. (2012). Українська зовнішня політика. Погляд з Брюсселю. *Українська правда*. 25. 9. 2012 (<http://blogs.pravda.com.ua/authors/bond/5061ec79c0744/>, 20. 4. 2013).

Бондаренко, К. *Украина - Германия: кому выгодна "холодная война"?* (http://ukraine-nachrichten.de/file_download/10428/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf, 5. 3. 2013).

Воловой, В. (2001). Украина, Таможенный союз и ЕС. *Геополитика*. 30. 5. 2011 (<http://www.geopolitika.lt/?artc=4702>, 20. 4. 2013).

Гаджиев, К.С. (2002). *Введение в геополитику* (Москва: Логос).

Голос России (2010). *Стратегическое значение военных преобразований в России («Жэньминь жибао», Китай)*. 27. 12. 2010 (<http://rus.ruvr.ru/2010/12/27/37829199/>, 24. 4. 2013).

Дергачев, В. А. (2000). *Геополитика* (Киев: ВИРА-Р).

Дудчак, А. (2012). Первостепенные проблемы Украины в условиях 5-го технологического уклада. *Независимое Бюро Новостей*. 23. 9. 2012 (<http://nbnews.com.ua/blogs/58182/>, 20. 4. 2012).

Ильин, М. В. (1998). Этапы становления внутренней геополитики России и Украины. *Русский Архипелаг* (http://www.archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/iljin/making/, 21. 4. 2013).

Исаев, Б. А. (2006). Геополитика: Учебное пособие. *Библиотека: http://yanko.lib.ru/gum.html*. 17. 11. 2007 (http://yanko.lib.ru/books/politologiya/isaev-geopolitika-a.htm#_Тoc183054978, 20. 4. 2013).

Кигурадзе, Т. (2013). ВЕС: есть ли выгода для Грузии? *Эхо Кавказа*. 22. 4. 2013 (<http://www.ekhokavkaza.com/content/article/24626987.html>, 26. 3. 2013).

КМ. RU. (2013). *Аналитики подсчитали количество украинских мигрантов в России*. 17. 3. 2013

(<http://www.km.ru/v-rossii/2013/03/17/federalnaya-migratsionnaya-sluzhba-rf/706225-analitiki-podschitali-kolichestvo-u>, 24. 3. 2013).

Колосов, В. А. – Мироненко, Н. С. (2002). *Геополитика и политическая география. Учебник для вузов* (Москва: Аспект Пресс).

Коммерсантъ (2003). *Российские войска за рубежом*

(<http://www.kommersant.ru/Images/Vlast/Vlast/2003/018/200318-karta76-184.jpg>, 22. 3. 2012).

Кондратова, В. (2012). Новый УПК: чем он отличается от старого.

ЛИГАБизнесИнформ. 20. 11. 2012

(http://news.liga.net/news/politics/768968-segodnya_vstupil_v_silu_novy_u_pk_chno_izmenilos.htm#, 28. 3. 2013).

Концепция национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года (Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537 (<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>, 24. 3. 2013).

Кузнецова, Е. И. (2010). Формирование политической нации в современной Украине. *КиберЛенинка*.

(<http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-politicheskoy-natsii-v-sovremennoy-ukraine>, 20. 4. 2013), s. 314 – 320.

Мальгин, А. (2005). *Украина: соборность и регионализм* (Симферополь: СОНАТ).

Мартьянов, В. (2006). Строительство политической нации и этнонационализм. *Логос*

(<http://magazines.russ.ru/logos/2006/2/ma7.html>, 27. 2. 2013).

Министерство промышленности и торговли Российской Федерации (Минпромторг РФ). *Государственная программа Российской Федерации "Развитие судостроения на 2013-2030 годы*

(<http://www.minpromtorg.gov.ru/ministry/fcp/6>, 24. 3. 2013).

Министерство иностранных дел Российской Федерации (МИД РФ) (2010). *Черноморское экономическое сотрудничество (ЧЭС)*.

27. 2. 2010

(<http://www.mid.ru/bdcomp/ns-dipecon.nsf/68c8b3d0cf6fc468c32576bf002c7405/7a850ad2fe6573ee43256b52002cd667!OpenDocument>, 26. 3. 2013).

Министерство энергетики Российской Федерации (Минэнерго России)

(http://minenergo.gov.ru/press/min_news/14541.html, 1. 4. 2013).

Минэнерго России, (2013а). *«Газпром» и Total обсудили сотрудничество в Бразилии*. 28. 3. 2013.

(http://minenergo.gov.ru/press/company_news/14557.html, 2. 4. 2013).

Минэнерго РФ(б). *ЭнергодIALOG «Россия-Китай»*

(<http://minenergo.gov.ru/co-operation/china/>, 2. 4. 2013).

Минэнерго РФ(с). *Соглашения и меморандумы*

(<http://minenergo.gov.ru/documents/soglasheniya/>, 2. 4. 2013).

Минэнерго РФ(д). *Сотрудничество с ОПЕК*

(http://minenergo.gov.ru/co-operation/opек_contribution/, 4. 4. 2013).

Нартов, Н. А. (2002). *Геополитика: Учебник для студентов вузов* (Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Единство).

Национальная безопасность (2005). *Операционные модели международной безопасности*

(<http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/00001ch6.htm>, 20. 4. 2013).

Обзор военных объектов РФ за рубежом (по состоянию на май 2007 года). *Психология спецслужб и воинских подразделений*

(http://tipolog.atSPACE.com/doc_basemilitary.htm, 22. 3. 2013).

Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ)

(<http://www.odkb-csto.org/>, 4. 4. 2013).

Полемика (2012). *Кость Бондаренко: В Брюсселе устали от Украины*

(<http://polemika.com.ua/news-106240.html#title>, 5. 3. 2013).

ПОЛИТЕ (2007). *Джозеф Най: „мягкая“ сила и американо-европейские отношения*. 15. 1. 2007 (<http://www.polite.com.ua/library/3967-.html>, 23. 3. 2013).

ПОЛИТЕ (2007). *Вновь обретенная сила России*. 15. 1. 2007

(<http://polite.com.ua/library/3967-.html>, 24. 3. 2013).

Попов, А. (2007). Что показывает «Евробарометр». *Еженедельник 2000*. 5 – 11. 10. 2007 (<http://2000.net.ua/2000/forum/puls/17469>, 27. 3. 2013).

Райт, К. (2002). Некоторые размышления о войне и мире. In: Цыганков, П. А. ed., *Теория международных отношений: Хрестоматия*.

Библиотека Михаила Грачева

(<http://www.grachev62.narod.ru/tmo/chapt38.html>, 1. 2. 2013), с. 384 – 398.

РБК-Украина (2012). *В Украине вступил в силу новый Уголовный процессуальный кодекс*. 20. 11. 2012

(<http://www.rbc.ua/rus/top/show/v-ukraine-vstupil-v-silu-novyy-ugolovnyy-protsessualnyy-10112012000100>, 28. 3. 2013).

Российские военные базы за рубежом. *Наглость против произвола*

(http://www.tipologic.narod.ru/doc_carta_zarubez.htm, 22. 3. 2013).

Рябцев, В. (2012). Геополитические особенности

Черноморско-Каспийского региона в условиях постбиполярного мира.

Евразия - evrazia.org. 15. 11. 2012 (<http://www.evrazia.org/article/2142>, 20. 4. 2013).

Сорокин, К. Э. (1996). Геополитика современности и геостратегия

России. *Сайт nashaucheba.ru*. 24. 8. 2012

(<http://nashaucheba.ru/v33255/?cc=1&view=txt>, 20. 4. 2013), с. 168.

Староверов, В. И. (2002). Предисловие. In: Нартов, Н. А., *Геополитика: Учебник для студентов вузов* (Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Единство).

Тихонравов, Ю. В. (1998). *Геополитика. Учебное пособие* (Москва: Бизнес-школа "Интел-синтез").

Указ Президента РФ от 17 декабря 1997 г. N 1300 "Об утверждении Концепции национальной безопасности Российской Федерации"

(с изменениями от 10 января 2000 г.)

(http://armyrus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=1481, 22. 3. 2013).

Хантингтон, С. (2003). Столкновение цивилизаций. *Библиотека Михаила Грачева* (<http://www.grachev62.narod.ru/hantington/content.htm>, 19. 4. 2013).

Цыганков, П. А. (1996). Международные отношения: Учебное пособие. *Экономико-правовая библиотека (Vuzlib)* (http://www.pravo.vuzlib.org/book_z592_page_1.html, 19. 4. 2013), s. 320.

Шагурин, С.В. (2008). Основы геополитики: Учебное пособие. *Уникальная электронная библиотека UNILIB.ORG* (<http://www.unilib.org/index.php?idb=0>, 29. 1. 2013).

Шибутов, М. (2013). Казахстан и Средняя Азия – ведущий регион добычи урана. *LiveJournal, Inc.* 2. 2. 2013 (<http://www.iv-g.livejournal.com/?tag=%D0%A1%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%90%D0%B7%D0%B8%D1%8F>, 1. 4. 2013).

Шкода, О. (2012). Украина и Россия: после выборов. *Геополитика.ru*. 30. 10. 2012 (<http://www.geopolitica.ru/article/ukraina-i-rossiya-posle-vyborov#.UXJ03UqkPan>, 20. 4. 2013).

Яхно, А. Украину назвали мафиозной страной из-за частых убийств чиновников и судей. *ТСН.ua* (<http://ru.tsn.ua/politika/ukrainu-nazvali-mafioznoy-stranoy-iz-za-chastyh-ubiystv-chinovnikov-i-sudey-294521.html>, 5. 3. 2013).

Яхно, О. (2013). Как "российский фактор" работает на Украину. *Українська правда*. 1. 2. 2013 (<http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/5118d46f11b34/>, 20. 4. 2013).

Ермолаев, А. В. - Парахонський, Б. О. - Яворська, Г. М. – Резнікова, О. О. а kol. (2012). Европейський проект та Україна. *Национальный институт стратегических исследований* (<http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/evrop-ea0b8.pdf>, 20. 4. 2013).

Палій, Г. О. (2012). Щодо необхідності формування ціннісного консенсусу

в Україні. *Стратегічні пріоритети*

(http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_4_2012.pdf,
20. 4. 2013).

Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу м. Київ, 11 червня
1998 року N 615/98

(http://ci.uz.gov.ua/ua/president/strategy_integration.html, 3. 3. 2013).

Кудряченко, А. І. ed. (2009). *Україна в Європі: пошуки спільного
майбутнього*

(<http://ivinas.gov.ua/sites/default/files/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%B8%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%202..pdf>,
21. 4. 2013).

6. 2 Elektronické zdroje

Aktuálně.cz: <http://www.blog.aktualne.centrum.cz>

BusinessInfo.cz: <http://www.businessinfo.cz>

Centrum evropských studií Vysoké školy ekonomické v Praze (CES):

<http://www.ces.vse.cz>

Česká pozice: <http://www.ceskapozice.cz>www.ceskapozice.cz

Český model amerického kongresu: <http://www.americkykongres.cz>

Český rozhlas: <http://www.rozhlas.cz>

Český statistický úřad: <http://www.czso.cz>

DRUID and IKE, Aalborg University: <http://www.business.aau.dk>

EurActiv.cz: <http://www.euractiv.cz>

EUROPEUM: <http://www.europeum.org>
European Commission: <http://www.ec.europa.eu>
Euroskop: <https://www.euroskop.cz>
GECF: <http://www.gecf.org>
Geopolitika: <http://www.geopolitika.lt>
INOGATE: <http://www.inogate.org>
JSTOR: <http://www.jstor.org>
Heartland - Blog für Globale Politische Ökonomie und Geopolitik:
<http://www.theheartlandblog.wordpress.com>
Mezinárodní vztahy: <http://www.mezinarodnivztahy.com>
MZV ČR: <http://www.mzv.cz>
Novinky.cz: <http://www.novinky.cz>
BSEC: <http://www.bsec-organization.org>
Project MUSE: <https://www.muse.jhu.edu>
Rasmussen Reports: <http://www.rasmussenreports.com>
Republic.com.ua.: <http://www.republic.com.ua>
Stránky zeměpisu-geografie Gymnázia F. X. Šaldy v Liberci:
<http://www.zemepis.gfxs.cz>
Týden.cz: <http://www.tyden.cz>
TZB – info: <http://www.energetika.tzb-info.cz>
Ukraine Nachrichten: <http://www.ukraine-nachrichten.de>
UNILIB.ORG: <http://www.unilib.org>
Zvědavec: <http://www.zvedavec.org>
Актуальные комментарии: <http://www.actualcomment.ru>
ArmyRus.ru: <http://www.armyrus.ru>
Библиотека Михаила Грачева: <http://www.grachev62.narod.ru>
Библиотека: <http://yanko.lib.ru/gum.html>: <http://www.yanko.lib.ru>
ВОЙНА и МИР: <http://www.warandpeace.ru>
Геополитика.py: <http://www.geopolitica.ru>
Голос России: <http://www.rus.ruvr.ru>

Евразия - evrazia.org: <http://www.evrazia.org>
Еженедельник 2000: <http://www.2000.net.ua>
Зовнішні зв'язки Українських залізниць: <http://www.ci.uz.gov.ua>
Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України:
<http://www.ivinas.gov.ua>
КиберЛенинка: <http://www.cyberleninka.ru>
КМ. RU: <http://www.km.ru>
ЛІГАБізнесІнформ: <http://www.news.liga.net>
Логос: <http://www.magazines.russ.ru>
Минпромторг РФ: <http://www.minpromtorg.gov.ru>
МИД РФ: <http://www.mid.ru>
Минэнерго РФ: <http://www.minenergo.gov.ru>
Национальная безопасность: <http://www.nationalsecurity.ru>
Национальный институт стратегических исследований:
<http://www.niss.gov.ua>
Независимое Бюро Новостей: <http://www.nbnews.com.ua>
ОДКБ: <http://www.odkb-csto.org>
Полемика: <http://www.polemika.com.ua>
ПОЛИТЕ: <http://www.polite.com.ua>
Психология спецслужб и воинских подразделений:
<http://www.tipolog.atspace.com>
РБК-Украина: <http://www.rbc.ua>
Русский Архипелаг: <http://www.archipelag.ru>
Сайт nashaucheba.ru: <http://www.nashaucheba.ru>
Совет Безопасности РФ: <http://www.scrf.gov.ru>
ТСН.ua: <http://www.ru.tsn.ua>
Українська правда: <http://www.blogs.pravda.com.ua>
Экономико-правовая библиотека (Vuzlib): <http://www.pravo.vuzlib.org>
Эхо Кавказа: <http://www.ekhokavkaza.com>

7 RESUMÉ

Геополитическая рамка анализа Украины, как тема исследований и других анализ, начала интересовать украинских и зарубежных исследователей, политиков и тех, кто данной проблематикой просто интересуется, особенно начиная с 90-х годов 20 века, когда Украина появилась на политической карте мира как независимое и суверенное государство.

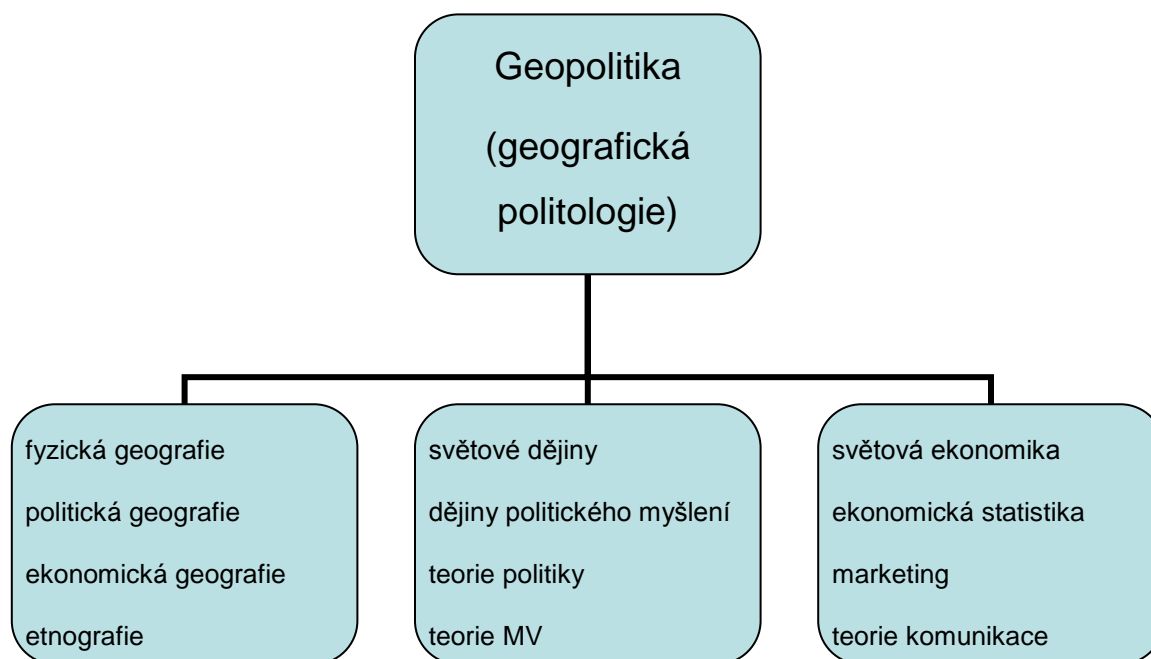
Тема украинского геополитического анализа является актуальной особенно в последние годы, когда Европейский союз начал активно проводить переговоры с украинской стороной, а Россия не остается в стороне, пытаясь оказать влияние на процесс принятия решений в данном вопросе Украиной.

Для геополитического анализа необходимо проанализировать определенные аспекты украинской внешней политики и, особенно, конкретное содержание последней при украинских президентах. Для этого были выбраны те примеры, которые бы иллюстрировали определенные геополитические приоритеты украинской политики.

Нужно отметить, что геополитическая ситуация Украины и ее внешняя политика в этом направлении проявляются неоднозначно и местами парадоксально. Конечно, всему этому есть свое объяснение. Оно заключается в том, что Украина идет по своему личному пути развития.

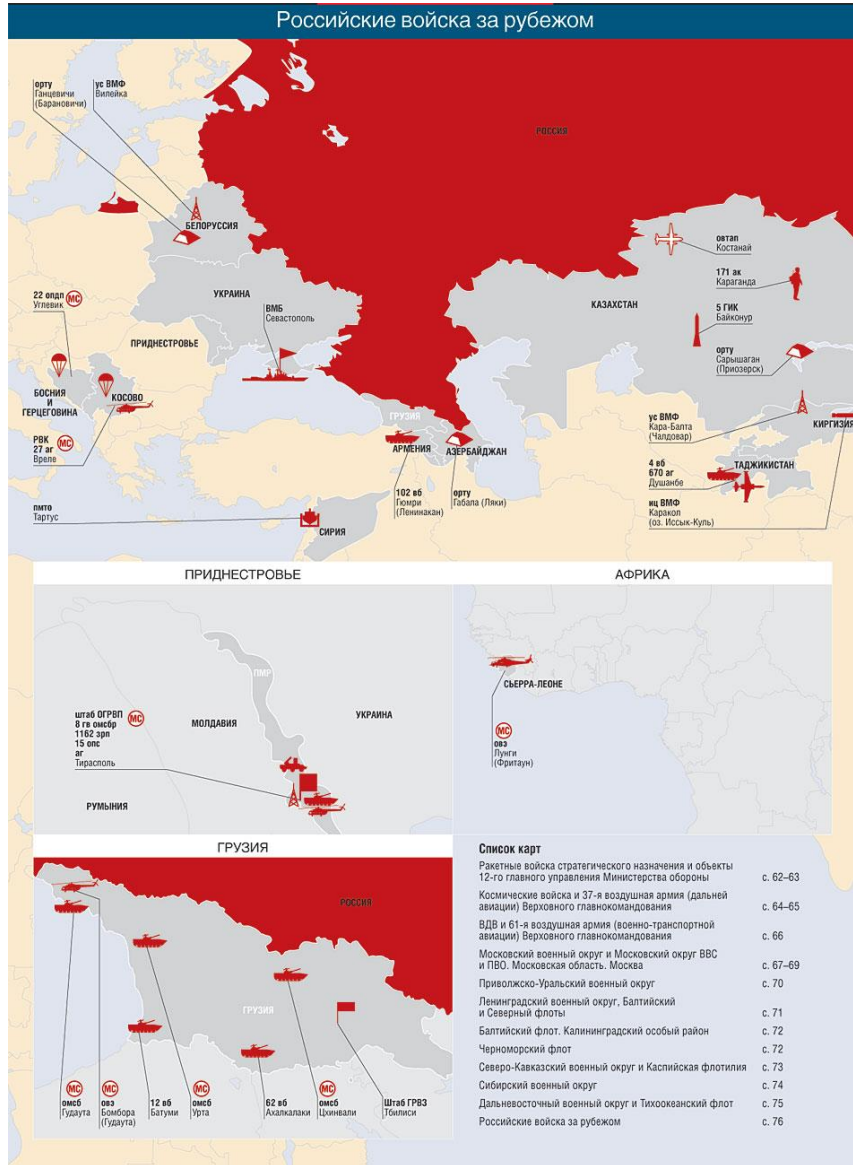
8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Místo geopolitiky jako vědní disciplíny

Zdroj: B. A. Isajev „Geopolitika“ (2006), dostupné na:
http://www.yanko.lib.ru/books/politologiya/isaev-geopolitika-a.htm#_Toc183054978, 10. 2. 2013.

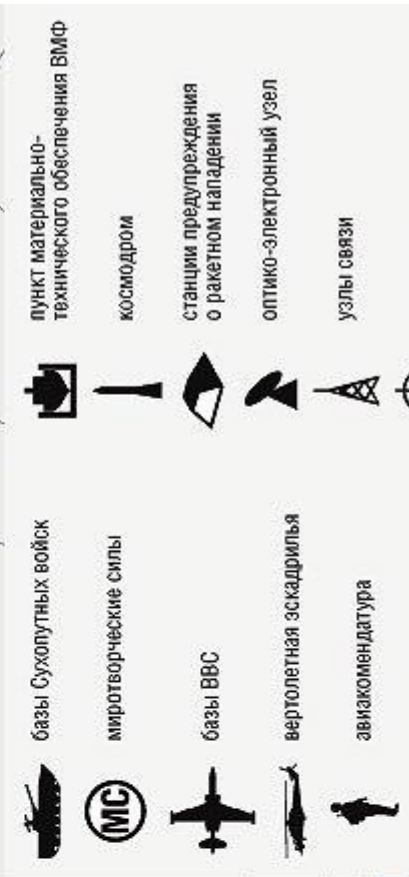
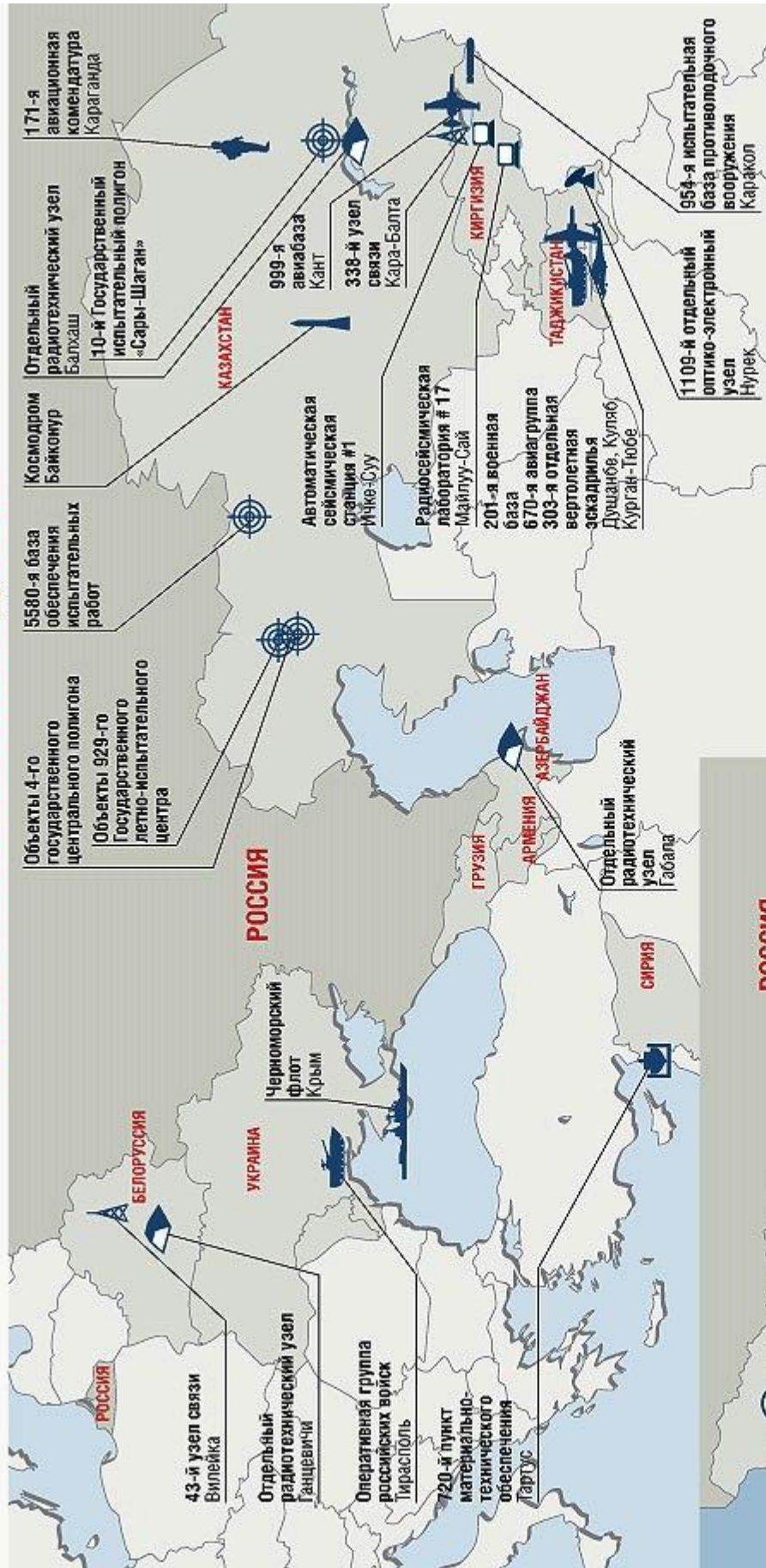
Пříloha č. 2 Přehled ruských vojenských základen v zahraničí (2003, 2007)

Zdroj:

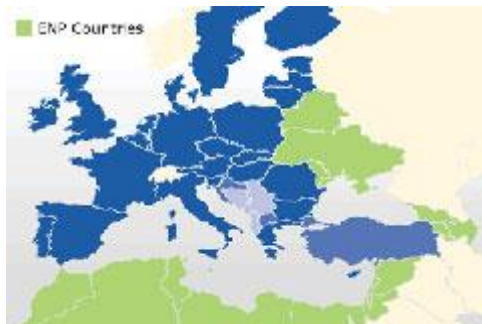
<http://www.kommersant.ru/Images/Vlast/Vlast/2003/018/200318-karta76-184.jpg>, 22. 3. 2012.

Российские военные базы за рубежом

Zdroj: http://www.tipologic.narod.ru/doc_carta_zarubez.htm, 22. 3. 2013.

Příloha č. 3 Mapa evropské politiky sousedství

Zdroj: http://www.ec.europa.eu/news/external_relations/100512_2_cs.htm, 27. 3. 2013.

Příloha č. 4 Východní partnerství

Zdroj:
http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vychodni_partnerstvi/, 29. 3. 2013.

Příloha č. 5 Energy Community

Zdroj: http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME, 28. 3. 2013.

Пříloha č. 6 INOGATE Partner Countries

Zdroj:

<http://www.iv-g.livejournal.com/?tag=%D0%A1%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%90%D0%B7%D0%B8%D1%8F>,
1. 4. 2013.

Příloha č. 7 The Southern Corridor for Nature Gas

Zdroj:

<http://www.iv-g.livejournal.com/?tag=%D0%A1%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%90%D0%B7%D0%B8%D1%8F>,
1. 4. 2013.

Пříloha č. 8 Heartland - "Geographical Pivot of History", "Pivot Area"

Zdroj: <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/>, 19. 4. 2013.

Пříloha č. 9 Polsko-litevské hranice z roku 1569 a současné hranice Ukrajiny

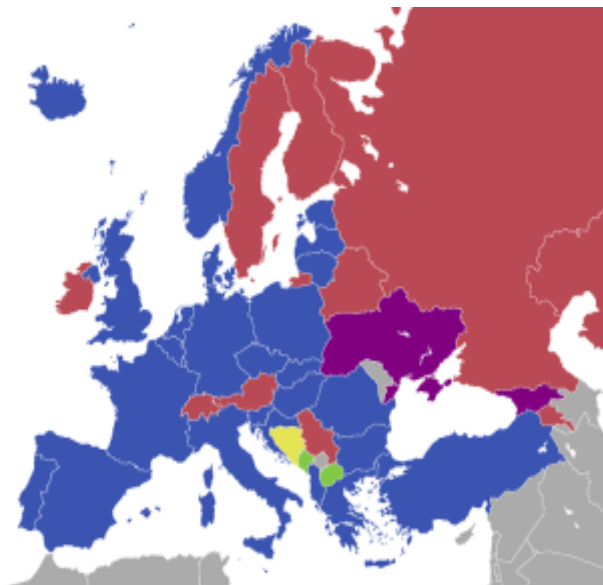
Zdroj: <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/>, 19. 4. 2013.

Пříloha č. 10 Srov. Rozšíření NATO a EU na Východ

Zdroj: <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/>, 19. 4. 2013.

Osterweiterung der NATO und der EU

Zdroj:

<http://www.theheartlandblog.wordpress.com/2012/06/21/geopolitischer-brennpunkt-ukraine/>, 19. 4. 2013.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Jedná se o článek M. Buckley "Geopolitischer Brennpunkt Ukraine" a překlad tohoto článku do ruštiny, kde mapa o rozšíření NATO a EU na Východ v ruské verzi tohoto článku nese název mapy expanze NATO a EU na Východ. Srov.: M. Buckley "Geopolitischer Brennpunkt Ukraine", dostupné na: <http://theheartlandblog.wordpress.com/2012/06/21/geopolitischer-brennpunkt-ukraine/>, 20. 4. 2013; Мишель Бакли „Геополитический разлом: Украина“, dostupné na: <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/>, 20. 4. 2013.

